

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КАЛАНЧУК ВІКТОРІЯ ІГОРІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
цивільного права і процесу,
к.ю.н.

Ю.П. Уралова
«_____» _____ 2020 р.

СТРОКИ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Спеціальність 081 Право

Магістерська робота

Керівник:
Дорошенко Ліна Миколаївна
доцент кафедри
цивільного права і процесу,
к.ю.н., доцент

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ЕКТС/за національною шкалою)
Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця – 2020

ЗАТВЕРДЖЕНО:

Керівник:

Дорошенко Ліна Миколаївна

доцент кафедри

цивільного права і процесу, к.ю.н.,

доцент

«20» жовтня 2019 р.

МАГІСТЕРСЬКЕ ЗАВДАННЯ

студентки 2 курсу СО «Магістр» групи «Г»,

заочного відділення спеціальності «Право»

Каланчук Вікторії Ігорівни

1. **Тема роботи:** Строки здійснення та захисту цивільних прав.
2. **Строк надання студентом роботи керівнику:** «16» листопада 2020р.
3. **Вихідні дані до роботи:** наукова література, нормативно-правові акти України, практика застосування законодавства щодо строків здійснення та захисту цивільних прав.
4. **Робота виконується на базі:** ТОВ «МЕТІНВЕСТ-ШІППІНГ»
5. **Результати дослідження:** обґрунтування положень щодо удосконалення правового регулювання встановлення та застосування строків здійснення та захисту цивільних прав з підготовкою пропозицій про внесення змін і доповнень в законодавство України.
6. **Область застосування результатів роботи:** наукова діяльність.

Тема магістерської роботи зареєстрована № 04.08 від 9 січня 2020 р

Ст. лаборант кафедри _____

(підпис)

УЗГОДЖЕНО:

« ____ » _____ 20__ р.

В.о. зав. кафедри
цивільного права і процесу,
к.ю.н.

Ю.П. Уралова

АНОТАЦІЯ

Каланчук Вікторія Ігорівна. Магістерська робота. Кафедра цивільного права і процесу юридичного факультету, Донецький національний університет імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України, Вінниця, 2020. – 123 с.

У роботі узагальнено наукові підходи до розуміння правової природи часу, строків, їх місця та значення у цивільному праві; виявлено основні проблеми визначення строків у цивільному законодавстві України; досліджено наукові підходи до класифікації строків; охарактеризовано види цивільно-правових строків та визначено їх основні ознаки; конкретизовано поняття розумного строку; охарактеризовано теоретичні підходи та нормативне регулювання інституту позовної давності; визначено практичні проблеми, пов'язані з перебігом позовної давності, її зупиненням, перериванням, відновленням; здійснено аналіз правових наслідків впливу позовної давності; підготовлено пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання порядку встановлення та застосування строків у цивільному праві.

Ключові слова: строки здійснення, строки захисту, строк, термін, гарантійні строки, претензійні строки, присікальні (преклюзивні) строки, строки оперативного захисту, позовна давність.

Бібліограф.: 140 найм.

SUMMARY

Kalanchuk Viktoriia Ihorivna. Master thesis. Department of Civil Law and Procedure of the Faculty of Law of Donetsk National University named after Vasily Stus, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnitsa, 2020. – 123 p.

This thesis summarizes scientific approaches to understanding legal nature of time and terms, their place and importance in civil law; establishes main problems of term settlement in Ukrainian civil legislation; does research of scientific approaches to term classification; characterizes types of civil and law terms and specifies their main qualities; describes the concept of a smart term; characterizes theoretical approaches and statutory regulation of limitation period institution; defines practical issues connected with litigation process, its termination, suspension, reopening; analyses legal effects of expiry of limitation period; prepares offers regarding improvement of statutory regulation of settlement and application of terms in civil law.

Keywords: terms of completion, protection terms, term, period, warranty period, complaining terms, preclusive terms, terms of prompt protection, limitation period.

Bibliography: 140 items.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО СТРОКІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ.....	10
1.1. Поняття, правова природа та значення строків у цивільному праві.....	10
1.2. Порядок визначення строків та термінів.....	22
РОЗДІЛ 2. ВИДИ СТРОКІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ.....	41
2.1. Строки здійснення цивільних прав.....	43
2.2. Строки захисту цивільних прав.....	63
РОЗДІЛ 3. ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ ЯК СТРОК ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ.....	94
3.1. Сутність та види позовної давності.....	94
3.2. Перебіг позовної давності та правові наслідки її спливу.....	108
ВИСНОВКИ.....	125
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ.....	129

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

Цивільний кодекс України

ЦК України

Господарський кодекс України

ГК України

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Життя суспільства в цілому і кожної окремої людини неможливо уявити поза часом [1, с. 41]. Фактор часу грає значну роль в процесі всього буття людини та у всіх його сферах. Безперечно, темпоральні характеристики виконують важливі завдання і в регулюванні цивільних правовідносин. Однак, якщо у філософії використовується категорія «час», то цивільне законодавство використовує такі правові категорії як «строк» та «термін».

Тема цивільно-правових строків не є новою для дослідження. Ще за радянських часів такі цивілісти як В.П. Грибанов, О.О. Красавчиков, В.В. Луць, І.Б. Новицький та інші вивчали питання строків у цивільному праві. Практично будь-яке цивілістичне дослідження торкалося певною мірою питання строків. Водночас, такі дослідження не були системними. Попре те, що категорія строків пронизувала практично будь-який правовий інститут цивільного права, нормативне регулювання строків було відсутнє, а науковцям, що їх досліджували та аналізували, не доставало єдності у висновках та оцінках.

З прийняттям ЦК України [2] у 2003 році законодавець нормативно визначив поняття «строк» та «термін», що стимулювало появу нових наукових досліджень. Зокрема, світ побачили наукові роботи, присвячені дослідженню сутності та природи строків у приватному праві, в тому числі позовної давності, таких дослідників як Т. М. Вахоневої, П. Д. Гуйвана, В. В. Луця, В. І. Цікало, О. В. Шовкової та ін. Праці цих науковців і стали теоретичною основою даної роботи.

Разом з тим, практика застосування інституту цивільно-правових строків свідчить про наявність низки спірних питань, зокрема, це стосується проблем обчислення строків (наприклад визначення моменту початку їх перебігу), наслідків впливу окремих видів строків тощо. Продовжуються дискусії щодо віднесення окремих строків до певного виду, сутності позовної давності, притаманним їй рисам імперативності чи диспозитивності, особливо в

контексті тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [3]. Окремі практичні проблеми, пов'язані з правозастосуванням норм, що стосуються позовної давності. Зокрема, застосування позовної давності у спорах щодо стягнення неустойки, переривання перебігу позовної давності та її поновлення за визначенням суду без формалізованих підстав, що може спричинити порушення принципу справедливого судочинства тощо.

Останнім часом до Верховної Ради України було внесено декілька законопроектів, які спрямовані на удосконалення правового регулювання інституту позовної давності, що свідчить про наявність певних недоліків у відповідних нормах чинного законодавства.

Тому сьогодні необхідно вирішувати практичні проблеми застосування норм, в яких визначено конкретні терміни, у цивільних правовідносинах в Україні. Крім того, актуальними залишаються питання вивчення правової сутності строків у цивільному праві та дослідження окремих його видів. Окрема увага на сьогодні надається дослідженню позовної давності як одного з основних видів цивільно-правових строків, що має значне практичне значення.

Метою цього дослідження є розробка нових наукових положень щодо визначення початку перебігу позовної давності, підстав переривання перебігу позовної давності з підготовкою пропозицій щодо внесення змін до Цивільного кодексу України, розробка пропозицій щодо удосконалення порядку визначення строків.

Для досягнення поставленої мети в дослідженні передбачено вирішення **наступних завдань:**

- конкретизувати наукові підходи щодо розуміння правової природи строків, їх місця та значення у цивільному праві;
- виявити основні проблеми визначення строків цивільним законодавством;
- дослідити наукові підходи щодо класифікації строків;

- конкретизувати види цивільно-правових строків та визначити їх основні ознаки;
- проаналізувати теоретичні підходи та нормативне регулювання інституту позовної давності;
- визначити проблеми правозастосування, пов'язані з перебігом позовної давності, її перериванням, поновленням;
- охарактеризувати правові наслідки впливу позовної давності;
- розробити конкретні пропозиції щодо удосконалення правового регулювання порядку визначення строків у цивільному законодавстві та інституту позовної давності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які пов'язані з застосуванням строків здійснення та захисту прав учасників цивільних правовідносин.

Предметом дослідження є строки здійснення та захисту цивільних прав.

В магістерській роботі аналізуються норми чинного законодавства, що визначають цивільно-правові строки, міжнародні акти та зарубіжне законодавство, наукова література, присвячена досліджуваній проблематиці, судова практика, в тому числі практика Європейського суду з прав людини.

З метою вирішення поставлених завдань у дослідженні використовувались як загальнонаукові, так і спеціально-юридичні методи пізнання.

Використання діалектичного методу дозволило скласти цілісну систему уявлень про строкові чинники в регулюванні цивільних правовідносин, сутність та правову природу цивільно-правових строків. Цілісність дослідження забезпечують також системний і комплексний підходи. Для теоретичного осмислення різних аспектів проблеми застосовуються аналіз і синтез. Зокрема, за допомогою даних методів проведено аналіз теоретичних підходів та нормативного регулювання окремих видів цивільно-правових строків, виявлено недоліки і прогалини чинного законодавства щодо регулювання інституту позовної давності, розроблено пропозиції з удосконалення чинного

законодавства на предмет визначення строків. За допомогою методів абстрагування та узагальнення в роботі сформовано висновки щодо правової природи строків та їх місця в цивільному праві. Застосування історико-правового методу дозволило дослідити питання нормативного регулювання строків цивільним законодавством. Порівняльно-правовий метод допоміг порівняти різні види цивільно-правових строків та встановити їх співвідношення один з одним. Використання методів моделювання дозволило розробити пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Структура магістерської роботи визначається метою, предметом і завданнями дослідження і складається зі вступу, 3 розділів, які охоплюють 6 підрозділів, висновку, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 123 сторінки, список використаних джерел містить 140 найменування.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО СТРОКІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

1.1. Поняття, правова природа та значення строків у цивільному праві

Людське життя має свій початок та кінець. Людина народжується, живе та помирає. Це природний незворотний процес. Таким чином буття людини відбувається в таких двох філософських категоріях як простір та час. В процесі життя людина вступає у різного роду відносини з іншими людьми, що так само мають свій початок та кінець.

Цивільні правовідносини теж не існують абстрактно, а обмежені певними часовими рамками. В певний момент вони виникають, існують та припиняються. Тобто, темпоральні характеристики відіграють значний вплив на зміст цивільних правовідносин. З фактором часу у цивільному праві пов'язано чимало юридичних фактів та правових наслідків. Наприклад, можливість захистити своє суб'єктивне право у судовому порядку, необхідність вчинити певні дії тощо.

Щоденно фізичні та юридичні особи вступають у разові правовідносини, які виникають і тут же припиняються (купівля-продаж). Є правовідносини триваючі, розраховані на нетривалий проміжок часу (залізничне перевезення), є ті, що розраховані на кілька років (будівельний підряд). Договір довічного утримання називається так, тому що правовідносини триватимуть допоки житиме людина [4, с. 532].

Разом з тим, у правових нормах як засобах впливу на поведінку людей, використовується не філософська категорія «час», а правова – «строк» [5, с. 119].

Як справедливо зауважує В. В. Луць, строки впорядковують цивільний обіг, стабілізують цивільні правовідносини, сприяють своєчасному та якісному задоволенню потреб їх учасників, забезпечують своєчасний захист порушених

і суб'єктивних прав та інтересів учасників цих відносин. Положення про строки й терміни пронизують майже всі підгалузі й інститути цивільного права. Питання про строки й терміни має важливе методологічне значення не лише для цивільного права, а й для розуміння відповідних часових понять під час застосування норм сімейного, земельного, екологічного, господарського й інших галузей законодавства [6, с. 62].

Цивільно-правові строки як елементи загального часового потоку є формою руху в часі цивільних правовідносин, саме протягом такого часового руху розвиваються та реалізуються суб'єктивні права та юридичні обов'язки їх носіїв [7, с. 62].

Потрібно зауважити, що якщо у ЦК УРСР 1963 р. близько 200 статей містили часові поняття, то у чинному ЦК кількість правових норм, що містять часові поняття, збільшилась у декілька разів. Цивільне законодавство надає важливе значення часовим категоріям. Майже третина статей ЦК має ті чи інші темпоральні особливості, не кажучи вже про значну кількість строків, термінів, інших часових категорій, які встановлені окремими законами, підзаконними нормативними актами, адміністративними актами, договорами учасників цивільних правовідносин, судовими рішеннями тощо [8, с. 387].

Крім того, в чинному законодавстві України можна знайти досить багато різноманітних дефініцій, що виражають часові чинники і входять до складу нормативних приписів: «строк», «термін», «давність», «достроково», «негайно», «в момент», «як тільки стане можливо», «розумний строк» тощо [7, с. 67].

Українське законодавство з початку формування своєї незалежності значно вдосконалило питання регулювання строків. По-перше, норми, що регулюють строки, виділені в окрему Главу 18 ЦК України. По-друге, на відміну від попередньої кодифікації цивільного законодавства, норми не є відсильними. Зокрема, стаття 85 ЦК УРСР [9] не містила нормативного регулювання обчислення строку, а відсилала до статей 86 та 87 ЦПК УРСР [10].

ЦК України вперше розрізняє поняття «строк» та «термін».

Безумовно, що такі положення ЦК України є своєрідними новелами цивільного законодавства, що стимулювало появу нових ґрунтовних досліджень правової природи строків у цивільному праві.

Хоча, без сумніву, тема строків у цивільному праві не є новою. Дослідженням строків займалися ще такі радянські вчені – цивілісти як М. Гурвіч, А. Жгунова, О. Красавчіков, Е. Суханов та інші.

Серед вітчизняних науковців тема строків у цивільному праві стала предметом дослідження Т. Вахонєвої, В. Луця. З наукових праць останнього періоду можна відмітити ґрунтовне монографічне дослідження П. Гуйвана «Теоретичні питання строків у приватному праві» [7], в якому досліджується юридична природа строків у приватному праві та аналізуються окремі види цивільно-правових строків.

Справедливим буде зазначити, що інші наукові цивілістичні роботи тільки фрагментарно торкалися питання правової сутності цивільно-правових строків без ґрунтового дослідження концептуальних підходів до їх визначення та розуміння.

Існують різні підходи до тлумачення поняття строку, а також їх класифікації та місця строків в цивільному праві.

Відповідно до частини першої статті 251 ЦК України строком є певний період у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення.

Аналізуючи нормативне визначення строку, можна зауважити, що законодавець виділяє такі його істотні ознаки:

- 1) це певний проміжок часу – період, з огляду на що можна говорити, що він обов'язково повинен мати свій початок і кінець (конкретний момент);
- 2) це не будь-який часовий проміжок. Закінчення цивільно-правового строку обов'язково повинно мати певні правові наслідки.

З таким законодавчим визначенням, на нашу думку, не можна погодитись повною мірою, оскільки законодавець таким визначенням відкидає ті цивільно-правові строки, які породжують певні суб'єктивні права чи юридичні обов'язки.

В науковій літературі такі строки називають правостворюючі. Так, з настанням повноліття фізична особа набуває повної цивільної дієздатності та може вчиняти будь-які правочини. З перебігом строків набувальної давності в особи, яка добросовісно володіє річчю, виникає право власності на неї [11, с. 217].

Крім того, законодавець не бере до уваги ані початок строку, ані сам перебіг, а, як зазначалось вище, пов'язує виникнення юридичних наслідків лише зі впливом певного періоду в часі. Водночас строк як період у часі включає в себе три елементи: початок, перебіг і закінчення [1, с. 42].

Так, у великому енциклопедичному юридичному словнику строк тлумачиться як визначений законом, договором або іншими юридичними актами відрізок часу (період), встановлений для здійснення відповідних дій, реалізації прав або виконання зобов'язань, і з настанням чи закінченням якого пов'язується певна дія чи подія, що має юридичне значення [12, с. 857].

У загальній теорії правового часу дослідники намагаються визначити зміст юридичного часу як об'єкта права. Наукові дослідження вживання правового часу розкривають його дуалістичність і, як пише Енциклопедичний словник теорії та соціології права, в юридичному розумінні, час треба уявляти у множині [13, с. 608].

Тому існує два види правового часу: хронологічний час, який відповідає за організацію правового часу [14] та хронометричний правовий час, який відповідає за його строк [14]. Проте, за межами цієї дуалістичності, правовий час не є подвійним поняттям, а унітарним. Його унітарність полягає у тому, що він представляє один вимір, а більш конкретніше, один єдиний часовий вимір (строк) [15, с. 2].

Правовий час є суттєвим інструментом для різних ситуативних завершень та має велике значення. Як зазначається в юридичній літературі, «правова

система повинна визначити розмірність правового часу так, як вона визначає його вимір» [16, р. 11].

Правовий час або, більш конкретно, правовий строк використовується для забезпечення багатьох юридичних сценаріїв та ситуацій. Він також служить одночасно і юридичним інструментом, і правовою політикою.

Науковець-цивіліст П. Гуйван надає своє визначення строку, але уникає прямого віднесення темпоральних чинників як до юридичних фактів, що породжують, змінюють чи припиняють правовідношення. Автор пропонує нормативно визначити строк як певний період у часі, настання або вплив якого визначають межі існування (здійснення) суб'єктивного права особи [7, с. 140-141].

На думку Д. Маріц, нормативне визначення поняття «строк» доречно сформулювати таким чином: строком є певний період у часі, з настанням, перебігом чи впливом якого, пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення [1, с. 42].

З огляду на зазначене, вважаємо, що норму частини першої статті 251 ЦК України доречніше було б сформулювати так: строком є період у часі, з настанням, перебігом або впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення та тягне передбачені актами цивільного законодавства та/або договором цивільно-правові наслідки.

Найгостріші дискусії серед науковців ведуться щодо місця строків в системі цивільного права та їх правової природи.

При розгляді даного питання науковці перш за все пов'язують строки з волею учасників правовідносин. Як результат вольових і усвідомлених юридичних дій суб'єктів права, строки мають певний суб'єктивний відтінок, але після їх встановлення щодо свідомості осіб, які їх визначили, та інших осіб, вони існують об'єктивно як реальний факт життя [17, с. 17].

Поряд з цим строки розглядають за їх місцем у системі юридичних фактів цивільного права як подію, оскільки перебіг чи настання строку має об'єктивний характер [18, с. 28].

Так, радянські вчені фактично ототожнювали поняття термін і строк і розглядали останній як юридичний факт та пов'язували його з плином часу. При цьому відносили їх саме до подій, оскільки, як писав О. О. Красавчиков, вони не обумовлені в своєму виникненні і дії вольовою діяльністю людей [19, с. 166]. Однак з цією позицією не можна погодитись, враховуючи можливість встановлення певних строків самими учасниками правовідносин в договірному порядку.

Подібним чином розглядав строки і Ю. Заїка, який вважає, що за своєю природою строки належать до юридичних фактів, найчастіше до подій, оскільки перебіг чи настання строку має об'єктивний характер і, як правило, не залежить від волі учасників цивільних правовідносин [20, с. 246].

Іншої думки дотримувався В. П. Грибанов, який зазначав, що строки в системі юридичних фактів цивільного права посідають самостійне місце поряд з юридичними подіями і юридичними діями та за своїм характером становлять щось середнє між ними [21, с. 8-10]. Таким чином, науковець не заперечував віднесення строків до юридичних фактів, однак не відносив їх ні до дій, ні до подій.

Т. Вахонєва, вважає, що строки у багатьох випадках залежать тим чи іншим чином від волі людей, але самі по собі вони не є підставами виникнення правовідносин, не мають матеріального змісту, не мають внутрішньої побудови. Строки можуть мати цільове призначення, застосовуватися для досягнення тієї чи іншої правової мети, але лише за наявності визначаючих їх юридичних дій та подій, які наповнюють їх внутрішнім змістом [22, с. 9]. З наведеного можна зробити висновок, що науковець не відносить строк до юридичних фактів взагалі.

С. С. Панченко зазначає, що має місце існування двох окремих різновидів юридичних фактів: договір (елементом його складу як юридичного факту є строк) та вплив строку. Сам строк (зокрема цивільно-правовий) юридичним фактом визнати не можна [23, с. 94].

Натомість деякі автори, аналізуючи правову природу строків, зазначають, що цивільно-правові строки є часовою темпоральною формою руху цивільних правовідносин, формами існування і розвитку суб'єктивних прав і обов'язків, що становлять їх зміст. Суб'єктивне право та обов'язок являють собою можливість або необхідність здійснення їх носіями будь-яких дій або утримання від їх здійснення. Змістом строку є або дія, або подія. Поза цими фактами встановлення та існування строків не мають сенсу. Тому настання або закінчення строку набуває значення не само по собі, а в сукупності з подіями та діями, для вчинення або утримання від яких цей строк встановлено. Отже строки не належать ні до дій, ні до подій, як і не посідають самостійного місця у загальній системі юридичних фактів. Як форма час (строк) властивий і першим, і другим. Строки як часова форма, в якій відбуваються події або здійснюються дії (бездіяльність), породжують юридичні наслідки лише у зв'язку з діями і подіями [24, с. 576; 17, с. 18].

На думку деяких дослідників, строки та терміни взагалі не можуть включатися до системи юридичних фактів, оскільки вони є розташуванням у часі (тривалістю) юридичних фактів щодо один одного [8, с. 389]. Це твердження науковці обґрунтовують також тим, що ЦК України пов'язує настання правових наслідків не з самими строками та термінами, а з їх впливом або настанням. Юридичними є не строки чи терміни самі по собі, а вольова прив'язка до них певних наслідків [25, с. 579].

Так, наприклад, В. Луць, розглядаючи питання про роль та місце строків у цивільних правовідносинах, зазначає, що його можна розглядати в декількох площинах:

- а) строк як момент виникнення (початку) або припинення правовідносин;
- б) строк як одна з умов, що визначає його зміст;
- в) строк як критерій правомірності (своєчасності) поведінки учасників правовідносин [17, с. 13].

Вважаємо, що на даний момент такий підхід є дещо застарілим, тому що, як видно з позиції автора, фактично у першому випадку він ототожнює поняття

строк і термін, оскільки розглядає строк як конкретний момент у часі. Водночас, відповідно до положень чинного законодавства таке ототожнення є хибним, а відтак зазначений підхід був актуальним за часів кодифікації цивільного законодавства у радянські часи.

Не можна залишити поза увагою і підхід П. Гуйвана до розуміння правової природи цивільно-правового строку. Так, автор розглядає строк як елемент суб'єктивного права. На його думку, в даному аспекті і проявляється специфіка строку: учасники відносин можуть встановити чи змінити період своїх взаємин, відкоригувати порядок його обчислення (наприклад, вчинити дію, яка свідчить про визнання боргу), але вплинути на його перебіг вони не здатні [7, с. 67].

До цієї позиції можна віднестись критично, оскільки законодавство передбачає випадки, коли учасники правовідносин можуть вплинути на його перебіг шляхом, наприклад, переривання строків чи їх продовження. Мова йде в першу чергу про можливість переривання та продовження строків позовної давності.

Крім того, П. Гуйван, розглядаючи строки у співвіднесенні з юридичними фактами вказує на ваду існуючих концепцій, котрі безпосередньо пов'язують строки з правовою категорією юридичних фактів. Автор звертає увагу на те, що юридичний факт може існувати самостійно, без невід'ємного взаємозв'язку з іншими діями (подіями), які його спричинили. На основі проведеного аналізу науковець приходить до висновку, що строки, їхній початок чи закінчення не можна віднести до юридичних фактів. Строк є не причиною, а наслідком набуття учасниками цивільних відносин конкретного правового статусу. При цьому юридичний вплив на характер темпорального руху матеріального права, на думку автора, здійснює не сам строк, а його настання чи сплив [7, с. 116-127].

На думку авторів навчального посібника «Цивільне право України» за загальною редакцією проф. В. А. Кройтора, значення строків в цивільному праві полягає у тому, що вони є юридичними фактами і як такі є підставами для виникнення, зміни та припинення цивільних прав та обов'язків [11, с. 215-216].

Таким чином, на основі аналізу різних теоретичних підходів до розуміння правової природи строку та його місяця в системі цивільного права України, найбільш обґрунтованим представляється розуміння строку як темпоральної характеристики об'єктивної дійсності (часова форма), яка впливає на правовідносини, а також з настанням перебігом та впливом якої настають певні юридичні наслідки.

Для повного з'ясування сутності поняття строк, потрібно співвіднести його з поняттям «термін».

Окрім поняття строк ЦК України оперує також поняттям «термін». Зокрема, відповідно до положень частини другої статті 251 ЦК України, терміном є певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення. Як зазначалось вище, визначення поняття «термін» є новелою ЦК України. У цивільному кодексі 1963 р. «термін» як певна часова межа, з яким пов'язувалися б відповідні права та обов'язки, не вживався. Хоча в юридичній літературі та судовій практиці використовувалося слово «відтермінування» та слово «термін», але лише як синонім слова «строк» [4, с. 533].

Таким чином, поняття «термін» традиційно не виділялося окремо, а розглядалося як складова частина строку [26, с. 215].

Розмежування категорій строк і термін має важливе методологічне значення не лише для цивільного права, але і для розуміння відповідних часових понять при застосуванні норм сімейного, житлового, земельного, екологічного, господарського та інших галузей законодавства. На жаль, таке розмежування відповідних понять не завжди послідовно проводиться, коли замість поняття строк вживається поняття термін і навпаки. Так у статті 12 Сімейного кодексу України йдеться лише про строки, а терміни не згадуються [27, с. 297].

Вважаємо, що така ситуація має місце у зв'язку з пострадянським характером процесу розбудови українського законодавства. Так, при розробці нових актів українського законодавства після проголошення незалежності

України, в тому числі і ЦК України, за основу брались не прогресивні законодавчі акти деяких європейських країн, а відповідні нормативно-правові акти, які діяли в Україні в період УРСР. Наприклад, у самому ЦК України, у статті 530 ЦК України, яка вживає формулювання строк (термін). Цей факт свідчить про певне поєднання даних понять у правовому регулюванні цивільних правовідносин.

Разом з тим, деякі вчені звертають увагу, що межу між цими поняттями може бути проведено лише з певною мірою умовності. По-перше, на відміну від терміну, строку властива тривалість; по-друге, строки містять у собі початковий і кінцевий терміни, що відмежовують їх у часі. Тобто будь-який строк повинен бути довший, ніж термін. Крім того, фізична тривалість терміну, на відміну від строку, не має юридичного значення в силу його короткості [28, с. 19].

Аналізуючи поняття «строк» і «термін», можна відзначити, що строк є складним поняттям, яке містить у собі початковий і кінцевий термін. Терміни доцільно розглядати як складову частину строків, які «обслуговують» строки шляхом встановлення їх граничних меж (момент початку перебігу того чи іншого строку та його закінчення). За допомогою «термінів» починають обчислюватися чи припиняється обчислення строків, в межах яких здійснюється реалізація та захист учасниками цивільних правовідносин своїх прав та обов'язків [29, с. 324-325]. Так, О. В. Шовкова розмежовує строки і терміни за критерієм тривалості. Авторка зазначає, що будь-який строк є довшим за термін, а за юридичним значенням тривалість строків, на відміну від термінів, має юридичне значення, і залежно від складу – строк завжди містить початковий та кінцевий термін. Також вона звертає увагу на відмінність їх техніко-юридичної регламентації. На її думку, якщо терміни можуть бути лише встановлені, то до строків, як триваючої темпоральної категорії застосовуються такі поняття як «обчислення», «перебіг», «переривання», «закінчення» тощо [30, с. 33-34].

Така позиція підтримується не всіма науковцями-цивілістами. Зокрема, деякі дослідники звертають увагу на те, що необхідно розрізняти терміни, які входять до складу строків, та терміни, що не входять до їх складу. Термін, на їх думку, може існувати як у складі строку, так і самостійно. Як приклад вони наводять моменти зупинення і поновлення перебігу позовної давності. Так зазначається, що строк позовної давності має не тільки початковий та кінцевий терміни, але і інші – проміжні [31, с. 17].

Водночас деякі автори надають більшій силі та юридичного значення саме терміну, аніж строку. Зокрема, на їх думку, на значимі для цивільного права наслідки впливає не сам строк, а його початок або закінчення. Оскільки початок і кінець строку визначається окремими термінами, саме настання терміну має юридичне значення. Тобто даний підхід передбачає, що темпоральні межі суб'єктивного права пов'язані з конкретними моментами і юридичного значення набуває саме момент у часі [7, с. 142].

З огляду на зазначене, потрібно звернути увагу, що в юридичній науці і в чинному цивільному законодавстві використовується також формулювання «момент» («до моменту», «з моменту», «у будь-який момент»). Як бачимо вище, деякі автори фактично ототожнюють його з терміном. Однак вважаємо, що таке ототожнення не зовсім вірне. В даному випадку слушно зауважує О. Шовкова, що момент та термін не завжди збігаються. В деяких випадках момент взагалі не можна розглядати як певну часову категорію. На прикладі положень статті 334 ЦК України (набуття права власності) автор розглядає «момент» як певний юридичний факт, смислове значення якого позбавлене темпорального навантаження [30, с.31].

Водночас З. Ромовська при аналізі положень статті 225 ЦК України зауважує, що законодавець пов'язує момент (укладення договору) з конкретним відрізком часу, а тому він не може ототожнюватись з днем або добою [4, с. 536]. На думку В. Луця, така позиція авторки виглядає непослідовною [6, с. 82].

Аналізуючи зазначені підходи, вважаємо, що більш обґрунтованим є підхід О. Шовкової. Залежно від правової норми такі поняття як момент та

термін можуть ототожнюватись, а можуть мати різне за своєю природою значення, при чому використання слова «момент» може не мати на меті будь-яку часову характеристику.

Резюмуючи аналіз співвідношення понять «строк», «термін» та «момент», можна дійти наступних висновків:

1. строк є більш складним поняттям і характеризується тривалістю у часі, тобто це певний часовий період, тоді як термін є нетривалим (це календарна дата, або конкретний час протягом доби);

2. строк має кінцевий та початковий терміни, з настанням яких пов'язуються події чи дії, які мають юридичне значення. Однак це не означає, що термін сам по собі не може зумовлювати юридичних наслідків. Вбачається, що на прикладі переривання строків позовної давності продемонстрована можливість того, що відповідний термін (будучи проміжним) призводить до певних юридичних наслідків;

3. поняття «термін» та «момент» не тотожні. Відповідно до конструкції правової норми використання формулювання «момент» може бути взагалі позбавлене будь-якого темпорального навантаження.

Підсумовуючи розгляд цього питання, треба зазначити, що строки мають важливе значення для учасників цивільних правовідносин. З ними пов'язана можливість реалізувати певні суб'єктивні права, здійснити захист порушених прав, необхідність вчинення певних юридичних дій. Пропущення строків, їх закінчення тощо може мати наслідком неможливість захистити своє право або взагалі припинення певного права. Саме тому, у договірних відносинах строки є істотною умовою будь-якого договору, що прямо передбачено статтею 638 ЦК України та частиною другою статті 180 Господарського кодексу України.

Крім того, строки дисциплінують учасників правовідносин, забезпечують чіткість і визначеність у правах та обов'язках суб'єктів, визначають період існування цивільних прав, мають організаційне значення для учасників правовідносин, визначають межі існування права на захист тощо.

Деякі автори додають, що значення цивільно-правових строків полягає у тому, що вони:

- наповнюють змістом засаду розумності в актах цивільного законодавства;
- детермінують правові властивості фізичної особи як суб'єкта права, тобто впливають на вид та зміст дієздатності;
- є істотною умовою для правочинів та договорів [32, с. 440].

1.2. Порядок визначення строків та термінів

Юридичне значення мають не самі строки, а правові наслідки, які настають у зв'язку з їх початком чи закінченням. Таким чином, обчислення строків має важливе практичне значення і безпосередньо визначає період (момент) виникнення, існування і припинення певної правової можливості [11, с. 220]. Разом з тим, окремого теоретичного значення дане питання саме по собі не має, а відтак спеціальних наукових досліджень, які б були йому присвячені не проводилось. Як правило, питання порядку визначення строків частково розкривається у працях вчених - цивілістів в рамках дослідження природи строків у цивільному праві, які були зазначені вище. По своїй суті в основному такі роботи містять не теоретичний аналіз сутності питання визначення строків, а коментар відповідного законодавства, яке регулює дане питання.

Варто зауважити, що законодавство використовує формулювання «визначення строків», хоча в науковій літературі часто вживається формулювання «обчислення строків». Зокрема, К. Ю. Лебедева під обчисленням строків у теорії цивільного права розуміє встановлення абстрактних координат (днів, місяців, тижнів, років тощо), які дозволяють зіставляти події об'єктивної реальності з довільно обраними компонентами часового потоку [33, с. 453].

Тобто мається на увазі своєрідна проекція фактичних обставин цивільних правовідносин на нормативно визначені законодавством темпоральні

характеристики. Однак, вважаємо, що правового значення використання формулювання «визначення» чи «обчислення» не має.

Стаття 252 ЦК України безпосередньо присвячена питанню визначення строку та терміну. Так, відповідно до положень зазначеної статті строк визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами. Термін визначається календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати.

Зазначені правила визначення строків практично є уніфіковані і співпадають з відповідними нормами у інших галузях законодавства. Наприклад, такі ж правила визначення строків передбачені статтею 12 Сімейного кодексу України [34], статтею 122 Цивільного процесуального кодексу України [35] та іншими законодавчими актами.

Потрібно зауважити, що попри відсутність інших часових періодів у нормі ЦК України, що аналізується, законодавство не виключає можливість визначення строків декадами, кварталами, хвилинами чи іншими часовими одиницями.

Навіть ЦК України користується іншими одиницями виміру часу. Так, наприклад, в статті 254 ЦК України йдеться про строки, визначені півроком, кварталом або півмісяцем. У статті 1061 ЦК України при регулюванні виплати процентів за банківським вкладом використовується строк у квартал.

П. Гуйван, аналізуючи норми частини другої статті 252 ЦК України щодо визначення терміну звертає увагу на їх недосконалість. Зокрема, науковець наводить ситуацію, коли певний термін визначає час правовідносин, тобто їх тривалість. Наприклад виконання певного зобов'язання у передбачену дату (10 липня). Таким чином, зазначена календарна дата визначає тривалість певних правовідносин, а тому не може кваліфікуватись як термін. Якщо зобов'язання існує протягом календарної дати, можна вважати, що воно триває 24 години і у даному випадку конкретна календарна дата є строком, тоді як початковими і кінцевими термінами є 00.00 і 24.00 год. цієї доби. Тобто конкретна година, хвилина чи секунда відповідної календарної дати. Так само автор звертає увагу,

що визначення терміну іншими часовими одиницями, ніж календарна дата, не можна ототожнювати з подією, яка має неминуче настати, оскільки, на думку автора, сама будова норми частини другої статті 254 ЦК України свідчить про різну сутність понять «календарна дата» і «подія, яка має неминуче настати». З урахуванням зазначеного, П. Гуйван вважає, що норма частини другої статті 252 ЦК України потребує удосконалення і пропонує викласти її в такій редакції: «Термін визначається календарною датою, фіксованою хронометричним часом або вказівкою на іншу подію, яка має неминуче настати» [7, с. 143-144].

Представляється, що зазначені зауваження автора є цілком справедливими, особливо в частині висновків, що календарна дата може бути строком сама по собі як певний період у часі, а терміни можуть визначатися не тільки календарними датами, але і фіксованим часом. Особливо часто це стосується договірних відносин, де сторони встановлюють строк виконання зобов'язання, посиляючись на конкретний час конкретної календарної дати.

Отже проведемо стислий аналіз певних часових одиниць, якими визначаються строки та терміни.

В договірних відносинах сторони часто використовують також формулювання «робочий день» або «банківський день». Зокрема, строки виконання грошових зобов'язань замовника за надані послуги (виконані роботи) чи поставлений товар виконавцем визначаються у відповідних договорах саме з використанням таких формулювань.

Поняття «банківський день» визначено нормативно. Так, відповідно до п. 6 ч. 4 Положення про порядок здійснення уповноваженими банками операцій за документарними акредитивами в розрахунках за зовнішньоекономічними операціями, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 29.09.2009 р. № 580 [36], банківський день – робочий день банку в тому місці, в якому повинна виконуватися дія, передбачена Уніфікованими правилами та звичаями для документарних акредитивів, розробленими Міжнародною торговельною палатою, або іншими міжнародними

документами, які регулюють питання проведення розрахунків за акредитивами, затвердженими Міжнародною торговельною палатою.

Податковий кодекс України [37] використовує інше поняття, а саме — операційний (банківський) день. Відповідно до пп. 14.1.133. п. 14.1 статті 14 Податкового кодексу України операційний (банківський) день - частина робочого дня, протягом якої приймаються документи на переказ та на їх відкликання і, за наявності технічної можливості, здійснюється їх обробка, передача та виконання.

Відповідно до п. 1.21 статті 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [38] операційний день - частина робочого дня банку або іншої установи - учасника платіжної системи, протягом якої приймаються від клієнтів документи на переказ і документи на відкликання та можна, за наявності технічної можливості, здійснити їх обробку, передачу та виконання. Тривалість операційного дня встановлюється банком або іншою установою - учасником платіжної системи самостійно та закріплюється в їх внутрішніх нормативних актах.

Тобто у законодавстві поняття банківського дня не уніфіковане.

Водночас в глосарії банківських термінів на сайті Національного банку України знаходимо пояснення, що це робочий день, протягом якого банк здійснює банківські операції у системі електронних платежів Національного банку України. Банківський день позначається календарною датою як проміжок часу, протягом якого виконуються технологічні операції, пов'язані з проведенням міжбанківських електронних розрахункових документів через систему електронних платежів національного банку України, за умови, що підсумки розрахунків за цими документами відображаються на кореспондентських рахунках банків (філій) у територіальному управлінні на ту саму дату [39]. Тобто банківський день — це період робочого дня банку, протягом якого банками можуть проводитись платежі.

Режим роботи банківських установ та відповідно тривалість банківських днів визначається Національним банком України. Наприклад, на період

новорічних свят (28 грудня 2019 – 7 січня 2020 року) Правління Національного банку України прийняло рішення від 6 грудня 2019 року [40] щодо регламенту роботи системи електронних платежів Національного банку України та порядку роботи банківської системи України на період завершення звітного року. Відповідно до даного документу 26, 27 грудня 2019 року система електронних платежів працювала в режимі продовженого банківського дня - на дві години; 28 грудня 2019 року до 13:00 через СЕП могли здійснюватися лише платежі між банківськими установами, підпорядкованими одній юридичній особі, а також платежі, спрямовані до Національного банку України та органів Державної казначейської служби України. Національний банк та органи Державної казначейської служби могли здійснювати платежі на адресу всіх учасників СЕП. Банківський день у СЕП закінчувався о 15:00; 2 січня 2020 року банки працювали без клієнтів і забезпечували комплекс робіт, пов'язаних із початком нового звітного року. Міжбанківські перекази коштів через СЕП у цей день не здійснювалися.

Подібні рішення Правління Національного банку учасники цивільних правовідносин повинні враховувати при здійсненні та плануванні своїх розрахунків та особливо при встановленні строків.

Щодо визначення строку в робочих днях потрібно зауважити наступне. Уніфікованого розуміння поняття робочий день немає. Фактично трудове законодавство передбачає регулювання даного питання на рівні внутрішніх організаційних документів окремого підприємства (наприклад, в Правилах внутрішнього трудового розпорядку). Водночас, законодавство встановлює граничну тривалість робочого часу тощо. Так, відповідно до статті 50 Кодексу законів про працю України [41] передбачено, що нормальна тривалість робочого часу не може перевищувати 40 годин на тиждень. При цьому на підприємстві може бути передбачено як п'ятиденний, так і шестиденний робочий тиждень.

Часто сторони, вступаючи у договірні відносини та визначаючи строки у робочих днях, в самому договорі тлумачать, що потрібно розуміти під цим

терміном в контексті окремого договору. За усталеною практикою найчастіше під терміном «робочий день» мається на увазі день з понеділка по п'ятницю з 08.00 до 18.00 год. за винятком святкових та вихідних днів, передбачених чинним законодавством.

Як правило, місяцями, тижнями, днями строки визначаються найчастіше строки виконання зобов'язань. Дані одиниці часу є чи не найпоширенішими. Однак, як зазначалось вище, сторони можуть використати і інші часові проміжки.

Обчислення строків у декадах використовує у багатьох випадках транспортне законодавство [25, с. 582]. Наприклад, у Правилах планування перевезення вантажів (статті 17-21 Статуту), затверджених Наказом Міністерства транспорту України 09.12.2002 р. № 873 [42], передбачено декадне планування на залізничному транспорті. І хоча зазначений акт не регулює приватноправову сферу, однак вважаємо, що зазначений приклад може бути використаний з огляду на міжгалузевий характер строків.

Окремо потрібно звернути увагу на визначення термінів вказівкою на подію, яка має неминуче настати. При аналізі такого способу визначення строків і термінів, В. Луць звертає увагу на те, що «як строкову можна назвати ту подію, настання якої є неминучим, на відміну від події, що використовується при укладенні умовних правочинів і характеризується тим, що вірогідність її настання не відома». Науковець стверджує, що при позначенні строку або терміну на подію, яка має неминуче настати, сторони цивільного правовідношення усвідомлюють об'єктивний характер певної події (обставини) і неминучість її настання, хоч і конкретний момент настання цієї події в часі може бути наперед їм невідомим. Як приклад автор наводить приурочення певної події до досягнення особою повноліття [17, с. 21].

Вважаємо за необхідне висунути певні застереження до такого твердження. На нашу думку, більш доречним прикладом може слугувати початок перебігу строку поставки певного товару з моменту зарахування передоплати (або оплати) за такий товар на рахунок виконавця. В такому

випадку сторони вступаючи у відповідні договірні відносини щодо такого товару можуть не знати точного моменту його настання, але у разі здійснення оплати, строк починає свій перебіг саме з цього моменту.

Строк є складним поняттям і містить у собі початковий і кінцевий термін. Визначення початку строку має велике практичне значення, оскільки від цього залежить як правильність обчислення строку, так і встановлення факту закінчення строку, що обумовлює ті чи інші юридичні наслідки, які настають у зв'язку з закінченням строку. Неправильне визначення строку може привести до штучного скорочення або подовження строку. Від того, наскільки правильно буде визначений момент початку перебігу строку, залежить і правильне обчислення строку.

Визначення початкового моменту матеріального строку має важливе значення для прив'язки його до об'єктивних темпоральних координат. Крім того, який термін обрати початковим моментом строку, залежить і визначення кінцевого його терміну [7, с. 145].

Юридична дата служить не тільки для того, щоби встановлювати межі для граничних строків, але й для того, щоб обмежувати, в більш загальному сенсі, всі юридичні одиниці часу. В цьому сенсі J.Bergel зазначав, що «дата є суттєвою ознакою правового життя, тому що вона зазначає час народження або час зникнення юридичних прав та обов'язків осіб, визначає початок або кінець юридичних ситуацій» [14].

Так, європейський дослідник-цивіліст В. Sousi визначає два типу дат: перший тип дат характеризується кількісними характеристиками, тобто дата позначена певним строком (збігається з календарною датою, або представляє певну цифру); другий тип дат характеризується якісними характеристиками, коли вона залежить від юридичних елементів, з якими вона пов'язана, або із конкретною юридичною ситуацією [43].

Потрібно зауважити, що на відміну від попереднього законодавства, чинне вітчизняне законодавство містить нормативне регулювання порядку обчислення строків та визначення його початкового та кінцевих термінів.

Цивільний кодекс УРСР 1963 року також містив статтю, присвячену порядку обчислення строку. Однак, на відміну від чинного законодавства, стаття 85 ЦК УРСР 1963 року не містила прямого регулювання, а відсилала до статей 86 та 87 Цивільно-процесуального кодексу УРСР.

Відповідно до статті 253 ЦК України перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок.

На думку Т. Вахонєвої ця правова норма не може бути змінена суб'єктами цивільного права, тобто є імперативною і поширює свою дію на будь-які визначені правовідносини [22, с. 14].

Це твердження знаходить своє підтвердження на практиці. Так, наприклад, в роз'ясненні Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 3302-05/14840-03 від 07.05.2015 у відповідь на лист Державної служби України з надзвичайних ситуацій щодо застосування законодавства у сфері державних закупівель [44] зазначено, що для обчислення строків необхідно керуватися Цивільним кодексом України, який закріплює загальні положення щодо правильного обчислення строків та визначення початку перебігу строку, а також законом, в якому зазначаються строки, перебіг яких починається після настання певної події, з якою пов'язаний її початок. У такому разі перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язаний її початок та вважається першим днем для вчинення певної події, яка має юридичне значення.

До цього потрібно додати, що таке законодавче регулювання початку перебігу строку є не досить вдалим. Вважаємо, що воно повною мірою може стосуватись строків, визначених у днях або невизначених строків, початок яких прив'язаний до певної події. Разом з тим, застосування даного положення до строків, визначених одиницями часу, меншими календарного дня, є несправедливим.

На зазначену законодавчу недосконалість нормативного регулювання початку перебігу строків уже зверталась увага у науковій літературі. Так, П.

Гуйван вважає хибним таке нормативне правило [45, с. 148-151]. На думку автора, такий підхід не відповідає практичній сутності переважної більшості цивільно-правових строків і широке його запровадження могло б призвести до спотворення реального змісту певних матеріальних повноважень, обмежених часовими рамками. Зокрема, як приклад він наводить ситуацію, у якій, якщо слідувати зазначеному правилу, покупець, який довідався про неякісний товар о 09 годині ранку, має чекати наступного дня для звернення до продавця з вимогою про обмін товару на товар належної якості [7, с. 145].

Загалом зауваження має право на існування, однак вважаємо, що на практиці такі ситуації виникають значно рідше. Це пов'язано перш за все з наявністю спеціального законодавства, яке передбачає можливість оперативного захисту у випадку порушеного права особою. Однак, можна назвати приклади, коли такий підхід до визначення початку перебігу строку видається дивним. В першу чергу це стосується договірних відносин. Так, наприклад, якщо сторони уклали договір 01 січня, то за правилом статті 252 ЦК України він мав би розпочати свою дію з 2 січня. З іншого боку, попри імперативність норми щодо встановлення строків, вважаємо, що у сфері договірних відносин потрібно враховувати передбачений і гарантований законодавством принцип свободи договору і можливість сторін договору диспозитивно, на власний розсуд встановити строк його дії, початок перебігу цього строку та його завершення.

З зазначеного випливає, що твердження про імперативність норми статті 252 ЦК України є хибним, а сама норма не є універсальною. Дана думка підтверджується і тим, що ЦК України містить норми, які по-іншому визначають початок перебігу строку, тобто є спеціальними по відношенню до статті 253 ЦК України. В першу чергу мова йде про статтю 261 ЦК України, яка регулює перебіг позовної давності.

На думку П. Гуйвана, зазначені вище проблеми щодо різних підходів законодавця до визначення початку перебігу строків, виникли у зв'язку зі змішуванням понять «обчислення строку» та «початок перебігу». Перебіг

часового проміжку, на його думку, відбувається від моменту фактичної обставини, яка його обумовила. Натомість обчислення – це певний штучний механізм підрахунку та зарахування певних відрізків часу, що входять до складу строку. Так строк дії договору оренди настає з моменту його укладення, але обчислення його тривалості відбувається з наступної календарної дати. З урахуванням зазначеного, автор пропонує при обчисленні строку, який визначений роками, місяцями, тижнями, днями брати до уваги повні доби його тривалості [7, с. 149-150]. Ця пропозиція автора є слушною, бо запровадження подібного підходу при обчисленні строків сприятиме відповідності їх критерію справедливості.

Визначення моменту закінчення строку має не менш важливе значення ніж встановлення початку його перебігу, оскільки з цим моментом пов'язано багато юридичних наслідків: зокрема припинення певного права (наприклад, закінчення ліцензійного періоду користування об'єктом інтелектуальної власності, а відтак продовження використання такого об'єкту після закінчення відповідного строку буде порушенням прав ліцензіара) або виникнення права (наприклад, можливість застосувати до підрядника певні санкції за прострочення виконання робіт за договором підряду або нарахування пені за прострочення грошового зобов'язання тощо).

Правила визначення закінчення строку встановлені у статті 254 ЦК України. Так, законодавець передбачає, що строк, що визначений роками, спливає у відповідні місяць та число останнього року строку. Це означає, що якщо учасники цивільних правовідносин встановили строк в один рік, який розпочався, наприклад, 01 січня 2019 року, то він закінчиться 01 січня 2020 року.

Крім того, потрібно враховувати, що такий строк спливає не просто 01 січня 2020 року, а о 24.00 год. цього дня. Хоча законодавець дане положення і не уточнює, однак звичаєва практика склалась саме таким чином. До строку, що визначений півроком або кварталом року, застосовуються правила про строки, які визначені місяцями. При цьому відлік кварталів ведеться з початку року.

Строк, що визначений місяцями, спливає у відповідне число останнього місяця строку. Строк, що визначений у півмісяця, дорівнює п'ятнадцяти дням. Якщо закінчення строку, визначеного місяцем, припадає на такий місяць, у якому немає відповідного числа, строк спливає в останній день цього місяця. Строк, що визначений тижнями, спливає у відповідний день останнього тижня строку.

Окремо законодавець передбачив, що у разі якщо останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, що визначений відповідно до закону у місці вчинення певної дії, днем закінчення строку є перший за ним робочий день.

Зокрема, відповідно до статті 73 Кодексу законів про працю України в Україні передбачено такі святкові дні:

- 1 січня - Новий рік
  - 7 січня і 25 грудня - Різдво Христове
  - 8 березня - Міжнародний жіночий день
  - 1 травня - День праці
  - 9 травня - День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (День перемоги)
  - 28 червня - День Конституції України
  - 24 серпня - День незалежності України
  - 14 жовтня - День захисника України.
- Робота також не провадиться в дні релігійних свят:
- 7 січня і 25 грудня - Різдво Христове
  - один день (неділя) - Пасха (Великдень)
  - один день (неділя) - Трійця.

При цьому, відповідно до частини третьої статті 67 Кодексу законів про працю України у випадку, коли святковий або неробочий день (стаття 73) збігається з вихідним днем, вихідний день переноситься на наступний після святкового або неробочого. Згідно положенням ст. 73 цього нормативного акту за поданням релігійних громад інших (неправославних) конфесій, зареєстрованих в Україні, керівництво підприємств, установ, організацій надає

особам, які сповідують відповідні релігії, до трьох днів відпочинку протягом року для святкування їх великих свят з відпрацюванням за ці дні.

Окрім того, загальним вихідним днем є неділя.

Варто зауважити, що останнім часом кількість святкових та неробочих днів є дискусійним питанням. Законотворці періодично намагаються зменшити або збільшити кількість таких днів. І навіть Президент України нещодавно зробив гучну заяву, що підпише указ, згідно з яким ісламські свята Курбан-Байрам та Рамазан-Байрам отримають статус державних релігійних свят. Президент пообіцяв українцям два нових державних свята, але встановлення їх було поза його повноваженнями. Відразу після оголошення ним цих намірів українське суспільство задалося питанням, а чи має президент відповідні повноваження [46]. Загальновідомо, що такі повноваження має Верховна Рада. Згідно з п.7 другої частини ст. 92 Конституції України, державні свята встановлюються виключно законами України. Президент України, за Конституцією, не наділений такими повноваженнями. Перелік дат, які вважаються неробочими, прописаний в ст.73 Кодексу законів про працю України. В законі також встановлена можливість особам неправославних конфесій отримати до трьох днів відпочинку протягом року для святкування їх великих свят із відпрацюванням за ці дні.

За останні роки це не перша така ініціатива. Так, наприклад, втілено ініціативу народних депутатів щодо доповнення переліку святкових днів такою датою як 25 грудня – день святкування Різдва католиками латинського обряду. Ще одна ініціатива народних депутатів щодо скорочення кількості святкових і вихідних днів передбачала вилучення з переліку святкових днів таких дат як 1, 2 та 9 травня. У відповідь на цю ініціативу головне науково-експертне управління Верховної Ради України зазначило, що 1 травня, тобто «День праці», святкується в переважній більшості країн Європи і тому, виключення 1 травня із переліку святкових і неробочих днів виглядає недостатньо обґрунтованим, проте 2 травня – виключено з переліку святкових днів.

Особливістю правової регламентації закінчення строків у цивільному праві є порядок вчинення дій у останній день строку, визначений у статті 255 ЦК України [17, с. 26]. Так, відповідно до зазначеної норми, якщо строк встановлено для вчинення дії, вона може бути вчинена до закінчення останнього дня строку. У разі, якщо ця дія має бути вчинена в установі, то строк спливає тоді, коли у цій установі за встановленими правилами припиняються відповідні операції.

З огляду на таке регулювання, потрібно звернути увагу на два моменти. По-перше, в нормі частини першої статті 255 використовується поняття «установа». Відповідно до статті 83 ЦК України під поняттям установа маєтись на увазі організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. Тобто установа є лише однією з декількох видів організаційно-правових форм юридичної особи і не охоплює зокрема товариства, органи державної влади. Тому використання терміну «установа» в даному контексті є недоцільним. По-друге, при вчиненні дій в останній день строку особа має враховувати режим роботи установи. Оскільки, хоча за загальним правилом і передбачений час закінчення строку 24.00 год. останнього дня строку, фактично зробити це після закінчення робочого часу відповідної установи буде практично неможливо, за виключенням відділень зв'язку. Хоча Укрпошта нещодавно змінила правила роботи і відділення, які раніше працювали до 24.00, зараз працюють лише до 21.00 (зокрема, головне відділення країни - КИЇВ-1 (поштамт) Хрещатик, 22) [47]. Окремі цивілісти через це пропонували продовжити цивільно-правові строки на один день та вважати, що строк спливає наступного дня після його закінчення. Проте така пропозиція не знайшла підтримки [7, с. 153].

Частина друга статті 255 ЦК України передбачає, що письмові заяви та повідомлення, здані до установи зв'язку до закінчення останнього дня строку, вважаються такими, що здані своєчасно. Це означає, що зокрема такі документи, як позовні заяви, претензії тощо, подані до установи зв'язку до 24.00

(хоча зараз вже реально до 21.00) останнього дня строку вважаються поданими вчасно. При цьому, на думку деяких науковців, поняття «установа зв'язку» має тлумачитись розширено. Так, потрібно розуміти не тільки установи поштового зв'язку, але і інші способи передачі документів [25, с. 589] Наприклад, передачу заяв через нотаріуса відповідно до статті 84 Закону України «Про нотаріат» [48]. І хоча поняття «установа зв'язку» відсутнє у чинному законодавстві, як правило при тлумаченні даного терміну користуються Законом України «Про поштовий зв'язок» [49], який використовує термін «об'єкт поштового зв'язку». Відповідно до статті 1 Закону об'єкти поштового зв'язку - поштамти, центри обробки та перевезення пошти, зональні вузли, вузли поштового зв'язку, відділення поштового зв'язку, пункти поштового зв'язку та інші підрозділи, задіяні у єдиному виробничо-технологічному процесі з надання послуг поштового зв'язку.

Проілюструємо наведений матеріал прикладом з судової практики. Відповідно до ухвали апеляційного суду Чернівецької області № 727/2-8380/18 від 13.11.2018 року про повернення як неподаної позовної заяви про звернення на предмет іпотеки, судом було встановлено, що згідно із ухвалою суду від 19.09.2018 року про усунення недоліків позивачу було надано 3 (три) дні з дня отримання ухвали. Як видно з повідомлення про вручення поштового відправлення копію ухвали від 19.09.2018 року було отримано 24.09.2018 року. Заяву разом із документами на виправлення недоліків, вказаних в ухвалі суду, до установи зв'язку позивач здав 27.09.2018 року, що підтверджується поштовим штемпелем на конверті, тобто виконав вимоги ухвали судді про виправлення недоліків у триденний строк. Суд першої інстанції не врахував, що офіс позивача розташований у м. Києві, тобто в іншому населеному пункті, у зв'язку з чим для доставки кореспонденції необхідно більше часу, і поспішно постановив ухвалу про повернення йому позовної заяви. Оскільки ухвала суду першої інстанції була постановлена з порушенням вимог ст. 255 ЦК України, вона не може залишатися в силі. Тому апеляційний суд її скасував і повернув справу до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття

провадження у справі. У цій справі ми бачимо, що незалежно від того, що позовна заява була отримана відповідачем начебто після фактичного завершення строку, але штамп установи зв'язку підтвердив, що позовна заява відправлена все ж таки у визначені судом строки [50].

На останнє, потрібно зауважити, що законодавець не передбачає можливість поширення цієї норми на електронні документи. З огляду на запровадження електронного документообігу, в тому числі можливості подати документи до суду в електронному вигляді, вважаємо, що норма повинна бути уточнена та врахована можливість подавати також документи в останній день строку до 24.00 не тільки до установи зв'язку, але і у електронному вигляді за умови дотримання встановлених законодавством вимог до таких документів.

Наприклад, візьмемо ухвалу Печерського районного суду м. Києва по справі № 757/28240/16ц про стягнення моральної компенсації за позовною заявою, поданою в електронному вигляді. При дослідженні позовної заяви та доданих до неї документів, судом було з'ясовано, що позовна заява не відповідає вимогам цивільно-процесуального законодавства, згідно з яким позовна заява підписується позивачем або його представником із зазначенням дати її подання. Відповідно до ч.1 ст.14 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний документообіг здійснюється відповідно до законодавства України або на підставі договорів, що визначають взаємовідносини суб'єктів електронного документообігу. Згідно із ст. 5 вказаного Закону електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити електронних документа. Склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів електронних документів визначається законодавством та може вони можуть бути створені, збережені та перетворені засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить електронними засобами або у папері у формі, придатній для прийняття його змісту людиною. Відповідно до ст. 7 вказаного Закону оригіналом електронного документа вважається примірник документа з

обов'язковими реквізитами. Відповідно до ч.2 та ч.4 ст. 7 вказаного Закону електронний документ у визначених законодавством випадках може бути пред'явлений у візуальній формі відображення, в тому числі в паперовій формі. Копію документа на папері для електронного документа є візуальне подання електронного документа на папері, яке засвідчене в порядку, встановленому законодавством. Відповідно до п.2 ч.3 ст. 8 вказаного Закону електронний документ не може бути застосовано як оригінал документа, який відповідно до законодавства може бути створений лише в одному оригінальному примірнику, крім випадків існування централізованого сховища оригіналів електронних документів. Таким чином, суд вважає, що в розумінні вказаного Закону, оригіналом документа в електронній формі є електронний документ, а його паперова форма є візуальною формою і має юридичну силу лише копії електронного документа на папері [51].

На завершення розділу доцільним представляється наведення декількох прикладів обчислення строків в законодавствах різних зарубіжних країн. Так, відповідно до ст. 191 ЦК Російської Федерації строки починають діяти на наступний день від настання календарної дати або події, якими визначено їх початок. Незважаючи на все різноманіття строків і їх різне призначення, порядок обчислення часу в матеріальних і процесуальних галузях права має бути зрозумілим і зручним, по можливості єдиним, суперечним і розумним. Встановлені у гл. 11 ЦК РФ, гл. 12 АПК РФ, гл. 9 ЦПК РФ і ст. 103 КПК РФ загальні правила визначення та обчислення строків в основному збігаються. Найбільш детально вони регламентовані в Цивільному кодексі РФ. Згідно зі ст. 190 ЦК РФ термін може визначатися: календарною датою, закінченням періоду часу, який обчислюється роками, місяцями, тижнями, днями або годинами; вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати [52]. Так, згідно із ст. 80 Проекту уложення царської Росії кожен день потрібно рахувати від півночі до півночі [53], а в параграфі 159 Зводу англійського цивільного права під редакцією Е. Дженкса підкреслюється, що день складається з 24 годин, починається та закінчується опівночі.

Серед цивілістів поширена думка, що день повинен відповідати назві або числу першого дня строку, а не попереднього дня. Так, М. Брагинський вказує на те, що тижневий строк, що почався в середу, визначається завершеним в середу наступного тижня. М. Кірзоян вважає, що, якщо за рішенням суду про звільнення приміщення, що набрало законної сили 20 квітня, встановлений місячний термін, то він закінчується 21 травня, так як починає діяти 21 квітня [54, с. 253].

Вбачається, що таке тлумачення закінчення строку є неправильним, бо це призводить до того, що один і той же день тижня або число місяця будуть враховуватись двічі.

Загальновідомо, що календарний рік триває з 1 січня по 31 грудня (фінансовий рік у Великобританії та Канаді – з 1 квітня по 31 березня наступного року) місяць – з 1 по 30 або 31 число, а тиждень – з понеділка по неділю. У всіх цих періодах часу є одна очевидна закономірність: останній день за днем свого числа і місяця завжди передує число (назву) першого дня. Вододілом цих періодів є опівніч. Звісно ж, що такий же, природний календарний принцип закладено законодавцем у ст. 191 ЦК РФ і аналогічних нормах процесуальних кодексів російського законодавства при визначенні останнього дня вказаних періодів, що починаються з будь-якого іншого, не першого числа місяця або дня тижня.

Недопущення двоякого тлумачення обчислення строків встановлено в Німецькому цивільному укладанні 1896 року (параграфи 187 та 188). При цьому, якщо початок перебігу строку у ФРН визначається початком дня (опівночі), то цей день включається в строк. Це правило поширене і на день народження при обчисленні віку. Якщо початок перебігу строку визначається подією або моментом часу, яке настане протягом дня, то цей день не включається в строк і обчислення починається з наступного дня. Однак в обох випадках термін, обчислюваний тижнями, місяцями (роком, півріччям, кварталом), закінчується із закінченням того дня останнього тижня або

останнього місяця, який по своїй назві або числу є таким же, що і день, що передує першому дню строку.

В Японії обчислення віку передбачено спеціальним законом 1902 року і починається також з дня народження. Так, особа, що народилася 1 квітня досягне повноліття через 20 років, і після закінчення 31 березня, тобто опівночі. Згідно із ст. 140 та ст. 143 ЦК Японії початок та кінець терміну у тижнях і місяцях визначається аналогічно до Цивільного укладання Німеччини.

Висновки до розділу 1:

Виокремлено різні наукові підходи щодо визначення поняття «строк», «термін», «момент», «правова дата», щодо розуміння правової природи часу, строків, їх місця та значення у цивільному праві.

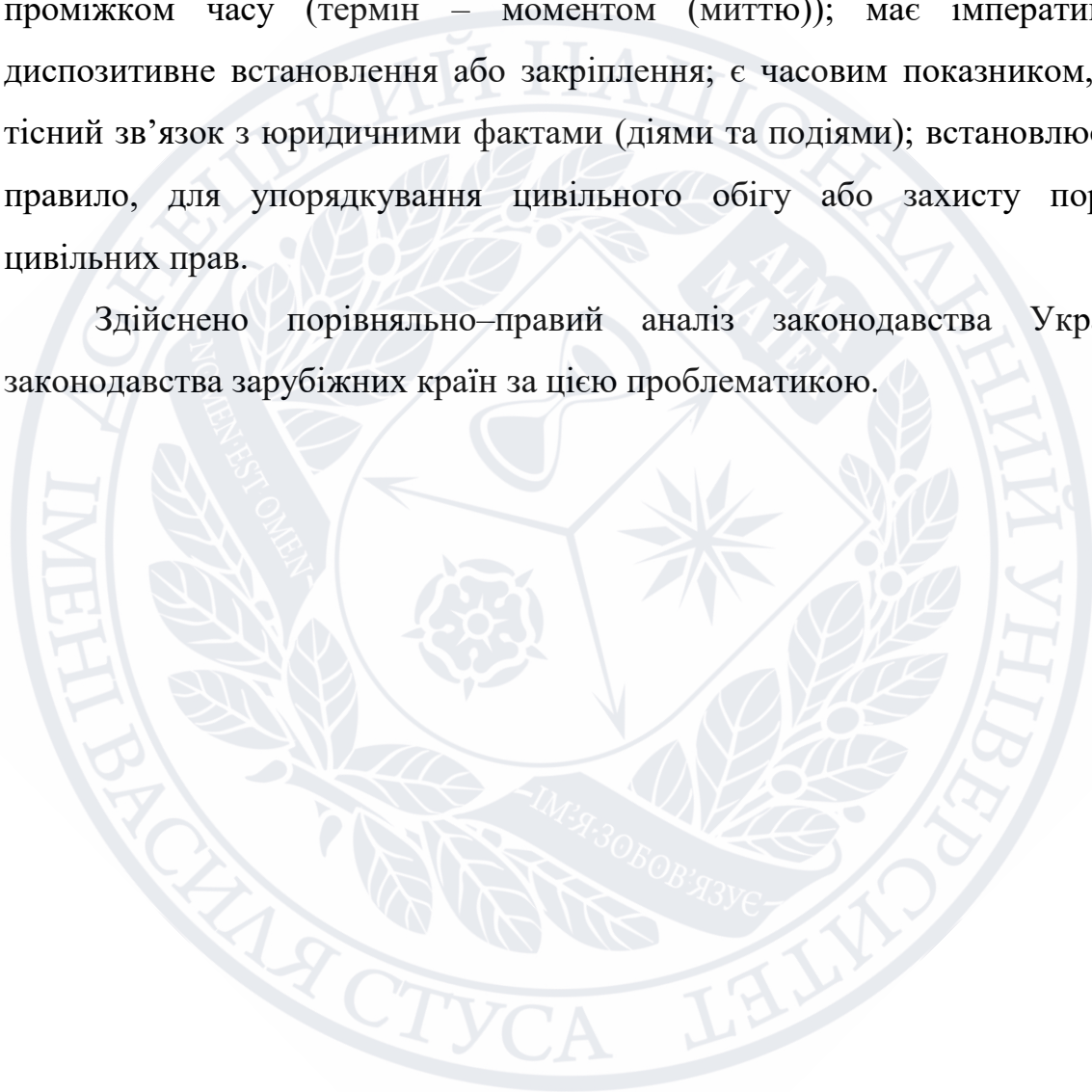
З'ясовано, що строк (термін) у цивільному праві як юридична категорія характеризує наступні аспекти цивільних правовідносин: момент виникнення (початку), зміни та припинення цивільних правовідносин; зміст правовідношення (коли строк є умовою договору); правомірність поведінки учасників правовідносин з точки зору своєчасності; граничні межі реалізації прав та виконання обов'язків учасниками цивільних правовідносин; форму існування та розвитку прав та обов'язків учасників цивільних правовідносин.

Аргументовано, що юридична природа строків визначається шляхом визначення їх місця в системі юридичних фактів. В процесі дослідження встановлено, що юридичний строк є окремим природно-правовим (об'єктивно-суб'єктивним) явищем, що тісно пов'язане з юридичними фактами (діями та подіями) і має незалежну назву "часовий показник". Встановлено, що строки в цивільному праві встановлюються в межах правового часу, який є часовим параметром суспільної діяльності людей, що визначається нормами права, але плин часу є об'єктивною категорією, яка не підкоряється законам людського буття. І тому слід враховувати, що вплив того чи іншого строку не можна назвати подією, оскільки настання подій хоч і не залежать від вольового

фактору, однак будь-яка подія, що є юридичним фактом, може або настати, або так і не настати. А час плине в будь-якому випадку, і строки як періоди часу - це певні упорядкування суспільних відносин, які накладаються на об'єктивно плінучий час.

В процесі дослідження строків у цивільному праві та з'ясування їх місця в системі юридичних фактів виявлені наступні їх ознаки: строк є певним проміжком часу (термін – моментом (миттю)); має імперативне або диспозитивне встановлення або закріплення; є часовим показником, що має тісний зв'язок з юридичними фактами (діями та подіями); встановлюється, як правило, для упорядкування цивільного обігу або захисту порушених цивільних прав.

Здійснено порівняльно-правий аналіз законодавства України та законодавства зарубіжних країн за цією проблематикою.

РОЗДІЛ 2. ВИДИ СТРОКІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Різноманітність цивільно-правових строків зумовила різні підходи до їх класифікації. Строки у цивільному праві класифікують за різноманітними критеріями:

- за способом встановлення;
- за способом визначення;
- за наслідками;
- за ступенем самостійності учасників правовідносин;
- за можливостями учасників [11, с. 216-219];
- за розподілом обсягу прав і обов'язків за окремими періодами часу [55, с. 87];
- за характером визначеності та цільовим призначенням [56, с. 8].

Класифікація строків за кожним критерієм не є уніфікованою. На думку В. Луця, така класифікація має враховувати юридичну природу того чи іншого строку і його місце в системі інститутів цивільного права [6., с. 82].

Відмінності цивільно-правових строків обумовлюються їх специфічними функціями щодо регулювання суспільних відносин [7, с. 155].

Разом з тим, найпоширенішою серед усіх залишається класифікація за критерієм цільового призначення. Так, виділяють строки здійснення цивільних прав, строки виконання цивільних обов'язків, строки захисту цивільних прав [57, с. 78].

При цьому єдності серед науковців щодо віднесення певного строку до зазначених категорій немає, а деякі взагалі не поділяють таке розмежування строків за цим критерієм.

В юридичній літературі правовідносини прийнято поділяти на *регулятивні та охоронювальні*. У регулятивних правовідносинах встановлювані строки – це строки здійснення суб'єктивних прав і виконання обов'язків, в охоронювальній є строками захисту цивільних прав. До них відносять: а) гарантійні; б) оперативного захисту; в) претензійні; г) позовної

давності; д) процесуальні [18, с 30].

Такий підхід до розмежування строків обґрунтував В. Луць, хоча деякі дослідники його не поділяють. Наприклад, З. Ромовська, яка вважає що такий поділ позбавлений наукової обґрунтованості [4, с. 176].

Але традиційно гарантійні строки відносять до строків здійснення цивільних прав [32, с. 442].

Не вдаючись до оцінки правильності різного роду критеріїв для класифікації та віднесення тих чи інших строків до певного виду, зауважимо, що на сьогодні багато дискусійних питань так і не знайшли одностайного вирішення.

Так, наприклад, продовжуються теоретичні дискусії щодо існування присічних строків, хоча нормативно така термінологія не використовується, їх співвідношення з строками позовної давності і тому подібне.

Разом з тим, поділяємо позицію П. Гуївана, який зазначає, що з формальної точки зору всі цивільно-правові строки можуть бути зведені до строків реалізації тих чи інших матеріальних прав. Так, навіть претензійний строк можна розглядати як певний проміжок часу, протягом якого особа може здійснити суб'єктивне право на використання товару належної якості і, крім того, пред'явити відповідну вимогу зобов'язаній особі, а позовна давність – строк, протягом якого особа може реалізувати своє суб'єктивне право на судовий захист [7, с. 170].

У деяких посібниках з цивільного права спостерігається поділ строків на строки виникнення цивільних прав і обов'язків, строки здійснення цивільних прав, строки виконання цивільних обов'язків і строки захисту цивільних прав [57, с. 465].

В.П. Грибанов вказує на те, що під строками здійснення цивільних прав слід розуміти строки, протягом яких уповноважений суб'єкт має право (а іноді і зобов'язаний) сам реалізувати належне йому право або ж вимагати здійснення певних дій по реалізації свого права безпосередньо від зобов'язаної особи. При цьому конкретними строками здійснення цивільних прав є: 1) строки існування

певного суб'єктивного права; 2) присікальні (преклюзивні) строки; 3) гарантійні строки; 4) претензійні строки. Крім цих видів строків, у сучасних посібниках з цивільного права, переважно у російських, ще виокремлюються строки придатності, служби, реалізації, зберігання, транспортабельності та деякі інші [21, с. 13-14].

Строками захисту, в свою чергу, В. П. Грибанов вважає строки, які надані управомоченій особі для звернення до компетентних державних чи громадських органів з вимогою про примусове здійснення і захист свого права. Такими є строки позовної давності [21, с. 13-14].

Слід зазначити, що практичне значення поділу строків на строки здійснення та захисту цивільних прав полягає, насамперед, у тому, що надає можливість відрізнити їх один від одного. Таке відмежування вказує на те, що до строків здійснення цивільних прав не можуть, наприклад, застосовуватися положення позовної давності, а саме: норми про переривання, зупинення та відновлення позовної давності. Основне призначення строків здійснення цивільних прав полягає у забезпеченні управомоченим особам реальних можливостей використання наявних у них прав та можливостей. Строки захисту, в свою чергу, встановлені для відновлення порушеного права.

2.1. Строки здійснення цивільних прав

Правова природа строків здійснення цивільних прав пов'язана з належним учасникам цивільних правовідносин суб'єктивним правом, тому, звертаючи на це особливу увагу, строками здійснення цивільних прав також можна назвати строки, протягом яких особа, що має суб'єктивне право, може реалізувати ті можливості, які закладені саме в суб'єктивному праві. Такі можливості передбачаються законами чи іншими нормативними актами, а також можуть встановлюватися за домовленістю сторін. Отже, здійснення суб'єктивного права представляє собою реалізацію закладених в ньому можливостей певної поведінки. При цьому способи здійснення суб'єктивного

права визначаються його змістом. Зміст залежить від призначення конкретного права, від тієї мети, для досягнення якої воно встановлене.

Суб'єктивне цивільне право є мірою можливої поведінки уповноваженої особи. За загальним правилом будь-яке суб'єктивне право складається з трьох елементів: 1) можливість здійснювати певні дії відносно здійснення свого права, наприклад, вступати у будь-які договірні цивільні правовідносини; 2) можливість вимагати певної поведінки безпосередньо від зобов'язаної особи, наприклад, вимагати виконання боржником взятих на себе обов'язків у будь-якому договірному правовідношенні; 3) можливість звернутися до компетентних державних або громадських органів з вимогою про примусове виконання зобов'язаною особою свого обов'язку або захистити право від його порушення зі сторони інших осіб.

Узагальнивши вказані можливості фізичних та юридичних осіб у цивільних правовідносинах, суб'єктивне цивільне право можна визначити як вид і міру можливої (дозволеної) поведінки уповноваженої особи, яка забезпечується виконанням обов'язків іншими суб'єктами і можливістю застосування до них державного примусу [58, с. 75]. Звичайно, кожна з вищевказаних можливостей може бути реалізована лише в часі та протягом певного часу з метою досягнення різних цілей. На думку В. П. Грибанова, перша можливість може бути реалізована лише в межах строків існування суб'єктивного права, а в певних випадках - лише в межах так званого присікального строку. Для здійснення другої можливості характерні так звані гарантійні і претензійні строки. А для реалізації третьої можливості необхідне дотримання встановлених законом строків позовної давності [21, с. 13-14].

Юридична сутність суб'єктивного права насамперед полягає у тому, що воно є видом і мірою дозволеної поведінки, для здійснення якої суб'єкт повинен мати можливість вимагати відповідної поведінки від зобов'язаних осіб. Досліджуючи цивільно-правові строки, В. П. Грибанов не виокремлює строки виконання цивільних обов'язків насамперед тому, що вони тісно пов'язані зі строками здійснення цивільних прав [21, с. 13-14]. Оскільки праву суб'єкта

завжди відповідає певний обов'язок, тому строк здійснення права однією особою є одночасно строком виконання обов'язку іншою особою. Суб'єктивний цивільний обов'язок розглядається як міра необхідної поведінки зобов'язаної особи для задоволення інтересів уповноваженої особи.

Строк виконання цивільних обов'язків, як правило, встановлюється шляхом реалізації першої можливості і є тісно пов'язаним з другим елементом (можливістю) суб'єктивного права і представляє собою період, відрізок часу, протягом якого боржник повинен здійснити певні дії чи, навпаки, утриматися від їх здійснення. Цей строк може бути передбачений законом, адміністративним актом, а також договором.

У деяких посібниках з цивільного права особлива увага звертається на те, що строки здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків встановлюються в межах регулятивних, а строки захисту - в межах охоронних правовідносин [59, с. 230], що є досить суттєвим, оскільки призначення та використання регулятивних та охоронних строків істотно відрізняються один від одного. Регулятивними відносинами називаються правовідносини, через які здійснюється регулювання нормальних економічних відносин (власності, товарно-грошових) та особистих немайнових відносин, тобто за допомогою регулятивних відносин відбувається правомірна діяльність громадян та організацій і, звичайно, таке регулювання відбувається в межах відповідних строків [60, с. 78].

Строки існування цивільних прав представляють собою строки дії суб'єктивних прав у часі. Основне їх призначення полягає у забезпеченні уповноваженим особам часу для реалізації їх прав. Зі спливом такого строку суб'єктивне цивільне право припиняється, а можливість його реалізації втрачається. Строки існування цивільних прав намагаються, як правило, встановити визначеність та стабільність деяких видів цивільних правовідносин і налагодити певні сфери цивільного обігу. Як вказує В. П. Грибанов, службове призначення таких строків полягає, з одного боку, у забезпеченні уповноваженій особі максимальної можливості для реалізації належного їй

права, а з іншого боку, - у забезпеченні необхідної визначеності цивільного обігу в інтересах всього суспільства [21, с. 13-14].

Строки здійснення цивільних прав включають в себе строки існування цивільного права, присікальні (преклюзивні) та гарантійні строки.

Строки існування цивільних прав – це строки дії права у часі. Основне призначення цих строків полягає насамперед у забезпеченні правомочним особам часу для реалізації наданих їм прав. Віднесення цих строків до окремої категорії вказує на існування суб'єктивних прав, межі дії яких обмежуються часом. Зі спливом строку існування цивільного права суб'єктивне право припиняється та втрачається можливість його реалізації. Але слід зазначити, що існування деяких суб'єктивних прав є безстроковим, а тому повністю необмеженим у часі або ж з можливістю такого обмеження за наявності певних обставин (юридичних фактів). Отже, строки існування цивільних прав можна поділити на абсолютно не обмежені часом, відносно не обмежені часом та визначені часом, тобто ті, які мають конкретний строк дії (існування). Причини введення у деяких випадках часових обмежень дії суб'єктивних прав носять різноманітний характер, однак найчастіше це обумовлене необхідністю співвідношення інтересів особистості з інтересами суспільства та держави, які відображені як в нормах цивільного, так і в нормах інших галузей права.

Строки існування цивільних прав, що не обмежені часом, фактично є носіями прав безстрокової дії; відносно необмежені строки можна вважати невизначеними строками дії суб'єктивного права, і третя група строків становить чітко визначені періоди існування того чи іншого права. Існування першої групи строків слід, як правило, розглядати в межах абсолютних та загальнорегулятивних цивільних правовідносин, інші види вказаних строків належать до сфери дії як абсолютних, так і відносних правовідносин.

Прикладом існування цивільних прав є строк дії довіреності, який встановлюється у самій довіреності (ст. 247 ЦК України), строк чинності права інтелектуальної власності (ст. 425 ЦК України) тощо. При дослідженні строків існування цивільних прав слід враховувати, що дія суб'єктивних прав у часі є

різною. Отже, дія одних суб'єктивних прав може бути обмежена певним часом, і тому ці права є строковими, тобто можуть бути реалізовані лише в межах певного строку. В. П. Грибанов відповідні суб'єктивні права називає суб'єктивними правами з визначеним строком дії [21, с. 13-14]. В тих випадках, коли існування цивільних прав не обмежене будь-яким строком, то ці права можна визначити як суб'єктивні права з невизначеним строком дії [21, с. 13-14]. Прикладом таких безстрокових суб'єктивних прав є існування права власності, особистих немайнових прав тощо.

Присікальні (преклюзивні) строки встановлюють межі існування цивільних прав. Вони надають управомоченим особам суворо визначений час для реалізації їх прав під загрозою припинення цих прав. Відмінність присікальних строків від строків існування цивільних прав полягає у тому, що строки існування цивільних прав визначають нормальну тривалість цих прав, а присікальні строки мають своє призначення у достроковому припиненні суб'єктивних прав у випадку їх нездійснення чи неналежного здійснення. Слід вказати, що багато авторів не розмежовують строки існування суб'єктивних прав та присікальні строки і відносять їх до єдиного виду присікальних строків [61, с. 274]. Прикладом присікального строку є встановлений ст. 1270 ЦК України шестимісячний строк прийняття спадку з дня відкриття спадщини, зі впливом якого право на прийняття спадщини, за загальним правилом, втрачається. Такого типу строки є в сутності санкціями за неналежне здійснення або нездійснення прав, як правило, достроково припиняючими саме суб'єктивне цивільне право. З присікальними строками, як вже зазначалося, не можна ототожнювати будь-які інші строки існування цивільних прав, які мають зовсім інше призначення [57, с. 466].

Наступним видом строків здійснення цивільних прав є *гарантійні строки*. Під гарантійним строком слід розуміти період, протягом якого боржник у випадку виявлення в предметі зобов'язання недоліків, зобов'язаний задовольнити вимогу кредитора про їх усунення і відшкодувати збитки за наявності певних умов. Слід зазначити, що цивільне законодавство не надає

чіткого визначення гарантійного строку, але у правовій літературі на сьогоднішній день поняття гарантійного строку є досить сформованим. Труднощі полягають, як правило, у тому, що гарантійний строк є поняттям не тільки юридичним, але й техніко-економічним. Гарантійні строки представляють собою важливу правову гарантію реальності суб'єктивних цивільних прав. Виходячи із закону, гарантійні строки встановлюються для забезпечення безпеки прав покупця (замовника) від прихованих недоліків продукції, які не можуть бути виявлені при звичайному прийманні товару, але можуть бути виявлені в процесі його використання.

Гарантійний строк може бути встановлений законом або договором (ч. 2 статті 675 ЦК України) і представляє собою чітко встановлений відрізок часу, протягом якого продавець гарантує якість реалізованого споживачам товару.

Як вже зазначалося, в межах гарантійних строків можна виокремити строк експлуатації товару, строк служби товару, строк придатності та інші. Ці різновиди гарантійних строків мають свої особливості і тягнуть специфічні, притаманні тільки їм правові наслідки.

Найчастіше гарантійні строки розглядають в рамках питання гарантованої якості продукції, наданих послуг чи виконаних робіт. Раніше головна увага зверталась на з'ясування суті гарантійних строків саме при поставках і роздрібній купівлі-продажу товарів [62, с. 78].

Проте аналіз норм ЦК України дозволяє зробити висновок про більш широке коло зобов'язань, які виникають під час дії гарантійних строків.

Так, відповідно до положень статті 884 ЦК України гарантійні строки використовуються в договорах побутового підряду, при наданні послуг тощо.

В науковій літературі гарантійні строки не стали предметом окремого дослідження. В основному частково це питання розкривається при дослідженні гарантійних зобов'язань та інших питань, що стосуються захисту прав споживачів. Серед основних досліджень, присвячених питанню захисту прав споживачів – наукові роботи І. О. Дудли, Л. М. Іваненко, Г. А. Осетинської та інших. Гарантійні строки в рамках дослідження цивільних строків

проаналізували Т. М. Вахонєва, П. Д. Гуйван та В. В. Луць. Д. О. Маріц провела дослідження гарантійних строків у договорах роздрібної купівлі-продажу. Правове регулювання гарантійних строків у підрядних договірних відносинах знаходимо у роботах М. Д. Пленюка.

Так, Т. М. Вахонєва розглядає гарантійні строки як строки здійснення цивільних прав. Вбачається, гарантійні строки не є строками захисту, оскільки підставою виникнення правовідносин із застосуванням такого строку є не правопорушення, а суб'єктами правовідносин у більшості випадків є сторони договору, які мають стосовно одна одної певні гарантійні зобов'язання, зумовлені законом або договором [63, с. 313].

Д. О. Маріц також розглядає гарантійні строки як строки здійснення цивільних прав, які здебільшого встановлені законом, але які можуть бути визначені і в договорі [64, с. 130].

Водночас В.В. Луць при аналізі гарантійних строків звертає увагу на різні підходи до розуміння сутності гарантійного строку. Так, в одних випадках гарантійні строки розглядають як кваліфіковані (подовжені) строки, протягом яких покупець має право встановити приховані недоліки придбаної або поставленої продукції й заявити претензію до постачальника (виготовлювача), у других – це строки, протягом яких виготовлювач гарантує доброякісність виробів за умови їх належного зберігання і використання, у третіх – цим поняттям об'єднуються відправні положення названих вище поглядів. І приходить до висновку, що гарантійний строк – це строк існування певного гарантійного зобов'язання [17, с. 40].

Нормативно термін гарантійний строк визначається в статті 1 Закону України «Про захист прав споживачів» [65], відповідно до якої гарантійний строк - строк, протягом якого виробник (продавець, виконавець або будь-яка третя особа) бере на себе зобов'язання про здійснення безоплатного ремонту або заміни відповідної продукції у зв'язку з введенням її в обіг. Законом України “Про захист прав споживачів” встановлене зобов'язання виготівника (виконавця) забезпечувати нормальну роботу товару, в тому числі

комплектуючих виробів, протягом гарантійного терміну, встановленого законодавством, а в разі його відсутності – договором (стаття 13). Відповідна норма породжує гарантійні строки. Інститут гарантійних строків тісно пов'язаний з якістю виготовленої продукції, обов'язком виготівника цієї продукції забезпечити належний рівень її використання, а головне, - обов'язком держави встановити відповідні гарантійно-забезпечувальні норми правового врегулювання користування товарами та послугами.

В Постанові Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. № 172 зі змінами «Про реалізацію окремих положень Закону України «Про захист прав споживачів» [66], використовується також поняття «гарантійний термін». Так, зазначений документ встановлює перелік сезонних товарів, гарантійні терміни на які обчислюються з початку відповідного сезону. Тобто по суті встановлено початковий момент сезонних товарів (термін), з якого обраховуються гарантійні строки. Але, на основі аналізу термінології бачимо, що поняття гарантійний термін та строк в даному випадку збігаються.

Очевидно, що зазначені норми потребують уточнення та приведення у відповідність до чинного законодавства.

У зв'язку з цим, Д. О. Маріц обґрунтовує необхідність доповнення статті 1 Закону України «Про захист прав споживачів» визначенням поняття «гарантійний термін», під яким слід розуміти термін, який визначається відповідною календарною датою або вказівкою на подію, яка може бути встановлена законом або договором, протягом якого виробник (продавець, виконавець, виробник або будь-яка третя особа) бере на себе зобов'язання про здійснення безоплатного ремонту або заміни відповідної продукції у зв'язку з введенням її в обіг [64, с. 131].

Вбачаємо, що така пропозиція має низку недоліків. По-перше, викликає сумніви взагалі потреба нормативного визначення поняття «гарантійний строк». Вважаємо, що в даному випадку такої потреби немає, оскільки за загальною теорією цивільного права термін – це початковий момент строку, для однозначності розуміння, сутності гарантійного терміну і гарантійного строку

достатньо нормативного визначення останнього. Водночас, оскільки поняття «термін» визначається в статті 251 ЦК України, додаткового визначення не потрібно. Крім того, у запропонованому визначенні термін характеризується через період (використання формулювання «протягом якого»). Крім того, як ми вже звертали увагу раніше, термін не характеризується тривалістю у часі, це притаманно строкам, а тому визначення поняття «термін» як певного тривалого періоду вносить лише плутанину у розуміння строків та термінів та їх співвідношення.

Поряд з поняттям «гарантійний строк» чинне законодавство використовує такі поняття як «строк придатності» та «строк служби».

Так, відповідно до статті 677 ЦК України законом або іншими нормативно-правовими актами може бути встановлений строк, зі спливом якого товар вважається непридатним для використання за призначенням (строк придатності).

Тобто строк придатності товару – це такий період, протягом якого товар можна використовувати за призначенням.

Особливості обчислення строків придатності товару встановлені у частині другій статті 677 ЦК України, відповідно до якої строк придатності товару визначається періодом часу, який обчислюється з дня його виготовлення і протягом якого товар є придатним для використання, або терміном (датою), до настання якого товар є придатним для використання.

Крім того, ЦК України уточнює, що продавець зобов'язаний передати покупцеві товар, на який встановлено строк придатності, з таким розрахунком, щоб він міг бути використаний за призначенням до спливу цього строку.

Уточнено дане поняття і в Законі України «Про захист прав споживачів», відповідно до якого строк (термін) придатності - строк (термін), визначений нормативно-правовими актами, нормативними документами, умовами договору, протягом якого у разі дотримання відповідних умов зберігання та/або експлуатації чи споживання продукції її якісні показники і показники безпеки

повинні відповідати вимогам нормативно-правових актів, нормативних документів та умовам договору.

Таким чином, законодавець уточнює, що важливою умовою можливого використання продукції протягом строку придатності є дотримання встановлених вимог для такого роду продукції щодо зберігання, споживання тощо.

З аналізу частини третьої статті 7 зазначеного Закону можна зробити висновок, що строк придатності характерний саме для такої продукції, споживчі властивості якої можуть з часом погіршуватися і становити небезпеку для життя, здоров'я, майна споживачів і навколишнього природного середовища. З метою захисту споживачів строк придатності в такому випадку зазначається на етикетках, упаковці або в інших документах, що додаються до неї при продажу, і який вважається гарантійним строком. Можна зробити висновок, що йдеться в першу чергу про продукти харчування. В такому випадку, як бачимо, строк придатності та гарантійний строк ототожнюються або вірніше буде сказати, співпадають. Оскільки зрозуміло, що після закінчення строку, протягом якого продукцію можна використовувати в принципі, гарантувати її якість неможливо.

На думку П. Д. Гуйвана, строки придатності встановлюються лише для товарів, які є споживними [7, с. 308].

Закон також уточнює, що строк придатності обчислюється починаючи від дати виготовлення, яка також зазначається на етикетці або в інших документах, і визначається або часом, протягом якого товар є придатним для використання, або датою, до настання якої товар є придатним для використання. Продаж товарів, на яких строк придатності не зазначено або зазначено з порушенням вимог нормативних документів, а також товарів, строк придатності яких минув, забороняється.

Строк служби - календарний строк використання продукції за призначенням, починаючи від введення в обіг чи після ремонту, протягом якого виробник (виконавець) гарантує її безпеку та несе відповідальність за істотні

недоліки, що виникли з його вини. ЦК України не використовує поняття «строк служби». Водночас, Закон України «Про захист прав споживачів» використовує дане поняття тільки у статті 14 в рамках регулювання права споживачів на безпеку продукції. Так, відповідно до частини другої зазначеної статті на товари (наслідки робіт), використання яких понад визначений строк є небезпечним для життя, здоров'я споживача, навколишнього природного середовища або може заподіяти шкоду майну споживача, встановлюється строк служби (строк придатності). Ці вимоги можуть поширюватись як на виріб у цілому, так і на окремі його частини. Виробник (виконавець, продавець) повинен попереджати споживача про встановлений строк служби (строк придатності) товару (наслідків роботи) або його частини, обов'язкові умови його використання та можливі наслідки в разі їх невиконання, а також про необхідні дії після закінчення цього строку.

Як бачимо, фактично законодавець ототожнює поняття строк служби та строк придатності. Крім того, із суті визначення випливає, що строк придатності є гарантійним строком, оскільки законодавець чітко вказує, що саме протягом такого строку виробник гарантує безпеку продукції та несе відповідальність у разі якщо вона неякісна. Тому, на думку деяких авторів, строк служби є різновидом гарантійного строку [11, с. 219].

З такою позицією не можна погодитись повною мірою. По-перше, взагалі викликає зауваження використання в законодавстві поняття «строк служби». Вважаємо, що використання такого поняття є недоречним та вносить тільки певні непорозуміння у питання співвідношення понять гарантійний строк та строк придатності. Вважаємо, що термін «гарантійний строк» має бути виключено з чинного законодавства. Так, в такому разі гарантійний строк можна розглядати як період часу, протягом якого споживач, має право вимагати усунути недоліки певної продукції або обміняти її на продукцію належної якості, а строк придатності – період протягом якого споживач в принципі може використовувати продукцію за призначенням. При цьому, в деяких випадках, вони можуть співпадати (наприклад, гарантійні строки продуктів харчування,

які швидко псуються), в інших – гарантійних строк може бути значно коротшим ніж строк придатності (наприклад продовольчі товари).

Насамкінець, потрібно зауважити, що ЦК України містить також поняття «гарантія». Однак, відповідно до статей 560-569 ЦК України, гарантія є видом забезпечення виконання зобов'язання. З аналізу статті 547 ЦК України можна зробити висновок, що йде мова про правочин, який характеризується особливим складом учасників (одна сторона (гарант) завжди банк, інша фінансова установа, страхова організація) та полягає у тому, що у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредиторів грошову суму відповідно до умов гарантії. З урахуванням зазначеного, передбачена нормами ЦК України гарантія як вид забезпечення виконання зобов'язання, попри схожість термінології, немає нічого спільного з гарантійними зобов'язаннями та гарантійними строками.

Особливості обчислення гарантійних строків. За загальним правилом гарантійне зобов'язання бере свій початок не з моменту виникнення основного зобов'язання (купівлі-продажу чи виконання роботи), а з моменту виконання цього зобов'язання в цілому чи частинами: з моменту передання товару покупцеві чи його установки або прийняття замовником об'єкта будівельного підряду в експлуатацію [17, с. 47].

Ці правила встановлення та обчислення гарантійних строків визначено в Законі України «Про захист прав споживачів» як спеціального законодавчого акту, однак з урахуванням особливостей певних видів продукції можуть бути передбачені уточнення.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про захист прав споживачів» гарантійний строк зазначається в паспорті на продукцію або будь-якому іншому документі, що додається до продукції. Важливим уточненням законодавця є положення, відповідно до якого гарантійні зобов'язання у будь-якому випадку включають також будь-які зобов'язання виробника (виконавця) або продавця, передбачені рекламою. Ця норма прямо спрямована на захист прав споживачів від можливого ошукування.

Гарантійний строк обчислюють наступним чином:

№ з/п	Умова	Порядок відліку гарантійного строку	Нормативний документ
1	Загальний строк	обчислюється з моменту передання товару покупцеві, якщо інше не встановлено договором купівлі-продажу*	<u>ч. 1 ст. 676 ЦКУ,</u> <u>ч. 3 ст. 269 ГКУ</u>
2	Товар, який перевозився або був відправлений поштою	обчислюється від дня одержання товару в місці призначення	<u>ч. 2 ст. 680 ЦКУ,</u> <u>ч. 4 ст. 7 Закону</u> <u>№ 1023</u>
3	Товар, що потребує спеціальної установки (підключення) чи складання	обчислюється від дня здійснення спеціальної установки (підключення) або складання	<u>ч. 4 ст. 7 Закону</u> <u>№ 1023</u>
4	Установити день передання нерухомого майна неможливо	відлік починається від дня укладення договору	<u>ч. 2 ст. 680 ЦКУ,</u> <u>ч. 4 ст. 7 Закону</u> <u>№ 1023</u>
5	Сезонні товари	гарантійний строк обчислюють із початку відповідного сезону. Перелік таких товарів наведено в <u>Постанові № 172</u>	<u>ч. 3 ст. 7 Закону</u> <u>№ 1023, ч. 1</u> <u>Постанови № 172</u>
6	Продовження гарантійного строку	гарантійний строк, установлений договором купівлі-продажу, продовжується на час, протягом якого покупець не міг використовувати товар: • у зв'язку з обставинами, що залежать від продавця, до усунення їх продавцем; • у зв'язку з виявленими в ньому недоліками, за умови повідомлення про це продавця в порядку, установленому <u>ст. 688 ЦКУ</u>	<u>ч. 2 ст. 676 ЦКУ,</u> <u>ч. 6 ст. 269 ГКУ</u>

7	Заміна товару (комплектуючого виробу) неналежної якості на товар (комплектуючий виріб) належної якості	відлік починається з моменту заміни	<u>ч. 4 ст. 676 ЦКУ,</u> <u>ч. 6 ст. 269 ГКУ,</u> <u>ч. 7 ст. 7 Закону</u> <u>№ 1023</u>
---	--	-------------------------------------	---

Так, в статті 7 Закону України «Про захист прав споживачів» передбачено, що гарантійний строк на комплектуючі вироби повинен бути не менший, ніж гарантійний строк на основний виріб, якщо інше не передбачено нормативно-правовими актами, нормативними документами чи договором. На сезонні товари (одяг, хутряні та інші вироби) гарантійний строк обчислюється з початку відповідного сезону, що встановлюється Кабінетом Міністрів України. Так, наприклад, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. № 172 для взуття зимового асортименту передбачено період з 15 листопада по 15 березня.

Особливості регулювання передбачені також у разі продажу товарів за зразками, поштою, а також у випадках, коли час укладення договору купівлі-продажу і час передачі товару споживачеві не збігаються. В такому разі гарантійний строк обчислюється починаючи від дня передачі товару споживачеві, а якщо товар потребує спеціальної установки (підключення) чи зборки - від дня їх здійснення, а якщо день передачі, установки (підключення) чи зборки товару, а також передачі нерухомого майна встановити неможливо або якщо майно перебувало у споживача до укладення договору купівлі-продажу, - від дня укладення договору купівлі-продажу.

Так, наведемо приклад щодо захисту прав споживачів у справі від 15.10.2018 року, розглянутій Комунарським районним судом м. Запоріжжя. Відповідно до справи, незважаючи на те, що автомобіль, що є предметом гарантійного обслуговування по справі, був куплений у власника разом із сервісною книжкою про обслуговування, та строк дії гарантії (24 місяця з дня покупки автомобіля) повинен зберігатися, незалежно від зміни власника авто. Про це і зазначив суд у своєму рішенні. Зокрема, суд зазначив, що

дистриб'ютори та дилери автомобілів марки KIA у своїй рекламі постійно наголошують, що гарантійні умови та обмеження на ці автомобілі зазначені в сервісній документації. У зв'язку з цим, обсяг, обмеження та умови підтримання гарантії на автомобіль, які були надані першому власнику, не зазнали змін, зберігають свою чинність і повністю визначені у сервісній книжці до автомобіля. Відповідно до п. 1.4. зобов'язань, гарантія на підшипник ступиці становить 24 місяці з моменту продажу автомобіля першому власнику. Перший власник замінив ці підшипники ступиць. Але відповідно до п. 1.5 гарантійних зобов'язань, на встановлені (відремонтовані) в гарантійний період експлуатації автомобіля вузли та агрегати строк гарантії починається з дати їх встановлення та діє до закінчення строку гарантії на транспортний засіб, якщо інші умови не обумовлено в сервісній книжці. Суд частково задовольнив позов позивача, посилаючись на ст. 7 п. 7 Закону України «Про захист прав споживачів», де вказано, що гарантійний строк на товар обчислюється заново від дня його обміну. Відповідно ж до ст. 8 п. 9 цього ж Закону при усуненні недоліків шляхом заміни комплектуючого виробу або складової частини товару, на які встановлено гарантійні строки, гарантійний строк на новий комплектуючий вирів і складову частину обчислюється починаючи від дня видачі споживачеві товару після ремонту [67].

Стосовно продукції, на яку гарантійні строки або строк придатності не встановлено, споживач має право пред'явити продавцю (виробнику, виконавцю) відповідні вимоги, якщо недоліки було виявлено протягом двох років, а стосовно об'єкта будівництва - не пізніше десяти років від дня передачі їх споживачеві. Ця ж норма міститься і в ЦК України (частина друга статті 680, стаття 884 ЦК України).

При виконанні гарантійного ремонту гарантійний строк збільшується на час перебування продукції в ремонті. Зазначений час обчислюється від дня, коли споживач звернувся з вимогою про усунення недоліків. При обміні товару його гарантійний строк також обчислюється заново від дня обміну. Гарантійне зобов'язання не припиняється у разі неможливості виконання такого

зобов'язання з причини відсутності необхідних для його виконання матеріалів, комплектуючих або запасних частин.

Як зазначає В. В. Луць, наявність гарантійного зобов'язання означає, що виробник не просто запевняє покупця в тому, що протягом гарантійного строку виріб буде у нього працювати, але у разі виходу його з ладу (виявлення недоліків) виробник бере на себе обов'язок здійснити безоплатний ремонт або заміну відповідної продукції на доброякісну. У цьому і полягає сутність гарантійного зобов'язання [17, с. 42].

Таким чином, гарантійні строки перш за все пов'язані з можливістю замінити продукцію, у якій виявлені недоліки.

До цього потрібно зауважити, що Закон України «Про захист прав споживачів» передбачає права споживачів при придбанні товарів неналежної якості (стаття 9) та у разі порушення умов при виконанні робіт (наданні послуг).

На думку П. Д. Гуйвана, у цьому і полягає особливість гарантійного зобов'язання. Так на відміну від будь-якого іншого охоронного зобов'язання, відмінністю гарантійного є обмежене коло вимог кредитора [7, с. 314].

Якщо в розумінні закону товар неналежної якості є достатньо широким поняттям і споживач може обміняти товар, який його не задовольнив протягом 14 днів, не рахуючи дня купівлі, та у разі, якщо триваліший строк не оголошений продавцем, то у випадку зауваження споживача до якості робіт чи послуг законодавець використовує такі поняття як недоліки та істотні недоліки.

Так, наприклад, відповідно до Рішення Лубенського міськрайонного суду № 1618/2098/2017 від 12.06.2017 року про стягнення матеріальної та моральної шкоди за придбаний неякісний товар (телефон), зазначений суд посилається на ч.1 ст.8 Закону України «Про захист прав споживачів», в якій зазначено, що протягом встановленого гарантійного строку недоліків, споживач, в порядку та строки, що встановлені законодавством, має право вимагати: 1) пропорційно зменшення ціни; 2) безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк; 3) відшкодування витрат на усунення недоліків. У разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку істотних недоліків, які виникли з вини

виробника товару (продавця, виконавця), або фальсифікації товару, підтверджених за необхідністю висновком експертизи, споживач, в порядку та у строки, встановлені законодавством і на підставі обов'язкових для сторін правил чи договору, має право за своїм вибором вимагати від продавця або виробника: 1) розірвання договору та повернення сплаченої за товар грошової суми; 2) вимагати заміни такого товару на такий же товар або аналогічний, з числа наявних у продавця (виробника) товарів. Згідно із п.12 ст. 1 зазначеного Закону, істотний недолік є таким, що робить неможливим чи недопустимим використання товару відповідно до його цільового призначення, виник з вини виробника (продавця, виконавця), після його усунення проявляється знову з незалежних від споживача причин і при цьому наділений хоча б однією з нижченаведених ознак: а) він взагалі не може бути усунутий; б) його усунення потребує понад 14 календарних днів; в) він робить товар суттєво іншим, ніж передбачено договором.

Отже, однією із обов'язкових ознак істотного недоліку є повторність одного ж недоліку після його усунення. Таким чином, суд вирішив, що дії відповідача є правомірними щодо направлення телефону до сервісного центру, оскільки ці недоліки в розумінні Закону не є істотними. А позивач, в свою чергу, мав право вимагати від відповідача повернення коштів за товар або заміну товару на аналогічний, на пропорційне зменшення ціни або безоплатне усунення недоліків у розумний строк, або відшкодування витрат на усунення недоліків [68].

До цього потрібно зауважити, що Додатком № 3 до Постанови Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. № 172 передбачено перелік товарів, які не підлягають обміну. Серед них, зокрема, товари для дітей, товари особистої гігієни, парфумерно-косметичні вироби, лікарські препарати тощо.

Щодо недоліків робіт (послуг), то відповідно до ст. 1 п. 12 Закону України «Про захист прав споживачів» істотний недолік - це недолік, який робить неможливим чи недопустимим використання товару відповідно до його цільового призначення, виник з вини виробника (продавця, виконавця), після

його усунення проявляється знову з незалежних від споживача причин і при цьому наділений хоча б однією з нижченаведених ознак:

- а) він взагалі не може бути усунутий;
- б) його усунення потребує понад чотирнадцять календарних днів;
- в) він робить товар суттєво іншим, ніж передбачено договором.

Тоді як недолік - будь-яка невідповідність продукції вимогам нормативно-правових актів і нормативних документів, умовам договорів або вимогам, що пред'являються до неї, а також інформації про продукцію, наданій виробником (виконавцем, продавцем).

В залежності від виявленого недоліку відрізняються і права споживача. Так, у разі виявлення істотного недоліку споживач має право вимагати розірвання договору та відшкодування шкоди.

На практиці недоліки часто плутають з дефектами. Варто сказати, що до 2011 року поняття дефект взагалі було відсутнє в законодавстві, і тільки 19.05.2011 року прийнято Закон України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» [69]. Цим Законом передбачено ознаки продукції, яка має дефект (стаття 5). З аналізу норм можна зробити висновок, що дефектна продукція – це неякісні товари, які завдали шкоди споживачу. При цьому для відшкодування шкоди потерпілий повинен довести 3 факти: наявність дефекту, наявність шкоди, наявність причинно-наслідкового зв'язку між дефектом та шкодою. Законодавство передбачає можливість проведення експертизи для підтвердження неналежної якості продукції.

Користуючись прогалиною у законодавстві, недобросовісні виробники та продавці товарів відповідно до письмової вимоги споживачів проводять псевдо-експертизи. Мова йде про різного роду перевірки технічного стану, чи навіть проведення певних досліджень. Однак ці, так звані експертизи проводяться самим же виробником чи продавцем товару. Зокрема, найбільш поширеною така ситуація є у сфері продажу транспортних засобів і автомобільного обладнання.

Переважно продавець, який реалізує таке обладнання, перебуває у

договірних відносинах зі станціями технічного обслуговування, які мають статус авторизованих сервісних центрів виробника цієї продукції.

У випадку виходу з ладу товару, споживач звертається до такого сервісного центру, який здійснює гарантійне обслуговування. Якщо подальша експлуатація виробу є неможливою, споживачеві заявляють, що товар вийшов із ладу через порушення правил використання. Як доказ такого твердження продавець товару пред'являє протокол чи акт перевірки технічного стану виробу чи інший документ, де вказується, що причиною виходу з ладу виробу є недодержання покупцем товару правил використання.

Із позицією продавця не можна погодитися із таких причин:

1) як впливає зі змісту ч.4 ст.19 закону України «Про захист прав споживачів», експертиза товару має проводитись не самим продавцем, а сторонньою організацією, яка не зацікавлена у результатах експертизи;

2) згідно із п. 13 Порядку гарантійного ремонту (обслуговування) або гарантійної заміни технічно складних побутових товарів, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України № 506 від 11.04.2002 року, у разі виникнення потреби у визначенні причини втрати якості товару, гарантійний термін якого не вичерпався, продавець є зобов'язаним у триденний термін із дня одержання письмової заяви від споживача відправити такий товар на експертизу. Споживачеві видається акт приймання товару на експертизу за формою № 6-гарант (слід відзначити, що обов'язок відправити товар на експертизу, а не проводити її на місці, а також видача спеціального акту приймання зайвий раз підтверджує належність проведення незалежної експертизи);

3) відповідно до зазначеного Закону (п.4 ст. 19) експертиза проводиться за рахунок продавця (зверніть увагу: якби законодавець дозволяв продавцю проводити таку експертизу самостійно, він навряд чи наголошував про джерела оплати);

4) протокол перевірки технічного стану, який продавець вважає експертизою, є одностороннім актом, який складається зацікавленою особою, і

не становить висновок експертизи, оскільки називається по іншому. На підставі проведення експертизи може бути складено документ, який називається «Висновок експерта» або «Акт експертизи»;

5) відповідно до принципів проведення експертизи, а також згідно зі ст. 3 Закону України «Про судову експертизу», експертиза здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Оскільки перевірка технічного стану провадиться зацікавленою у результатах стороною і, як правило, із порушенням вимог законодавчих актів і правил складання таких документів, а також без участі іншої зацікавленої сторони, - така перевірка не відповідає принципам судової експертизи.

Суди, як правило, у таких спорах призначають повторну експертизу, яка б мала визначити справжні причини втрати якості товару. Адже це не завжди є можливим. Адже із моменту втрати якості товаром може пройти багато часу. Суди погоджуються з тим, що причини втрати якості товару і факт порушення споживачем правил використання товару має доводитися незалежною експертною установою. Наприклад, візьмо Ухвалу Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя по справі № 335/4709/13-ц від 18.11.2013 року. Відповідно до цієї ухвали, суд вважав за необхідне призначити судову товарознавчу експертизу, так як для з'ясування обставин, що мають значення для справи, потрібні спеціальні знання. Він зобов'язав провести експертизу товару експертам незалежних експертиз [70].

На такій же позиції стоять і представники у справах захисту прав споживачів.

Майже завжди товар, непридатний до використання, зберігається у продавця, а при його вилученні у покупця, жодних гарантій щодо його збереження покупцю не надається.

Підсумовуючи усе вищенаведене, можна зробити висновок, що доки існуватиме нерегульованість у законодавстві спірних питань щодо порядку проведення експертизи причин втрати якості товару, доти неможливо буде розраховувати на оптимізацію правовідносин між споживачами та

виробниками і продавцями товарів та послуг. Адже вказана законодавча пустота завдає клопоту і тим, і іншим.

Вбачається, що внесення необхідних змін до законодавчих актів у сфері відносин із захисту справ споживачів дозволить вийти із цієї ситуації. Необхідно доповнити законодавство положенням про проведення експертизи щодо визначення причин втрати якості товару, де чітко визначити механізм, суб'єктів, строки такої експертизи, відповідальність за недодержання вимог проведення такої експертизи тощо. Доцільно такі повноваження надати не лише НДІ судових експертиз чи торгово-промисловим палатам, але й широкому колу установ.

2.2. Строки захисту цивільних прав

Фізичні та юридичні особи, перебуваючи у цивільних правовідносинах, набувають певні права та обов'язки, які складають зміст конкретного правовідношення. Повнота та реальність здійснення суб'єктивних прав залежить від того, наскільки ефективний їх захист у випадку порушення. У зв'язку з цим з метою забезпечення нормального цивільного обігу необхідно гарантувати можливість захисту права у будь-якій передбаченій законом формі.

Окрім форм, способів та засобів захисту порушених прав значну роль відіграють строки, в межах яких можна захистити своє порушене право. Зазначені строки є окремою групою цивілістичних строків, які у юридичній літературі прийнято називати строками захисту цивільних прав.

Строки захисту цивільних прав визначаються як надані правомочним особам періоди часу для звернення до правопорушника чи до суду з вимогою про захист чи примусове здійснення своїх прав [21, с. 14]. Різні дослідники цивілістичних строків, як правило, дають приблизно однакові визначення строків захисту цивільних прав, однак при цьому відносять до цієї групи різні види строків. Традиційно до строків захисту цивільних прав належить строк позовної давності, тобто строк, у межах якого особа може звернутися до суду з

вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Це, мабуть, пов'язане з тим, що одним із основних та найбільш розповсюджених засобів захисту порушеного права є позов. Однак слід зазначити, що захист цивільних прав (згідно із ст. 17, 18, 19 та ін. ЦК України) здійснюється не тільки судом, але і Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, нотаріусами, іншими органами та посадовими особами, а також шляхом самозахисту. Конкретні строки, в межах яких ці органи або правомочні особи можуть здійснити захист порушених прав, в деяких випадках визначені законом, але в більшості випадків взагалі не визначаються. У тих випадках, коли ці строки не визначені, на практиці, як правило, керуються загальними строками позовної давності, які встановлені відносно позовної форми захисту.

В цьому дослідженні інтерес представляють строки звернення до суду, до інших компетентних органів та посадових осіб за захистом порушених прав, які закріплені нормами цивільного законодавства. Строки самозахисту, наприклад, для дослідження не мають значення, оскільки самозахист є однією із форм захисту, яка хоч і відбувається в у певних часових межах, але вони не врегульовані нормами чинного законодавства, крім цього, зазначена форма захисту не передбачає звернення до компетентних державних чи громадських органів.

Строки захисту цивільних прав складають строки оперативного захисту порушених прав, претензійні строки та строки позовної давності.

ЦК України, як і інші акти законодавства, не використовує таке поняття як *«строки оперативного захисту»*. В науковій літературі строки оперативного захисту розкривають найчастіше через аналіз заходів оперативного впливу як одних з способів захисту цивільних прав.

Серед науковців значну увагу дослідженню заходам оперативного захисту приділили такі цивілісти як О. І. Антонюк, В. П. Грібанов, П. Д. Гуйван, В. В. Луць та інші.

Проте, як звертає увагу Р. В. Гринько, спеціальні наукові дослідження, щодо визначення характерних ознак та поняття заходів оперативного впливу відсутні [71, с. 136].

Н. Хашівська провела дослідження строків оперативного захисту у договорах про передання майна у тимчасове користування. Автор приходить до висновку, що строки оперативного захисту цивільних прав, у тому числі і в договорах про передання майна у тимчасове користування, характеризуються певними ознаками: 1) є періодами у часі (строками) або моментами (термінами), протягом яких або до яких правомочна особа може звернутися до зобов'язаних осіб з вимогою про захист порушеного права дозволеними законодавством способами; 2) строки оперативного захисту є строками непримусового (неюрисдикційного) захисту порушених прав; 3) строки оперативного захисту, як правило, мають нетривалий характер, оскільки покликані для швидкого захисту порушеного права; 4) строки оперативного захисту тісно пов'язані із строками виконання відповідних обов'язків зобов'язаними особами [72, с. 367].

Особливістю зазначених строків є те, що вони призначені для задоволення вимог правомочних осіб і відновлення їх порушених прав [73, с. 116].

Повністю можемо погодитись з Н. Хашівською, щодо того, що зазначені строки є неюрисдикційними. Це впливає безпосередньо з їх суті, оскільки заходи оперативного впливу здійснюються безпосередньо особою, права якої порушено без залучення третіх осіб, до звернення до різного роду юрисдикційних органів [73, с. 119].

Крім того, використання формулювання «оперативність» означає, що такі заходи мають бути застосовані невідкладно після виявлення порушення певних прав чи інтересів.

Юридичну основу самозахисту складають норми Конституції України. Так, відповідно до статті 55 Конституції України [74] кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. В ЦК України самозахист цивільних прав

передбачений в статті 19. Це новела цивільного законодавства, оскільки у попередніх кодифікаціях подібних норм не було. Відповідно до зазначеної статті особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. При цьому, законодавець уточнює, що способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства.

О. І. Антонюк характерними ознаками права на самозахист визначає такі:

- воно надає особі можливість самостійно здійснювати захист, не звертаючись до юрисдикційного органу;
- це право виникає у разі порушення чи реальної загрози порушення прав або інтересів;
- це право може реалізовуватися за допомогою заходів, які відповідають загальним або спеціальним критеріям правомірності, що відрізняє самозахист від самоуправства;
- воно є цільовим правом і здійснюється з метою попередження, припинення порушення права або ліквідації наслідків порушення, що відрізняє самозахист від самосуду, спрямованого на покарання [75, с. 3-4].

Таким чином, самозахист у цивільному праві визначається як можливість особи в разі порушення свого цивільного права чи інтересу, цивільного права чи інтересу іншої особи або створення реальної загрози такого порушення застосувати доцільну й адекватну протидію, яка не забороняється законом, не суперечить моральним засадам суспільства та спрямовується на попередження чи припинення цього порушення або ліквідацію його наслідків.

Висловлені твердження є дещо дискусійними. Зокрема, якщо враховувати думку, що самозахист у вигляді оперативно-господарських санкцій притаманний саме зобов'язальним відносинам, твердження про можливість

вчинення дій на захист іншої особи можна піддати критиці, оскільки використання термін «самозахист» наголошує на специфіку суб'єкта захисту, а не об'єкта [76, с. 209].

Відповідні нормативні положення щодо застосування заходів оперативного захисту знаходимо, зокрема, в таких статтях ЦК України, як 538, 1169, 594, 874, 916, 1171 та інших.

В свою чергу в науковій літературі є різні підходи до тлумачення заходів оперативного захисту. Думки вчених щодо юридичної природи заходів оперативного заходу можна умовно розділити на дві течії. Прибічники першої ототожнюють заходи оперативного впливу з поняттям санкції. Інші ж – відводять вказаним заходам роль самостійного інституту в механізмі захисту цивільних прав [71, с. 269].

Проте сам факт існування так званих оперативних заходів впливу на порушника цивільних прав у цивілістичній доктрині є визнаним [7, с. 386].

Так, П. Д. Гуйван стоїть на позиції, що заходи оперативного впливу на порушника хоча і не тотожні визначенню санкцій в класичному їх розумінні, проте мають бути віднесені до них як різновид впливу на порушника, що здійснюється в разі порушення ним зобов'язання та тягне певні негативні наслідки для останнього. Цю думку автор обґрунтовує тим, що цивільно-правовим санкціям не завжди притаманний компенсаторний характер. Однак автор не відкидає відмінностей які існують між цими категоріями. Так, звертається увага на те, що в окремих випадках застосування оперативно-господарських санкцій може відбуватися без вини зобов'язаної особи, що не можливо для застосування санкцій у класичному їх розумінні. Наприклад, при пропущенні строку замовник в окремих випадках може відмовитися від прийняття результатів роботи. При цьому закон не містить вказівки на те, що застосування цього оперативного заходу впливу відбувається лише у разі затримки роботи з вини виконавця [7, с. 389].

Ми не можемо підтримати таку позицію і вважаємо, що заходи оперативного захисту мають самостійне значення. Це аргументується перш за

все тим, що відповідно до частини третьої статі 237 ГК України, оперативно-господарські санкції можуть застосовуватися одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій. Водночас відповідно до статті 61 Конституції України ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

На думку В. В. Луця, самозахист потрібно розглядати у вузькому і широкому значенні. В першому випадку це можливість вчинення управомоченою особою не заборонених законом фактичних дій, спрямованих на ненастання правопорушення, в широкому – вчинення як фактичних, так і юридичних дій, під якими автор має на увазі застосування оперативно-господарських санкцій. [13, с. 55-56]. Вважаємо, що така думка може бути піддана критиці, оскільки вчинення будь-яких фактичних дій, які не мають юридичного значення, очевидно не можливо розглядати в правовій площині.

ЦК України не містить дефініції оперативних санкцій. Проте нормативне регулювання ці відносини знайшли у Господарському кодексі України, відповідно до статті 235 якого це заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. На нашу думку, важливу норму має частина друга зазначеної статті, яка уточнює, що до суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором. Вбачається, дана норма підтверджує те, що оперативно-господарські санкції притаманні не тільки зобов'язальним правовідносинам.

У літературі щодо цього існують і інші думки. На думку П. Д. Гуйвана відсутність заходів оперативного впливу в главі 3 ЦК України говорить про те, що такі заходи не є загальним способом захисту права, а притаманний лише зобов'язальним правовідносинам [7, с. 388].

Перелік оперативно-господарських санкцій передбачений статтею 236 Господарського кодексу України. Зокрема, це такі види, як:

1) одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною, із звільненням її від відповідальності за це - у разі порушення зобов'язання другою стороною;

відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони;

відстрочення відвантаження продукції чи виконання робіт внаслідок прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок тощо;

2) відмова управненої сторони зобов'язання від прийняття подальшого виконання зобов'язання, порушеного другою стороною, або повернення в односторонньому порядку виконаного кредитором за зобов'язанням (списання з рахунку боржника в безакцептному порядку коштів, сплачених за неякісну продукцію, тощо);

3) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань стороною, яка порушила зобов'язання: зміна порядку оплати продукції (робіт, послуг), переведення платника на попередню оплату продукції (робіт, послуг) або на оплату після перевірки їх якості тощо;

4) відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання.

Проте цей перелік не є вичерпним, що прямо передбачено частиною другою статті 236 ГК України.

Щодо характерних ознак оперативно-господарських санкцій можна виділити такі. На відміну від штрафних санкцій, які як правило мають разовий характер і обумовлюють настання негативних майнових наслідків, які діють безстроково, застосування оперативно-господарських санкцій обумовлюють наслідки, які з часом можуть припинитися. Таке припинення застосування оперативно-господарських санкцій відбувається не після спливу якогось строку, а після настання певної обставини. Наприклад, усунення порушення, сплата заборгованості тощо [7, с. 391-392].

Крім того, застосування заходів оперативного захисту є не обов'язком, а правом особи, а оскільки це право, то особа може реалізувати його в будь-який момент.

Невід'ємною властивістю всіх оперативних заходів є їх односторонній характер [77]. Він проявляється у двох моментах: такі заходи застосовуються лише уповноваженою особою, яка виступає стороною зобов'язання за її ініціативою; по-друге без звернення за захистом до компетентних державних органів, тому їх застосування не пов'язане з примусом [71, с. 138-139].

Повертаючись до строків оперативного захисту можна зробити такі висновки. Зазвичай, строки оперативно захисту не визначені. Оскільки можливість застосування оперативно-господарських санкцій передбачена не тільки у разі вчинення порушення зобов'язання, але й коли є ризик такого вчинення, визначити і нормативно врегулювати початок перебігу такого строку практично не можливою. Очевидно, що у разі вчинення порушення зобов'язання, строки оперативного захисту розпочинають свій перебіг з такого порушення.

Однак, як звертає увагу В. В. Луць, важливе значення має своєчасність захисту. Так, наприклад, якщо особа застосувала заходи захисту вже після того, як напад закінчився, то його дії слід розглядати як перевищення меж необхідної оборони [13, с. 56-57].

Вважаємо, що відсутність в законодавстві визначених строків оперативного захисту або принаймні чітких правил їх перебігу, натомість використання абстрактних і оціночних категорій, є значним недоліком, що може зумовлювати різного роду зловживання суб'єктами правовідносин. Проте існуючий законодавчий пробіл не означає безстроковості відповідного права. Оскільки відповідно до статті 12 ЦК України передбачено загальне правило, відповідно до якого нездійснення цивільних прав не є підставою для їх припинення, можна погодитись з твердженням, що якщо закон не передбачає строк, протягом якого особа має право на самозахист, то таке право існує протягом усього часу порушення або загрози порушення [76, с. 210].

Претензійний захист прав та інтересів учасників цивільних правовідносин – важлива риса системи правового забезпечення цивільного обороту. Суть претензійного порядку вирішення цивільно-правових спорів полягає в тому, що особа, право якої порушене, звертається з вимогою до зобов'язаної особи про добровільне усунення такого порушення [13, с. 61].

Власне *претензійні строки* у цивілістиці традиційно розглядають як визначені нормативно періоди, протягом яких управлена особа може звернутися з вимогами непозовного характеру до боржника до пред'явлення позову в судовому порядку. Так, відповідно до Ухвали Сарненського районного суду Рівненської області по справі № 572/4421/13-ц від 11.10.2018 року, суд зазначив, що позивач в порушення вимог норми цивільно-процесуального законодавства, яка передбачає окреме провадження як вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження чи відсутності неоспорюваних прав, подав позов, яким просить встановити юридичний факт, вважаючи, що має спір про право власності на транспортний засіб. Суд визнав за необхідне позовну заяву залишити без руху та надати позивачу строк для усунення її недоліків [78].

Претензійні строки – це період досудового врегулювання спору. А відтак, цивілістичні дослідження, які певною мірою стосуються питання претензійних строків, присвячені в основному процедурі досудового врегулювання спору. Зокрема, при дослідженні даного питання було проаналізовано роботи І. Балюк, В. Беяневича, В. Лазарева, М. Пленюк, Я. Пропопенко, О. Савченко та інших.

За своєю природою претензійні строки є охоронними. Це детально обґрунтував П. Д. Гуйван. Проте можна зустріти і ніші підходи. Так, наприклад, М. Д. Пленюк розглядає претензійні строки в контексті їх відношення до матеріальних чи процесуальних строків і приходить до висновку, що претензійним строкам не характерні ознаки ні одних, ні інших. В результаті

автор стверджує, що претензійний строк є процедурним строком, який служить для розгляду та вирішення цивільних прав [79, с. 127].

Вбачається, що з цими підходами можна погодитись, так як вони стосуються різних аспектів.

Перш ніж перейти до аналізу чинного правового регулювання порядку пред'явлення претензії та відповідно визначення претензійних строків, необхідно проаналізувати цивільне законодавство в ретроспективі.

Цей момент є надзвичайно важливим з огляду на те, що відповідно до частини четвертої статті 6 ЦК УРСР 1963 року претензійний порядок врегулювання спору між організаціями був обов'язковим. А відтак, сторони (організації) могли звернутися з відповідним позовом до суду тільки після проходження претензійної процедури врегулювання спору. Окрім того, для уникнення зловживань і затягування процедури з боку зобов'язаної особи, діяло спеціальне Положення про порядок пред'явлення і розгляду претензій підприємствами, організаціями та установами і врегулювання розбіжностей за господарськими договорами від 17 жовтня 1973 року [80]. Зазначений документ передбачав, окрім іншого, і порядок та строки пред'явлення та розгляду претензії. Наприклад, для вимог про відшкодування вартості недопоставленої продукції, а також претензії, що впливають з поставки продукції неналежної якості, в тому числі про сплату штрафу за поставку такої продукції, претензійний строк становив 1 місяць; для претензій, що виникають з інших підстав, - 2 місяці. Окремо встановлювались претензійні строки для пред'явлення претензій, що впливають з відносин із заготівлі та реалізації сільськогосподарської продукції, а також претензій підприємств, організацій і установ, розташованих в районах Крайньої Півночі і прирівняних до них місцевостях, встановлюються такі строки. Вони були довшими (2 та 3 місяці). Термін пред'явлення претензії обчислювався зі дня, коли підприємство, організація чи установа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого права.

Зауважимо, що основні положення даного документу стали основою

Рекомендацій Міністерства юстиції України «Про порядок ведення претензійної та позовної роботи на підприємстві, в установі, організації» від 23.01.2007 року № 35-14/7 [81].

Як зазначає В.В. Луць, така категоричність дотримання претензійної процедури з часом пом'якшувалась. Зокрема, у 2001 році було прийнято зміни до законодавства, відповідно до яких обов'язковість дотримання претензійної процедури врегулювання спорів була обмежена лише окремими вимогами (наприклад, за договорами перевезення, надання послуг зв'язку, за державним замовленням) та випадками, спеціально передбаченими договорами [13, с. 62].

Проте доволі тривалий період часу стаття 63 Господарського процесуального кодексу [82] все ще містила норму, що у разі неподання доказів про вжиття заходів досудового врегулювання спору, позовна заява повертається.

Хоча, потрібно зауважити, що постановою Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 року № 9 [83] було роз'яснено, що суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку (п. 8 Постанови). До такого рішення Пленум Верховного Суду України прийшов на підставі аналізу статті 124 Конституції України, яка передбачає поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі і кожен з суб'єктів правовідносин у разі виникнення спору може звернутися до суду за його вирішенням.

Вирішальним в питанні обов'язковості претензійної процедури врегулювання спору було Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням ТОВ «Торговий дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 09.07.2002 року № 15-рп/2002 [84]. Конституційний Суд України, зокрема, роз'яснив, що право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на

звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами. Встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист.

Після цього Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо досудового врегулювання спорів» від 23 червня 2005 року [85] були внесені зміни в Господарський та Господарський процесуальні кодекси, якими вилучені положення щодо обов'язковості претензійної процедури врегулювання спорів.

Справедливо зазначити, що деякі автори категорично виступають проти такої позиції законодавця. Так, П. Д. Гуйван відстоює думку, що претензійна процедура повинна мати обов'язковий характер. Автор зазначає, що роль зазначеного рішення Конституційного Суду України є перебільшеною. На думку автора, у статті 124 Основного закону йдеться не про усунення досудових механізмів врегулювання спору, а про неможливість заміни судового порядку на будь-які позасудові механізми. А відтак, сьогодні потрібно повернутися до обов'язковості претензійної процедури. Окрім того, строк пред'явлення претензії має бути встановлений законом, а перебіг позовної давності починатися через розумний проміжок часу від пред'явлення претензії з урахуванням часу, необхідного для отримання претензії та надання на неї відповіді. Зміст позовної вимоги має відповідати змісту відхиленої претензії [7, с. 363-383].

Представляється, така позиція має право на існування, однак нами не підтримується. По-перше, потрібно зауважити, що з розвитком цивільних правовідносин, все більше стираються межі між приватним та публічним правом. Останнє набуває багато норм, які є диспозитивними за своєю природою. З урахуванням таких тенденцій правового регулювання правовідносин, викликає здивування пропозиція передбачити імперативну процедуру досудового вирішення спору у приватних правовідносинах. Хоча, справедливо буде зауважити, що запровадження обов'язкової процедури

досудового врегулювання спору могло б значно зменшити кількість судових справ, а відтак і навантаження на суди. Однак, з іншого боку це могло б спричинити ситуації, за яких особа, чії права порушено, зазнала б значної шкоди, у випадку неможливості оперативного їх захисту та своєчасності звернення до суду (наприклад, у разі руйнування речі, тощо). З огляду на це, вважаємо запровадження обов'язкової досудової процедури врегулювання спорів недоцільною.

Крім того, з розвитком суспільних відносин, виникають і нові інститути, в тому числі й ті, що стосуються питань врегулювання спорів. В першу чергу йдеться про медіацію як альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів. Так, 15.07.2020 року Верховною Радою України прийнято в першому читанні проект Закону України «Про медіацію» [86], який і має на меті запровадити такий інститут. Вважаємо такий підхід законодавця більш правильним.

Досвід наших географічних сусідів показує також неефективність повернення до обов'язковості претензійної процедури. Для прикладу у 2011 році Білорусія теж повернулась до обов'язкової претензійної процедури, що передувє зверненню до суду з позовом. Однак, аналіз практики свідчить про часті випадки повернення позовних заяв у зв'язку з недотриманням претензійної процедури, яке може бути і вигляді неправильно оформленої претензії. Крім того, суду потрібно подавати підтвердження застосування досудового порядку врегулювання спору [87]. На нашу думку, це значно ускладнює і відтерміновує можливість суб'єкта захистити свої порушені права.

Щодо чинного законодавства, то на підставі його аналізу можна прийти до висновку, що встановлення претензійного порядку і строків врегулювання спорів між учасниками цивільно-правових відносин на сьогодні залежить від волевиявлення сторін, як правило, закріпленого договірними умовами між ними.

В ЦК України можна побачити лише окремі статті, де згадується про пред'явлення вимоги (наприклад, статті 708, 858. 925 ЦК України). Водночас,

норми Господарського кодексу [88] та Господарського процесуального кодексу більшою мірою регламентують ці питання. Досудовому порядку врегулювання спорів присвячена ст. 19 ГПК України та стаття 222 ГК України. Так, положеннями ст. 19 передбачено, що сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом, а особи, які порушили права і законні інтереси інших осіб, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення претензії чи позову.

Положення обох нормативних актів не визначають претензійних строків, тобто періоду, протягом якого особа може звернутися з претензією, а встановлюють тільки строки розгляду самої претензії. Так, в положеннях ГК України зазначається, що строк розгляду претензії один місяць.

Чинне законодавство містить також деякі колізії, що стосуються обов'язковості застосування процедури досудового врегулювання спорів. Зокрема, відповідно до статті 925 ЦК України, до пред'явлення перевізникові позову, що впливає із договору перевезення вантажу, пошти є обов'язковим пред'явлення йому претензії у порядку, встановленому законом, транспортними кодексами (статутами). Позов до перевізника може бути пред'явлений відправником вантажу або його одержувачем у разі повної або часткової відмови перевізника задовольнити претензію або неодержання від перевізника відповіді у місячний строк. Ця норма є наслідком ратифікації Україною Угоди про міжнародне залізничне вантажне сполучення від 01.11.1951 року [89], стаття 30 якої передбачає можливість пред'явлення позову тільки після пред'явлення відповідної претензії. Разом з тим, у оглядовому листі Вищого господарського суду України від 29.11.2007 № 01-8/917 [90] роз'яснено, що дотримання досудового претензійного порядку врегулювання спору, що виникає з договору перевезення вантажу залізницею на підставі Статуту залізниць України не є обов'язковим. Таким чином, ця норма не застосовується до внутрішніх перевезень.

Разом з тим, в науковій літературі звертається увага і на інші недоліки законодавства щодо регулювання процедури досудового врегулювання спору. Основним є відсутність встановлених санкцій за ненадання відповіді на претензію [91], відсутність можливості отримання акта преюдиційного характеру, відсутність гарантій на позитивне вирішення конфлікту тощо [92, с. 67].

З огляду на зазначене можна зробити наступні висновки. Претензійні строки можна визначити як цивільно-правові строки, протягом яких особа, чії права порушено може звернутися з претензією до особи-порушника з вимогою усунути такі порушення в добровільному порядку без застосування процедури судового розгляду. Такі строки чинним законодавством не визначені. А відтак, можна зазначити, що такі строки починаються з моменту, коли особа дізналась про порушення та тривають до моменту усунення порушення іншою стороною або до моменту звернення особи до суду з відповідною позовною заявою (в залежності, що настало швидше), якщо сторонами в договірному порядку не встановлено інше. У зв'язку з добровільністю процедури досудового врегулювання спорів та недоліками такої процедури, в тому числі відсутність встановлених санкцій за відмову у розгляді претензії або порушення передбаченої процедури досудового розгляду, значення претензійних строків з часом все більше нівелюється.

На відміну від строків, які розглядались нами вище, *процесуальні строки* є категорію процесуального права і визначені Цивільним процесуальним кодексом. Зокрема, глава 6 ЦПК України присвячена процесуальним строкам. Однак, законодавець не дає визначення процесуальних строків, а тільки вказує на їх види. Відповідно до статті 120 ЦПК України строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії, встановлюються законом, а якщо такі строки законом не визначені, - встановлюються судом.

У зв'язку з цим, в науковій літературі існують різні підходи до визначення процесуальних строків та розуміння їх змісту.

Серед вітчизняних науковців, проблеми процесуальних строків у цивільному процесі України вивчали зокрема такі, як О. С. Захарова, Р. О. Стефанчук, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов, М. Й. Штефан та багато інших.

М. Й. Штефан звертав увагу, що категорія «строк» у ЦПК України визначається як момент часу (*dies in quo, terminus*) – останній день строку триває до 24-ї години і як проміжок часу (*dies intra quem, dilatio*) – строк обчислюється роками, місяцями і днями. За його визначенням цивільно-процесуальні строки – це строки, встановлені ЦПК України для вчинення процесуальних дій судом і учасниками процесу в цивільному судочинстві [93, с.179].

Є. О. Харитонов визначає процесуальний строк як передбачений законом або призначуваний судом певний проміжок або момент часу, з якими процесуальний закон пов'язує можливість (необхідність) здійснення конкретних процесуальних дій або настання інших правових наслідків [94]. На нашу думку, в даному випадку теж має місце ототожнення строку та терміну, що з огляду на проведений вище аналіз нами не може бути підтримано.

Проте аналіз норм ЦПК України, які регулюють строки дають підстави стверджувати, що на відміну від цивільного законодавства та дублюючи радянський підхід, в процесуальному праві поняття «строк» та «термін» законодавцем ототожнюються. Так, відповідно до статті 122 ЦПК України . строки, встановлені законом або судом, обчислюються роками, місяцями і днями, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати, є характерним для визначення термінів, як нетриваючій часовій категорії.

С. Я. Фурса визначає процесуальний строк як проміжок часу, встановлений законом або судом, у який суд та особи, які беруть участь у справі, та інші учасники процесу вчиняють певні процесуальні дії, передбачені ЦПК України, в результаті вчинення яких настають певні правові наслідки [95, с. 275].

О. В. Андрійчук визначає цивільний процесуальний строк як встановлений в нормах цивільного процесуального закону та/або судом і обчислюваний роками, місяцями або днями проміжок часу, який визначається точними календарними датами чи вказівкою на подію, що повинна неминуче настати, і з яким або до якого ЦПК України пов'язує можливість або необхідність вчинення судом і учасниками цивільного процесу процесуальних дій, а його закінчення (пропущення) може мати негативні наслідки для осіб, які беруть участь у справі [96, с. 19].

Фактично запропоноване визначення процесуальних строків відтворює норми ЦПК України, які їх регулюють.

Узагальнено можна назвати такі характерні ознаки процесуальних строків:

- протягом процесуальних строків суд, учасники судового розгляду та інші особи, які беруть участь у справі можуть та/або зобов'язуються вчинити певні процесуальні дії;
- процесуальні строки встановлені законом або можуть встановлюватися судом.

Оскільки цивільно-процесуальні строки різноманітні і їх надзвичайно багато, тому можна по-різному їх класифікувати.

У літературі висловлюється думка, що судом встановлюються строки для вчинення процесуальних дій особами, що беруть участь у справі, та особами, що не беруть участь у справі. Тоді як законом встановлюються строки для вчинення процесуальних дій і судом, і особами, які беруть участь у справі, і особами, які не беруть участь у справі [97, с. 221].

Для прикладу до строків, що встановлюються судом, можна назвати такі: перенесення розгляду чи перерва в розгляді справи зі вказівкою дня нового судового засідання, встановлення судом строків проведення експертизи, перенесення попереднього судового засідання зі вказівкою нового дня судового засідання. Таким чином, в деяких дослідженнях звертається увага, що судом

встановлюються лише ті процесуальні строки, які мають місце в розпочатому судовому процесі [98].

Як правило, строки, що встановлюються судом, є відносно визначеними, оскільки в кожному конкретному випадку, суд встановлює різні строки, які вважає доцільними для вчинення певної процесуальної дії [97, с. 222].

Найрізноманітніші процесуальні строки поділяються за тривалістю. Так, ЦПК України передбачає строки, тривалістю від менше ніж один день до строків, які визначаються роками.

Окрім визначених в ЦПК України мають місце і невизначені строки. На одному з них зупинимось детально. Йдеться про так звані «розумні строки». Відповідно до положень статті 121 ЦПК України суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства.

В юридичній літературі традиційною є думка, що розумний строк - це поняття, яке носить оціночний характер і визначається судом, а також що розумний строк може оцінювати не тільки суд, у провадженні якого знаходиться справа, але також і суд, який потім буде розглядати позов про порушення термінів розумного судочинства і відповідно приймати рішення про те, чи був порушений розумний термін чи ні [99, с.83].

Російські цивілісти К. Г. Салтиков вказує, що «розумний строк постає як особливий вид терміну в рамках вже визначених законом тимчасових періодів» [100]. Тобто в даному випадку розумний термін розглядається як своєрідний «термін всередині процесуальних строків». Поняття «розумний строк» має і свої специфічні риси. Особливість даного виду строку полягає в тому, що він стимулює учасників правовідносини до своєчасності і ефективності дій. Розумний термін також виступає своєрідним «процесуальним засобом», який захищає учасників процесу від «судового свавілля» і «тяганини». Також розумний термін дає не тільки впевненість в тому, що суд швидко і ефективно

розгляне справу, а державні органи виконають рішення, але і можливість отримати компенсацію за порушення розумного терміну.

О. І. Андрійчук розглядає розумний строк як сукупність процесуальних строків, встановлених процесуальним законом для справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення справи з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави без необґрунтованих зволікань, перебіг яких розпочинається з дня відкриття провадження у справі, а закінчується набранням законної сили остаточним рішенням або його виконанням, без втрати його сенсу та можливість досягнення практичних цілей заінтересованих осіб. Складовою розумного строку є, на її думку, достатній строк, тобто проміжок часу, мінімальні межі якого є необхідними для всебічного, повного, об'єктивного та безпосереднього дослідження наявних у справі доказів судом для ухвалення законного і своєчасного рішення у справі [96, с. 19].

На нашу думку, таке визначення не повною мірою розкриває поняття «розумний строк». Такий підхід доречний для визначення поняття «розумний строк судового розгляду», однак з урахуванням того, що окрім статті 121 ЦПК України, використання формулювання «розумний строк» ми знаходимо і в інших нормах, то таке визначення може бути піддане критиці. Зокрема, стаття 205 визначає строк проведення врегулювання спору за участю судді, а саме врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення.

Потрібно також зауважити, що Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своїй постанові від 17.10.2014 року № 11 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» [101] роз'яснив питання розумності строків через призму статті Конвенції про права людини та основоположних свобод. Відповідно до п. 3 Постанови розумним, зокрема, вважається строк, що є об'єктивно

необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невинуватених зволікань) судового захисту.

З урахуванням практики Європейського суду з прав людини (зокрема, справа «Федіна проти України» від 02 вересня 2010 року та інші) Пленум визначив такі критерії розумних строків у цивільних справах як: правова та фактична складність справи; поведінка заявника, а також інших осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу; поведінка органів державної влади (насамперед суду); характер процесу та його значення для заявника.

При цьому уточнено, що оцінюючи правову та фактичну складність справи, слід враховувати, зокрема, наявність обставин, що ускладнюють розгляд справи; кількість співпозивачів, співвідповідачів та інших учасників процесу; необхідність проведення експертиз та їх складність; необхідність допиту значної кількості свідків; участь у справі іноземного елемента та необхідність з'ясування і застосування норм іноземного права.

На підставі зазначеного, вважаємо, що поняття «розумний строк» як вид цивільно-процесуальних строків можна розглядати у вузькому та широкому значенні. В першому випадку – це встановлений законом або судом період призначення до розгляду та розгляду судом цивільної справи, об'єктивно необхідний для виконання всіх необхідних процесуальних дій з урахуванням складності справи, кількості учасників тощо, який гарантує. В широкому значенні, на нашу думку, як розумний можна розглядати будь-який (кожен) процесуальний строк, який є достатнім для вчинення передбаченої процесуальної дії, та сприяє швидкому та об'єктивному розгляду справи.

Очевидно, що дана категорія строків є оцінною. Разом з тим, закон встановлює максимально можливу їх тривалість. Однак, на практиці, встановлені законодавством строки є недостатніми. Судові розгляди, як правило, значно затягуються, що є підставою для звернення до Європейського Суду з прав людини.

Щодо перебігу процесуальних строків, то оскільки визначення моменту початку та закінчення процесуальних строків не відрізняються від відповідного регулювання ЦК України, зупинятись на даному питанні не будемо. Хочемо звернути увагу тільки на окремі практичні питання, які з цим пов'язані.

Відповідно до статті 125 ЦПК України зупинення провадження у справі зупиняє перебіг процесуальних строків. З дня відновлення провадження перебіг процесуальних строків продовжується.

Стаття 252 ЦПК України передбачає випадки, при настанні яких суд може зупинити провадження у справі. Серед них, зокрема, перебування учасника справи на альтернативній (невійськовій) службі не за місцем проживання або на строковій військовій службі; захворювання учасника справи, підтвердженого медичною довідкою, що виключає можливість явки до суду протягом тривалого часу; перебування учасника справи у довгостроковому службовому відрядженні; розшуку відповідача в разі неможливості розгляду справи за його відсутності; призначення судом експертизи; направлення судового доручення щодо збирання доказів; звернення із судовим дорученням про надання правової допомоги, вручення виклику до суду чи інших документів до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави; прийняття ухвали про тимчасове вилучення доказів державним виконавцем для дослідження судом; перегляду судового рішення у подібних правовідносинах (у іншій справі) у касаційному порядку палатою, об'єднаною палатою, Великою Палатою Верховного Суду. Тобто маються на увазі об'єктивні обставини, які не залежать від волі учасників судового розгляду та які унеможливають розгляд справи відповідно до принципу об'єктивності та справедливості.

Моментом зупинення процесуальних строків слід вважати момент набрання відповідними документами законної сили [102, с. 82].

Потрібно звернути увагу на два важливі, на нашу думку, моменти.

По-перше, на відміну від цивільних строків, закінчення цивільно-процесуальних строків не є абсолютною категорією. Мається на увазі, що такі строки можуть бути поновлені або продовжені у разі задоволення відповідного

клопотання сторони та постановлення відповідної ухвали судом. Закон уточнює, що одночасно з клопотанням про поновлення чи продовження строку належить вчинити ту дію або подати той документ чи доказ, стосовно якого заявлено клопотання. Однак, питання важливості причин пропуску відповідних строків, що могли б бути підставою їх поновлення чи продовження, нормативно не регулюється, а вирішується на розсуд суду, в результаті чого може мати місце різна судова практика щодо поновлення чи продовження відповідних строків або відмови у цьому з одних і тих саме причин. Вважаємо, що це недолік чинного законодавства. При цьому, в літературі звертається увага, що строки, встановлені судом – продовжуються, а встановлені законом – поновлюються [102, с. 83].

По-друге, якщо вплив цивільного матеріального строку (наприклад, позовної давності) може мати наслідком неможливість реалізувати своє право на захист, то не вчинення особою певних процесуальних дій має іншу природу. Так, наприклад, неподання у встановлений строк заперечень та/або доказів, може мати вплив на прийняття рішення по справі, але ніяким чином не стоїть на заваді особі реалізувати її право на захист.

Отже, процесуальні строки відіграють важливе значення для забезпечення стабільності цивільних процесуальних відносин, а дотримання процесуальних строків є гарантією належного здійснення цивільного судочинства [103, с. 145]. Вони встановлюються судом або законом та визначають період, протягом якого суд, особи, які беруть участь у справі чи особи, які сприяють розгляду справи повинні або можуть здійснити передбачені процесуальні дії.

В теорії цивільного права аналізується також така категорія як «давність» та відповідно *строки давності*. Зокрема, давність сама по собі як категорія цивільного права та її види стала предметом дискусійного дослідження В. І. Цікала. Інші вчені-цивілісти приділяли увагу окремим її видам. Так, дослідженням проблемних питань набувальної давності займалися О. Головкін, В. Маковій, Н. Міненкова, М. Проскуров, Т. Простибоженко та інші.

В ЦК України термін «давність» окремо не вживається, а використовується при означенні таких понять як «позовна давність» та «набувальна давність». Разом з тим на підставі аналізу цих правових категорій, можна зробити висновок, що так чи інакше, обидва поняття пов'язані з певним періодом у часі, після спливу чи настання якого у особи виникають чи припиняються певні права.

Інститут давності не є новим. Така правова категорія використовувалась ще у римському приватному праві. Як зазначає К. Петренко, давність вживалась для позначення того впливу, який приписується в законах закінчення строку часу щодо набуття чи втрати будь-якого права. Хоча для позначення давності в римському праві спеціальної назви не використовувалось. Тільки починаючи із середніх віків для давності було прийнято загальну назву – *praescriptio*. Латиною цей термін означав особливий вид заперечення проти позову. Давність застосовувалась не до всіх правовідносин і були відомі такі її види як: набувна давність, яка встановлювала право власності; позовна давність, яка погашувала позови; давність, яка погашувала сервітути; давність, яка погашувала право застави [104, с. 190].

На думку В. І. Цікало, давність у цивільних правовідносинах – це закінчення визначеного законом періоду часу за наявності та/або відсутності певних умов, яке спрямоване на припинення або встановлення цивільних прав та обов'язків. Автор звертає увагу, що при визначенні поняття давності в цивільних правовідносинах треба враховувати і той факт, що в українському законодавстві та цивілістичній літературі давність, зокрема позовну, прийнято ототожнювати із строком. Зважаючи на це, під давністю в цивільних правовідносинах В. І. Цікало пропонує також розуміти строк, із закінченням якого, за наявності та/або відсутності певних умов, можуть припинятися або виникати цивільні права та обов'язки [105, с. 314].

Така думка критикується П. Д. Гуйваном, який зауважує, що із лінгвістичного погляду таке визначення було б вдалим, однак в чинному законодавстві та доктрині існує думка про давність як про строк, тобто

тривалий проміжок часу. Водночас В. І. Цікало кваліфікує давність як результат спливу певного строку, відтак значення набуває тільки конкретний цивільно-правовий термін. Разом із тим, закон говорить про перебіг строку, його обчислення, переривання тощо [106, с. 19].

З такими зауваженнями можна погодитись, оскільки, на нашу думку, правові наслідки виникають не тільки після спливу певного строку, але й його перебігу (наприклад, переривання чи зупинення строків позовної давності). Тому більш доцільно визначити давність як строк, з перебігом та/або спливом якого, закон може пов'язувати настання або припинення певних прав, обов'язків та можливостей. Зауважимо, що ми свідомо використали у визначенні слово «можливостей». Це аргументовано тим, що, наприклад, зі спливом позовної давності у особи не припиняється матеріальне право, однак можливості захистити його у випадку порушення вона не має.

Виділяють такі характерні особливості інституту давності в цивільних правовідносинах:

- в основу інституту давності покладено час, зокрема, період часу, який називається строком;
- для настання давності юридичне значення має не сам строк, а його сплив (закінчення);
- спливу (закінчення) строку ще недостатньо для настання правових наслідків давності; необхідно щоб строк сплив, а у деяких випадках і тривав (набувальна давність) за наявності або відсутності умов встановлених законом (такі умови можуть бути позитивними або негативними);
- сплив строку, як правило, автоматично не викликає правових наслідків давності, він лише спрямований на їх настання [107, с. 16].

Отже, в сучасній цивілістиці виділяють такі види давності, як позовна давність, набувальна давність та давність примусового виконання добровільно невиконаного обов'язку.

Деякі автори виділяють ще погашувальну давність, тобто строк, із закінченням якого пов'язана втрата того чи іншого права [107, с. 17].

Наприклад, припинення сервітуту у зв'язку з його невикористанням протягом трьох років підряд (стаття 406 ЦК України), припинення суперфіцію у зв'язку з невикористанням земельної ділянки для забудови протягом трьох років підряд (стаття 416 ЦК України) тощо.

На думку А. Гужви, погашувальна давність є зворотною стороною набувальної давності. Автор пропонує нормативно закріпити погашувальну давність у чинному законодавстві та виділяє такі її ознаки:

- 1) погашувальна давність щодо певного права застосовується внаслідок його невикористання уповноваженою особою;
- 2) внаслідок спливу строку погашувальної давності саме право не втрачається, втрачається лише можливість його захисту чи реалізації;
- 3) строки погашувальної давності встановлюються у суспільному інтересі, тобто з метою можливості реалізації невикористаного права іншими особами;
- 4) позовна давність є окремим випадком погашувальної давності. [108, с. 99].

Така позиція автора, на нашу думку, заслуговує критики. По-перше, нормативне закріплення поняття погашувальної давності не має практичного значення, а тому видається недоцільним. Крім того, в теорії немає одностайної позиції щодо подібних строків. Так, наприклад, В Луць називає подібні строки присікальними. По-друге, вважаємо, що сплив позовної давності і погашувальної давності зумовлюють різні правові наслідки. Якщо у першому випадку, матеріальне право не припиняється, однак вичерпується можливість його захисту, то в останньому можна вести мову про припинення матеріального права як такого. А відтак визначення позовної давності як одного з видів погашувальної є недоцільним. Хоча, наприклад, В. І. Цікало звертає увагу на наявність двох видів погашувальної (правоприпиняючої) давності:

- давність, якою погашається право на звернення з вимогою про прийняття рішення про захист (позовна давність);

- давність, якою погашається право на звернення з вимогою про примусове виконання рішення про захист (давність примусового виконання добровільно невиконаного обов'язку) [107, с. 17].

Однак, в даному випадку вважаємо, що під погашувальною давністю автор мав на увазі не період, зі впливом якого припиняється певне матеріальне право, а яке зумовлює правовий наслідок – неможливість його практичної реалізації.

Давність примусового виконання добровільно невиконаного обов'язку - це вплив визначеного строку за умов, встановлених законом, який спрямований на припинення права на звернення з вимогою про примусове виконання рішення про захист [108, с. 188].

Потрібно зауважити, що в теорії немає одностайної думки щодо суті такої давності. Деякі автори обґрунтовують позицію, що такі строки є процесуальними. Водночас В. І. Цікало [109, с. 256] вважає, що поряд з позовної давністю, давність примусового виконання добровільно невиконаного обов'язку є матеріальним строком.

Так, давність примусового виконання добровільно невиконаного обов'язку, як і позовна давність, має своїм безпосереднім предметом впливу один із елементів права на захист. Разом з тим, з її настанням право на захист не може бути реалізовано взагалі. На думку вчених, з тих же міркувань, з яких на певні матеріально-правові вимоги не поширюється позовна давність, на них не повинна поширюватись і давність примусового виконання добровільно невиконаного обов'язку. У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність внесення змін до чинного законодавства [109, с. 261].

Поняття «давність примусового виконання добровільно невиконаного обов'язку» законодавець не використовує, а вживає поняття «строк». Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 року [110] на відміну від Закону 1999 року містить окремий розділ (Розділ 2), присвячений строкам у виконавчому провадженні, а також передбачає більшу тривалість давнісного строку. Зокрема, відповідно до статті 12 Закону 2016 року виконавчі документи

можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох років, крім посвідчень комісій по трудових спорах та виконавчих документів, за якими стягувачем є держава або державний орган, які можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох місяців, тоді як Закон 1999 року передбачав загальний строк в 1 рік.

На нашу думку, правова природа строків у виконавчому провадженні не є однозначною. З одного боку, виконавче провадження – це завершальна стадія судового процесу. З іншого – строки пред'явлення виконавчих документів подібно строкам позовної давності можуть перериватися, можуть бути поновлені.

Водночас, частина перша статті 11 Закону 2016 року визначає строки у виконавчому провадженні як періоди часу, в межах яких учасники виконавчого провадження зобов'язані або мають право прийняти рішення або вчинити дію. На підставі цього, ми більш схильні вважати, що відповідно до визначення даних строків у законодавстві, їм більше притаманні ознаки процесуальних строків.

Набувальна давність є одним з основним давнісних строків. Стаття 344 ЦК України встановлює загальні правила набувальної власності на майно. Так, передбачено, що особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном - протягом п'яти років, набуває право власності на це майно (набувальна давність). Набуття права власності на земельну ділянку за набувальною давністю регулюється законом. Право власності на нерухоме майно, що підлягає державній реєстрації, виникає за набувальною давністю з моменту державної реєстрації.

У теорії існують різні підходи до розуміння поняття «набувальна давність». Наприклад, В. Маковій набувальну давність пропонує розглядати у вузькому та широкому розумінні. У широкому розумінні – як цивільно-правовий інститут, тобто як систему цивільно-правових норм, які регулюють однорідні відносини з приводу визначення долі майна, що перебуває у

кваліфікованому володінні певної особи протягом встановленого законом часу, у вузькому - як складний юридичний факт, що є підставою виникнення речового права. Як юридичний факт набувальна давність – це системна сукупність юридичних фактів (юридичний склад), що є підставою для виникнення речового права у певного суб'єкта цивільно-правових відносин [111, с. 9].

О. Головкін зауважує, що набувальну давність можна розглядати як один із первісних способів набуття права власності, оскільки права набувача залежать не від волевиявлення попереднього власника, а від сукупності обставин, зазначених у ч. 1 ст. 344 ЦК України [112, с. 43].

На практиці можливість набуття право власності на певне майно за набувальною давністю є досить обмеженою. Як звертає увагу Н. Міненко, судова практика свідчить про неоднакове застосування судами ст. 344 ЦК у справах про визнання права власності за набувальною давністю: в одних випадках суди відмовляли у задоволенні позовів, в інших — за аналогічних обставин у справі позови задовольняли [113, с. 40].

Так, відповідно до Рішення Нижньогірського районного суду АР Крим по справі № 2-888/08 від 12.08 2010 року про визнання права власності на нерухоме майно встановив, що свої вимоги позивач мотивував тим, що тривалий час користується будівлями, які нікому не належать на праві власності. Згідно із ч. 1 ст. 344 ЦК України особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном – протягом п'яти років, набуває право власності на це майно (набувальна власність). Відповідно до п. 4 прикінцевих положень ЦК України (2003 року) ЦК України застосовується до цивільних відносин, що виникли після набрання ним чинності. Згідно п. 8 прикінцевих та перехідних положень правила ст. 344 ЦК України про набувальну давність поширюються також на випадки, коли володіння майном почалося за три роки до набрання чинності цим Кодексом. ЦК України набрав законної сили з 01.01.2004 року, таким чином правила ст. 344 ЦК України щодо набувальної давності відносно

позивача діють тільки з 2011 року, який ще не наступив. Тому суд і відхилив цей позов [114].

На основі проведеного аналізу норм чинного законодавства та можна прийти до висновку, що реалізації статті 344 ЦК України на практиці заважають багато практичних проблем:

1) доведення добросовісності володіння майном та факту початку володіння, оскільки це питання вирішується фактично на розсуд суду [115, с. 50];

Це питання конкретизував Пленум Вищого спеціалізованого суду України, який у своїй постанові №5 від 07.02.2014 № 5 «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» [116], де роз'яснив, що володіння є добросовісним, якщо особа при заволодінні чужим майном не знала і не могла знати про відсутність у неї підстав для набуття права власності. Така позиція прослідковується і в недавніх позиціях Верховного Суду: враховується, наприклад, в Постанові Верховного Суду від 10 квітня 2020 р. у справі № 310/8822/17 [117] та в Постанові Верховного Суду від 04 травня 2020 р. у справі № 552/8510/17 [118]. Для прикладу правозастосування можна навести рішення Бобровицького районного суду Чернігівської області від 22 березня 2017 року у справі № 553/3921/16-ц [119] та Постанову Верховного Суду від 21 червня 2018 р. у справі № 234/5989/17 [120], де суди зазначили, що якщо в силу закону договори (щодо набуття права власності на майно) були неможливими, то набувач це повинен знати (повинен був знати) і в цьому випадку добросовісності бути не може, так як помилка в розумінні закону не веде до доброї совісті. Також уточнено, що за змістом ст. 344 ЦК володілець за давністю володіння (або незаконний володілець) не має ніякого права на майно, а лише намагається набути право власності на майно. Тому набувач повинен довести, що він не знав і не міг знати про те, що майно набуто в особи, яка не мала права на його відчуження. При цьому слід враховувати і встановлювати характер володіння (добросовісне і недобросовісне) з урахуванням обставин справи, з якими виникло володіння чужим майном.

2) право власності на нерухоме майно можна набувати за набувальною давністю лише після 1 січня 2011 року, це впливає із перехідних положень ЦК України [121, с. 111].

Таким чином, інститут набувальної давності потребує суттєвого удосконалення з метою забезпечення практичної реалізації відповідних норм.

Висновки до розділу 2:

Охарактеризовано види цивільно-правових строків, визначено їх основні ознаки та здійснено угруповання строків за різними класифікаційними критеріями.

Здійснено класифікація строків за цільовим призначенням. В результаті опрацювання наукового матеріалу та нормативних джерел до *строків здійснення цивільних прав* пропонується відносити строки існування цивільних прав, присікальні (преклюзивні) строки та гарантійні строки; до *строків захисту цивільних прав* - претензійні строки, строки оперативного захисту, процесуальні строки, строки позовної давності.

На підставі аналізу змісту правових норм Цивільного кодексу України та низки законів України пропонується доповнення загальної класифікації строків у цивільному праві поряд з визначеними та невизначеними строками абстрактними строками. Пропонується абстрактними вважати строки, які визначені поняттями “розумний строк”, “негайно” і т.п.

Доведено, що цивілістичні строки можна розглядати як гарантії забезпечення реалізації та захисту цивільних прав. Наявність норм права із визначенням строків існування цивільних прав, а також можливість самостійного визначення цих строків є своєрідним гарантом у сфері реалізації суб'єктами цивільних правовідносин своїх прав та виконання обов'язків. Закріплення у нормах права преклюзивних строків здійснює упорядкування цивільного обігу та сприяє його стабільності та урегульованості тощо. Гарантійні строки є спеціальною юридичною гарантією, за допомогою якої

здійснюється використання наданих суб'єкту цивільних правовідносин прав, пов'язаних, як правило, із гарантійними зобов'язаннями забезпечення якості продукції, робіт та послуг. Претензійні строки, строки оперативного захисту та позовної давності є захисними строками, які гарантують своєчасну та доцільну охорону та захист цивільних прав суб'єктів як цивільних, так і інших правовідносин.

Аргументовано, що невизначеність такого оціночного поняття як «розумний строк» негативно відбивається при здійсненні юридичної практики. Сучасні тенденції розвитку законодавства України прямо вказують на те, що введення в чинне законодавство дефініції «розумний строк» є необхідною умовою для реалізації механізму захисту права на судочинство в розумний строк або права на виконання судового акту в розумний термін. Поняття «розумний строк» не повинно виражатися в конкретній цифрі, але має містити в собі терміни, в межах яких має бути прийнято або виконано рішення у справі. Тобто поняття «розумний строк» має виступати своєрідним балансом між усіма учасниками процесу.

РОЗДІЛ 3. ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ ЯК СТРОК ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

3.1. Сутність та види позовної давності

Відповідно до статті 256 ЦК України позовна давність - це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

В науковій літературі існують численні підходи до розуміння даного поняття. В основному питання позовної давності розглядається у взаємозв'язку з реалізацією права на захист. Значну увагу дослідженню інституту позовної давності приділили, зокрема, такі цивілісти як Т. Вахонєва, П. Гуйван, О. Шовкова та інші.

Нормативне визначення позовної давності справедливо критикується П. Гуйваном. Так, автор зазначає, що таке визначення позовної давності не є вдалим, оскільки не узгоджується з положеннями законодавства про те, що заява про захист права або інтересу приймається судом до розгляду незалежно від впливу позовної давності (частина друга статті 267 ЦК України), тому в доктрині більш прийнято розуміти позовну давність як період для захисту порушеного права [45, с. 70-71].

На подібну обставину звертає увагу і В. Луць, який теж зазначає, що позовну давність не можна розглядати як строк, протягом якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого порушеного права. Йдеться про те, що протягом часу дії позовної давності особа може розраховувати на примусовий захист свого порушеного права чи інтересу судом. Вплив же позовної давності є підставою відмови у позові [13, с. 65].

Інститут позовної давності тісно пов'язаний з правом на позов. Право на позов розрізняють у процесуальному та матеріальному значенні. В першому випадку мається на увазі право особи звернутися до суду з вимогою про розгляд і вирішення матеріально-правового спору з метою захисту порушеного права; в

іншому – право на примусове здійснення позовного захисту порушеного цивільного права управленої особи.

При цьому, як зауважує З. Ромовська, в межах позовної давності звернення особи до суду про захист – це вимога; звернення особи до суду після спливу позовної давності втрачає ознаки вимоги, а є лише просьбою про захист, оскільки реальний захист залежатиме від ставлення відповідача та суду до причин пропущення позовної давності. [4, с. 631]

З такою позицією можна погодитись з одним застереженням. Вважаємо, що відповідач, як правило, вказуватиме на вплив позовної давності. На нашу думку, якщо б відповідач був готовий визнати порушення, то підстави б звернення до суду за захистом не виникало б.

До подібного висновку приходять і А. Романюк. Він зазначає, що позовна давність пов'язана не так із правом на звернення до суду, як з іншою складовою права на позов – правом на задоволення позову. Сутність позовної давності в тому, що право на звернення до суду строками не обмежується, а право на задоволення позову у разі пропуску строку позовної давності зазвичай втрачається [122, с. 91].

П. Гуйван визначає позовну давність як строк, протягом якого особа може реалізувати належне їй матеріальне право на отримання судового захисту порушеного цивільного права чи інтересу шляхом пред'явлення у належному порядку нею чи іншою уповноваженою особою позову до суду [45, с. 81].

Вважаємо, що таке визначення є найбільш повним та розкриває юридичну сутність позовної давності.

Оскільки позовна давність обмежує у часі можливість особи захистити своє право у судовому порядку, цілком доцільно розглянути позовну давність в контексті права особи на справедливий суд, передбаченого Конвенцією про права людини. Можна погодитись з формулюванням, що в цьому контексті позовна давність – це обмеження права на доступ до суду. Проте, як впливає з практики Європейського суду з прав людини, право на доступ до суду не є абсолютним, а допускає певні обмеження. Як правило, ЄСПЛ констатує, що

строк позовної давності має легітимну мету, а саме сприяє забезпеченню правової визначеності, але при цьому, щоб певні обмеження вважалися співмірними з поставленою метою, потрібно дотримуватися певних умов:

- позовна давність не повинна бути надмірно короткою;
- застосування позовної давності має бути передбачуваним;
- механізм застосування позовної давності має бути достатньо

гнучким, тобто допускати можливість зупинення, переривання та поновлення строку, а також мусить корелюватися з суб'єктивним фактором, а саме – обізнаністю потенційного позивача про факт порушення його прав [123, с. 26-27].

Таким чином, можна прийти до висновку, що сутність позовної давності полягає у можливості особи протягом визначеного законом часу вимагати у суді захисту її порушеного права чи інтересу. Хоча, позовна давність – це і певне обмеження права на доступ до суду, однак в розумінні ЄСПЛ не може безапеляційно розглядатися як порушення права особи на справедливий суд. Вважаємо, що встановлення позовної давності сприяє реалізації принципу справедливості. Це пов'язано і з можливістю довести в судовому порядку відповідне порушення чи завдану шкоду (в першу чергу шляхом схоронності доказів), і навпаки – відмовити у позові в разі порушення позовної давності, в результаті чого позовна вимога є не співмірною з вчиненим порушенням раніше.

В. В. Луць наводить наступний приклад. До Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України звернувся голова Верховного Суду України Я. М. Романюк з проханням надати науковий висновок щодо правильного застосування положень ст. 17 Закону України «Про іпотеку» у взаємозв'язку зі ст. 266, 267, 509, 598 ЦК України у спірних правовідносинах, які виникли за таких обставин. Між Банком та Н. було укладено кредитний договір, за умовами якого Банк надав Н. грошові кошти в кредит. Із метою забезпечення виконання зобов'язань за цим договором Н. передав у іпотеку Банку об'єкт нерухомості, про це між

ними було укладено договір іпотеки. У листопаді 2013 року Банк звернувся до суду з позовом до боржника (іпотекодавця Н.) про стягнення суми заборгованості за кредитним договором, а також про звернення стягнення на предмет іпотеки. Рішенням суду першої інстанції, яке набрало законної сили, в задоволенні цього позову Банку відмовлено в повному обсязі у зв'язку зі спливом позовної давності. На підставі цього рішення суду Н. вважав, що його іпотечне зобов'язання перед Банком припинилося, і звернувся з відповідним позовом до суду про припинення іпотеки. Як видно зі змісту правовідносин щодо виданих кредитів по даній справі, позичальник вчасно не повернув одержаний кредит, у зв'язку з чим Банк звернувся до суду з позовом до боржника як іпотекодавця про стягнення суми заборгованості за кредитним договором і про звернення стягнення на предмет іпотеки, який був переданий боржником Банкові в забезпечення виконання зобов'язань за договором. У зв'язку із закінченням строку позовної давності суд правильно відмовив у задоволенні позовних вимог повністю як щодо основної заборгованості за кредитним договором, так і вимог за іпотечним договором. В.В. Луць вважає, що системний аналіз ст. 17 Закону України «Про іпотеку» та ст. 266, 267, 509, 598 ЦК України в контексті даної справи дає підстави для таких висновків. Відповідно до ч. 4 ст. 267 ЦК вплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною в спорі, є підставою для відмови в позові. Але чи залишається дійсним та обов'язковим для сторін саме зобов'язання, що містить матеріально-правові вимоги, чи воно припиняється? В літературі висловлювались різні думки з цього приводу. Головним аргументом є посилення на ч. 1 ст. 267 ЦК про те, що особа, яка виконала зобов'язання після спливу позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона в момент виконання не знала про вплив позовної давності. На цій основі появилася так звана теорія натуральних зобов'язань. Натуральними вважаються такі зобов'язання, які не надають кредиту права вимагати їх примусового виконання, а відтак їх судового захисту, але у боржника пропадає можливість повернути все, що було ним добровільно надано або сплачено у

зв'язку з їх виконанням після спливу позовної давності. Отже, відмова в позові у зв'язку зі спливом позовної давності не призводить до припинення зобов'язання як щодо основних вимог, так і щодо додаткових вимог, що покликані забезпечувати основне зобов'язання. Тут виявляється певна невідповідність загальної норми ЦК (ч. 1 ст. 267) та спеціального Закону України «Про іпотеку» (ст. 17), який не передбачає такого правила. В цій ситуації слід керуватися нормою ЦК України (ч. 1 ст. 267), за якою зобов'язання, з приводу якого закінчився строк позовної давності, є дійсним, але позбавлене примусового судового захисту (натуральне зобов'язання) [124, с. 92].

Види позовної давності. Чинне законодавство передбачає два види позовної давності. Відповідно до статей 257 та 258 ЦК України позовна давність поділяється на загальну та спеціальну. Слушно зауважує З. Ромовська, яка відмітила, що не зважаючи на те, що позовна давність визначалась як строк, ЦК УРСР 1963 року та інші закони вживали словосполучення «строки позовної давності». Згодом таке формулювання було замінено на «тривалість позовної давності» [4, с. 632].

Очевидно, що такий підхід законодавця є більш логічним, сприяє удосконаленню правничої термінології та уникненню тавтології.

Поділ позовної давності на види пов'язаний безпосередньо з її тривалістю. В різних країнах тривалість позовної давності визначається по-різному.

Загальна позовна давність в Україні встановлюється тривалістю в 3 роки (стаття 257 ЦК України). Однак зарубіжний досвід знає набагато триваліші строки. Для прикладу, Французький цивільний кодекс передбачає загальний строк позовної давності в 30 років [125, с. 52]. Австрійське законодавство також передбачає загальну позовну давність в 30 років [125, с. 53].

Відповідно до статті 258 ЦК України для окремих видів вимог законом може встановлюватися спеціальна позовна давність: скорочена або більш тривала порівняно із загальною позовною давністю.

Тобто законодавець передбачає більш тривалі та менш тривалі строки звернення з позовом до суду в залежності від виду охоронних правовідносин. Випадки застосування скороченої позовної давності в 1 рік передбачені частиною другою статті 258 ЦК України, відповідно до якої позовна давність в один рік застосовується, зокрема, до вимог:

- 1) про стягнення неустойки (штрафу, пені);
- 2) про спростування недостовірної інформації, поміщеної у засобах масової інформації.
- 3) про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності (стаття 362 ЦК України);
- 4) у зв'язку з недоліками проданого товару (стаття 681 ЦК України);
- 5) про розірвання договору дарування (стаття 728 ЦК України);
- 6) у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти (стаття 925 ЦК України);
- 7) про оскарження дій виконавця заповіту (стаття 1293 ЦК України).

Використання в диспозиції норми формулювання «зокрема» дозволяє робити висновок, що даний перелік не є вичерпним і законом можуть бути передбачені інші випадки скороченої позовної давності, які можуть встановлюватися законами.

Так, наприклад, статтею 786 ЦК України передбачена позовна давність, що застосовується до вимог, які випливають із договору найму. Відповідно до частини першої зазначеної статті до вимог про відшкодування збитків у зв'язку з пошкодженням речі, яка була передана у користування наймачеві, а також до вимог про відшкодування витрат на поліпшення речі теж застосовується позовна давність в один рік.

Потрібно звернути увагу, що до 2012 року у частинах третій та четвертій статті 258 ЦК України було встановлено випадки застосування більш тривалої позовної давності. Так, до вимог про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства або обману встановлювалась позовна давність у 5 років, а до вимог про застосування наслідків нікчемного правочину – у 10 років.

Проте з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» від 20.12.2011 року [126], відповідні положення з ЦК України було виключено. Застосування більш тривалої позовної давності стало можливим, якщо це передбачено самими сторонами відповідно до статті 259 ЦК України або окремими законами.

Так, наприклад, Конвенція ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів від 14.06.1974 року [127] передбачає позовну давність у 4 роки (стаття 8). Україна приєдналась до цього документу з 01.04.1994 року. І хоча даний документ регулює сферу міжнародних приватноправових відносин, це не заважає використати його як приклад передбаченої законодавством більш тривалої, порівняно з загальною, позовної давності.

Подовжених строків позовної давності довго не містилось в положеннях ЦК України. Проте нещодавно 31.10.2019 року в ст. 258 внесено зміни. Так, новелою законодавства стало положення про те, що позовна давність у чотири роки застосовується за вимогами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

Важливо зауважити, що ЦК України передбачає також вимоги, на які позовна давність не поширюється.

Відповідно до статті 268 ЦК України позовна давність не поширюється:

- 1) на вимогу, що випливає із порушення особистих немайнових прав, крім випадків, встановлених законом;
- 2) на вимогу вкладника до банку (фінансової установи) про видачу вкладу;
- 3) на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, крім випадків завдання такої шкоди внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном, у тому числі таким, що є складовою частиною іншого рухомого чи нерухомого майна, включаючи електроенергію;

4) на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування);

5) на вимогу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, стосовно виконання зобов'язань, що випливають із Закону України «Про державний матеріальний резерв»;

6) на вимогу про визнання недійсним правочину, предметом якого є відчуження гуртожитку як об'єкта нерухомого майна та/або його частини, на який поширюється дія Закону України "Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків", про визнання недійсним свідоцтва про право власності на такий гуртожиток як об'єкт нерухомого майна та/або його частини, про визнання недійсним акта передачі такого гуртожитку як об'єкта нерухомого майна та/або його частини до статутного капіталу (фонду) товариства (організації), створеного у процесі приватизації (корпоратизації) колишніх державних (комунальних) підприємств.

Цей перелік не є вичерпним, що прямо впливає з частини другої зазначеної статті, відповідно до якої законом можуть бути встановлені також інші вимоги, на які не поширюється позовна давність.

Це означає, що незалежно від того, скільки пройшло часу від моменту порушення права особи, у передбачених випадках, вона все одно має право на позов і в матеріальному, і в процесуальному сенсі. Можна констатувати, що предметом захисту таких вимог є, як правило, право, що необмежене у часі.

Додатково можна навести такі вимоги, до яких позовна давність не застосовується:

- вимоги про усунення перешкод у здійсненні власником права користування та розпоряджання своїм майном (стаття 391 ЦК України), так як по суті має місце триваюче правопорушення щодо створення перешкод у користуванні майном власника;

- вимоги, претензії учасників пенсійного фонду (частина друга статті 19 Закону України «Про недержавне пенсійне страхування»);

- вимога працівника у разі порушення законодавства про оплату праці (стаття 233 КЗпП України).

Також не виключені випадки, коли строк пред'явлення позову встановлений законодавством, що діяло раніше до ЦК, і який не сплив.

З огляду на визначення позовної давності та безстроковості реалізувати своє право на звернення до суду у передбачених законодавством випадках, вважаємо, що можна говорити про ще один вид спеціальної позовної давності – безстрокову.

О. Шовкова уточнює, що до вимог про відшкодування моральної шкоди позовна давність не повинна застосовуватись лише тоді, коли така шкода заподіяна внаслідок порушення особистих немайнових прав суб'єктів, наприклад, у випадках приниження честі, гідності та ділової репутації фізичної або юридичної особи. Якщо до вимоги про оспорування акта органу публічної влади, що порушує право власності та інші речові права приєднується вимога про відшкодування завданої майнової або моральної шкоди, то на ці додаткові вимоги позовна давність не поширюється [128, с. 15]. Таку позицію ми повністю поділяємо і вважаємо, що це відповідає принципу справедливості. Однак, вважаємо, що навіть на наведеному прикладі можна побачити труднощі захисту. Так, наприклад, видається сумнівним права особи на відшкодування моральної шкоди, завданої незаконним актом органу державної влади, у випадку коли немає можливості встановити у судовому порядку його незаконність, тобто оскаржити.

Як приклад більш конкретних вимог, які мають на увазі під вимогою, що випливає із порушення особистих немайнових прав можна навести вимоги, що випливають з порушення немайнових прав автора. Так, в п. 34 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 17 жовтня 2012 року № 12 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» [129] уточнено, що за змістом пункту 1 частини першої статті 268 ЦК України на вимоги, що випливають із захисту особистих немайнових прав автора і виконавця (статті 423, 438 ЦК України, стаття 14, 38

Закону України «Про авторське право і суміжні права»), позовна давність не поширюється.

Питання застосування судами позовної давності набуло особливої актуальності з прийняттям ЦК України. До цього особливих дискусій, а тим більше практичних проблем це питання не викликало. Це було пов'язано в першу чергу з тим, що стаття 75 ЦК 1963 року містила імперативну норму щодо обов'язковості застосування судами позовної давності. Зазначена стаття передбачала, що позовна давність застосовується судом, арбітражем або третейським судом незалежно від заяви сторін. Відтак, незалежно від заяв сторін при розгляді конкретної судової справи, суд обов'язково застосовував норми щодо позовної давності. Це означало, що у разі, якщо щодо певної вимоги строк позовної давності минув, суд за своєю ініціативою відмовляв у задоволенні позову.

Окрім цього, законодавство не передбачало будь-яких змін тривалості встановлених строків за домовленістю сторін.

Як зазначає, З. Ромовська, в європейській цивілістиці віддавна це питання вирішувалося інакше: суд не має права застосовувати позовну давність, якщо цього не вимагає одна зі сторін [4, с. 651].

Подібні положення містяться і в міжнародних приватноправових документах. Так, відповідно до статті 24 згадуваної нами Конвенції ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів закінчення строку позовної давності береться до уваги під час розгляду спору лише на підставі заяв сторін, що беруть участь у процесі. Крім того, стаття 26 уточнює, що якщо боржник виконує зобов'язання після закінчення строку позовної давності, він не має права на цій підставі вимагати повернення виконаного, хоча б він і не знав у момент виконання ним свого зобов'язання, що строк позовної давності минув. Це означає, що не залежно від впливу позовної давності, у разі якщо про позовну давність не було заявлено жодною зі сторін, юрисдикційний орган мав прийняти до розгляду відповідний позов, і у разі достатності доказів порушеного права, такий позов задовольнити. Сам факт впливу позовної

давності не міг слугувати підставою для відмови у позові, якщо про це не заявить будь-яка з сторін. Так само, боржник не мав права заявляти регресних вимог у випадку фактичного виконання свого обов'язку, посилаючись на факт впливу позовної давності.

Зважаючи на це, в ЦК України були імплементовані норми європейського законодавства. У зв'язку з цим, питання імперативності та диспозитивності позовної давності привернуло увагу науковців, однак тільки в рамках дослідження інституту позовної давності в цілому. Спеціальних наукових досліджень, присвячених цьому питанню немає.

Аналіз ЦК України дозволяє прийти до висновку, що попри збереження деяких імперативних норм в регулюванні позовної давності, значно посилилась диспозитивність такого регулювання.

Спробуємо стисло проаналізувати прояви диспозитивності та імперативності в позовній давності.

Диспозитивність позовної давності впливає з таких норм:

- 1) можливість сторін змінити тривалість позовної давності (стаття 259 ЦК України)
- 2) застосування позовної давності лише за заявою сторони у спорі (частина третя статті 267 ЦК України)
- 3) можливість заявити або не заявити про вплив позовної давності відповідає принципам рівності та змагальності цивільного процесу.

В.І. Цікало також зазначає, що диспозитивність у застосуванні правових наслідків впливу позовної давності повністю узгоджується з ЦПК України, який передбачає, що докази у справі подаються сторонами [106, с. 16].

Імперативність позовної давності проявляється в такому:

- 1) попри можливість змінити тривалість позовної давності, закон імперативно визначає, що позовна давність може бути тільки збільшена, проте не може бути скороченою (частина друга статті 259 ЦК України); крім того, збільшення сторонами тривалості позовної давності за домовленістю сторін потребує письмового оформлення такої домовленості;

2) закон чітко встановлює правила щодо обчислення та перебігу позовної давності, в тому числі її зупинення чи переривання. Ці правила не можуть бути змінені за домовленістю сторін;

3) у разі, якщо стороною заявлено про застосування позовної давності, вплив позовної давності є підставою для відмови у розгляді спору.

При розгляді питання про імперативність та диспозитивність позовної давності норма частини третьої статті 267 ЦК України є найбільш дискусійною в теорії, а також викликає багато практичних питань, тому ми розглянемо її детально.

Так, частина третя статті 267 ЦК України передбачає, що позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення. Це означає, що суд за своєю ініціативою не повинен застосовувати позовну давність. Водночас, у разі, якщо сторона заявить про вплив позовної давності, це зобов'язує суд застосувати позовну давність та відмовити у позові. Тобто передбачено імперативний припис для суду.

Законодавство передбачає, що заявити про вплив позовної давності можуть сторони. Відповідно до статі 48 ЦПК України сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач. Позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава. Проте, деякі автори вважають, що в даному випадку поняття сторін потрібно вважати у широкому значенні. Оскільки треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору, можуть вступити у справу до закінчення судового розгляду та пред'явити позов до будь-якої з сторін, вони теж мають бути наділені таким правом [13, с.70].

Оскільки відповідно до статті 52 ЦПК України, треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору мають усі процесуальні права та обов'язки позивача, вважаємо, що така позиція може бути підтримана.

З іншого боку, деякі автори скептично оцінюють передбачену можливість заявити про вплив позовної давності сторонами, зокрема, заявником. На думку, П. Гуйвана, заявою в розумінні положень статті 267 ЦК України прийнято вважати заперечення саме боржника проти позовних вимог у зв'язку з впливом

давнісного строку, можливість заявити про вплив позовної давності позивачем є суто теоретичною [45, с. 332].

Ми не можемо повністю погодитись з таким твердженням з міркувань, що були висловлені вище, а також з урахуванням частини п'ятої статті 267 ЦК України, відповідно до якої якщо суд визнає поважними причини пропуску позовної давності, порушене право підлягає захисту. Взагалі така норма певною мірою не узгоджується з імперативом, який зобов'язує суд відмовити у позові на підставі впливу позовної давності. Це може бути приклад, коли позивач може заявити про вплив позовної давності, однак надати докази поважності і обґрунтованості пропуску зазначеного строку. В такому разі законодавство не виключає можливості задоволення такого позову.

Водночас на думку деяких дослідників, норми чинного ЦК України дозволяють відповідачу виявити добросовісність, відповідальність і погодитися виконувати своє зобов'язання навіть тоді, коли він усвідомлює факт пропуску позивачем строку позовної давності, а також надає можливість відповідачу визнати позов, а сторонам – укласти мирову угоду, що не було можливим за законодавством у попередній редакції. Також звертається увага на непоінформованість відповідача про можливість подати заяву щодо впливу позовної давності, а тому пропонується внести зміни в чинне законодавство та доповнити статтю 49 ЦПК України (процесуальні права та обов'язки сторін) правом заявляти про вплив позовної давності [130, с. 114]. Ми не вважаємо, що відсутність зазначеного права в ЦПК України будь-яким чином обмежує можливість реалізувати його, тому не підтримуємо такий підхід.

Так, слушно зауважує П. Гуйван, в контексті частини третьої статті 267 ЦК України, що норма зовсім не означає, що юрисдикційний орган взагалі позбавлений права за своєю ініціативою застосовувати правила щодо позовної давності. На думку автора, ця норма поширюється тільки на правила щодо впливу позовної давності, водночас, інші питання, пов'язані з позовною давністю мають бути досліджені обов'язково [45, с. 333]. Вважаємо, що це відповідає чинному нормативному регулюванню позовної давності. Так,

наприклад, законодавство передбачає імперативні норми щодо переривання чи зупинення позовної давності. Також на думку П. Д. Гуйвана, не буде порушенням закону, коли ініціатива щодо впливу позовної давності буде виявлена судом, але підтримана заявою однією з сторін [45, с. 335].

Таку позицію вважаємо неприпустимою, оскільки в такому разі, на нашу думку, судом буде порушено основні принципи цивільного судочинства, а саме змагальність та диспозитивність. Крім того, навряд чи в такому випадку можна було б вважати позицію суду об'єктивною.

Зазначені положення знайшли своє підтвердження і в правозастосовній практиці. Зокрема, у Листі від 16.01.2013 р. № 10-70/0/4-13 «Про окремі питання застосування строків позовної давності» [131] Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ роз'яснює, що відповідно до частин третьої і четвертої статті 267 ЦК України позовна давність застосовується лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення рішення. Вплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови в позові. Також ВССУ звертає увагу на те, що оскільки рішення по суті спору ухвалюється судом першої інстанції, а на стадії апеляційного провадження здійснюється лише перевірка законності й обґрунтованості рішення суду (стаття 303 ЦПК України), то заява про застосування позовної давності може бути розглянута, якщо вона подана під час розгляду справи в суді першої інстанції. Таке уточнення суду має важливе практичне значення для позивача та було відображено також в правовій позиції Верховного Суду України (постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 лютого 2015 р. у справі № 6-246цс14) [132].

Щодо самого змісту заяви ВССУ уточнює: у разі, якщо відповідач подав заперечення проти позову, пославшись на вплив позовної давності, то зазначена заява є підтвердженням того, що відповідач зробив заяву про застосування позовної давності.

До цього потрібно додати, що ні чинне законодавство, ні правозастосовна практика не вимагають від сторони подавати будь-які документи на

підтвердження відмови від їх права заявити про вплив позовної давності.

Підсумовуючи, потрібно зазначити, що в літературі деякими вченими критично оцінюється норма частини третьої статті 267 ЦК України. Зокрема, звертається увага на такі недоліки як недостатня нормативність прописаних деталей нівелює закладені в інститут позовної давності публічно-правові чинники, направлені на впорядкування приватноправових відносин та дисциплінованість їх учасників, ставить право на судовий захист уповноваженого в залежність від волевиявлення зобов'язаного суб'єкта. Крім того, аргументується, що йдеться не про диспозитивність, а про необхідність подання певної заяви, формальний факт існування якої впливає на обсяг повноважень особи щодо захисту в судовому порядку [45, с. 344-347].

На нашу думку така позиція не може бути підтримана. В роботі акцентувалася увага, що позовна давність – це по суті певне темпоральне обмеження права на захист особи, проте таке обмеження є легітимним. Вважаємо, дана позиція містить внутрішню суперечність, оскільки стаття 267 ЦК України фактично, на нашу думку, розширює можливість особи захистити своє право після впливу позовної давності, у випадку, якщо іншою стороною не буде заявлено про це, тоді як відповідно до ст. 80 ЦК УРСР 1963 року, незалежно від волі сторін, таке право не могло б бути реалізоване.

Таким чином, приходимо до висновку, що нормам інституту позовної давності відповідно до чинного законодавства притаманний як диспозитивний, так і імперативний характер. Посилення диспозитивності регулювання позовної давності сприяє більшим можливостям сторони захистити своє право на захист в судовому порядку. Однак, імперативні норми мають на меті запобігти порушенню прав особи або неможливості реалізувати право на захист шляхом встановлення норм, які не можуть бути змінені за домовленістю сторін.

3.2. Перебіг позовної давності та правові наслідки її впливу

О. Шовкова справедливо звертає увагу на те, що позовна давність є досить

динамічним строком і для повноти дослідження цього інституту важливе значення мають «вузлові» темпоральні чинники цього інституту - як початковий і кінцевий, так і проміжні, якими є зупинення і переривання перебігу позовної давності [128, с. 11].

Тож, як і для будь-якого строку, визначення початкового та кінцевого моменту позовної давності має велике значення для практичної реалізації права на захист.

Стаття 261 ЦК України встановлює загальні правила визначення початкового моменту перебігу позовної давності.

Так, перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. Потрібно зауважити, що ця норма не узгоджується з статтею 253 ЦК України, яка є загальною та визначає перебіг строків з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок. Вважаємо, що норми статті 261 ЦК України є спеціальними по відношенню до статті 253 ЦК України, а тому при визначенні початкового моменту перебігу позовної давності має застосовуватись саме стаття 261 ЦК України.

О. Шовкова звертає увагу на так звану презумпцію обізнаності про стан своїх суб'єктивних прав. В цивільному праві ця презумпція має спростовний характер, тому у випадку, коли зацікавлена особа (позивач) доведе, що вона дізналася або могла дізнатися про порушення пізніше, позовна давність починає перебіг тільки з цього моменту. Обов'язок доведення терміну, з якого особі стало відомо про порушення права, покладається на позивача [128, с. 12].

Окремо стаття 261 ЦК України визначає початок перебігу позовної давності в залежності від характеру вимоги.

Перебіг позовної давності за вимогами про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства, починається від дня припинення насильства.

Перебіг позовної давності за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину починається від дня, коли почалося його виконання.

У разі порушення цивільного права або інтересу неповнолітньої особи позовна давність починається від дня досягнення нею повноліття.

За зобов'язаннями з визначеним строком виконання перебіг позовної давності починається зі спливом строку виконання.

За зобов'язаннями, строк виконання яких не визначений або визначений моментом вимоги, перебіг позовної давності починається від дня, коли у кредитора виникає право пред'явити вимогу про виконання зобов'язання. Якщо боржникові надається пільговий строк для виконання такої вимоги, перебіг позовної давності починається зі спливом цього строку, а виконання перебігу давності починається зі спливом строку виконання. Про цей факт вказується, зокрема, у Постанові судових палат у цивільних та господарських справах України від 06.11.2013 року про стягнення заборгованості за кредитним договором. Відповідно до цієї Постанови перебіг позовної давності переривається вчиненням особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку. Після переривання перебіг позовної давності починається заново (ч. 1, 3 ст. 264 ЦК України). Аналізуючи за справою умови договору сторін, судова палата прийшла до висновку про те, що у випадку неналежного виконання позичальником зобов'язань за кредитним договором, позовна давність за вимогами кредитора про повернення кредитних коштів та процентів за користування кредитом, повернення яких відповідно до умов договору визначено періодичними щомісячними платежами, повинна обчислюватися з моменту настання строку погашення такого платежу.

За регресними зобов'язаннями перебіг позовної давності починається від дня виконання основного зобов'язання.

Окремої уваги заслуговують правила визначення позовної давності щодо договорів підряду. Так, стаття 864 ЦК України встановлює спеціальні правила

початку перебігу позовної давності щодо договорів підряду, які залежать від таких обставин:

- якщо договором підряду або законом встановлений гарантійний строк і заява з приводу недоліків роботи зроблена у межах гарантійного строку, перебіг позовної давності починається від дня заявлення про недоліки;

- якщо відповідно до договору підряду роботу було прийнято замовником частинами, перебіг позовної давності починається від дня прийняття роботи в цілому.

Дані правила імперативні та не можуть бути змінені за домовленістю сторін. Проте законодавець не виключає випадки, коли винятки з цих загальних правил можуть встановлюватись у окремих законах. Ця норма і міститься в частині сьомій статті 261 ЦК України.

Важливо зауважити, що відповідно до статті 262 ЦК України заміна сторін у зобов'язанні не змінює порядку обчислення та перебігу позовної давності. Це правило має універсальний характер і застосовується незалежно від специфіки порушеного права та юридичного статусу уповноваженої особи [24, с. 456].

Оскільки окремо питання закінчення позовної давності не регулюється, можемо зробити висновок, що для визначення моменту закінчення перебігу позовної давності використовуються загальні норми про строки, які були проаналізовані нами вище.

Порівняно з іншими матеріальними цивільними строками, позовній давності притаманні такі специфічні інститути як переривання, зупинення та поновлення. Вважаємо, що в контексті реалізації права на захист, ці норми спрямовані саме на посилення гарантій захисту порушених прав.

Так, стаття 263 ЦК України визначає такі підстави зупинення позовної давності:

- 1) якщо пред'явленню позову перешкоджала надзвичайна або невідворотна за даних умов подія (непереборна сила);

2) у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій) на підставах, встановлених законом;

3) у разі зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює відповідні відносини;

4) якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних Сил України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан.

У разі виникнення таких обставин перебіг позовної давності зупиняється на весь час існування цих обставин. Водночас, від дня припинення обставин, що були підставою для зупинення перебігу позовної давності, перебіг позовної давності продовжується з урахуванням часу, що минув до його зупинення.

Так, як бачимо, на сплив строку впливають певні зовнішні обставини, однією з яких є непереборна сила. В юридичній літературі непереборну силу досліджували Г.К. Матвеев, Є.О. Павловський, П.Г. Семенов та інші правники, проте й досі відсутній однозначний підхід до визначення поняття непереборної сили та з'ясування характерних її ознак. Отже, така підстава зупинення перебігу позовної давності як непереборна сила залишається мало досліджуваною правовою категорією.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» зі змінами від 17.03.2020 року форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безлади, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, карантину, встановленого

Кабінетом Міністрів України, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо [133].

У разі наявності зазначених обставин Торгово-промислова палата України та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності за собівартістю. Зазначені положення дублюються і в інших спеціальних нормативно-правових актах. Зокрема, положення ст. 10 Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» передбачають, що протягом дії цього Закону єдиним належним та достатнім документом, що підтверджує настання обставин непереборної сили (форс-мажору), що мали місце на території проведення антитерористичної операції як підстави для звільнення від відповідальності за невиконання (неналежне виконання) зобов'язань, є сертифікат Торгово-промислової палати України [134].

На сьогоднішній день при наявності надзвичайних умов, пов'язаних з проведенням антитерористичної операції, поширенням коронавірусної інфекції, ТПП продовжує видавати сертифікати про наявність непереборної сили, проте така підтримка в умовах проведення антитерористичної операції та в умовах пандемії стосується лише бізнесу, адже вона поширюється лише на суб'єктів господарської діяльності. Форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) засвідчуються за зверненням суб'єктів господарської

діяльності та фізичних осіб-СПД за кожним окремим договором, податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, нормативних актів і виконання яких стало неможливим через наявність зазначених обставин.

Таким чином, на законодавчому рівні врегульовані відносини щодо видачі сертифіката про обставини непереборної сили лише суб'єктам господарської діяльності, проте відсутній законодавчо врегульований порядок видачі цього сертифікату фізичній особі, яка не є суб'єктом господарювання. Для здійснення захисту порушених цивільних прав та охоронюваних законом інтересів фізичної особи також є важливим підтвердження обставин непереборної сили задля зупинення перебігу позовної давності і забезпечення реалізації права на захист. Тому вбачається за доцільне доповни ч.1 ст. 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» положенням, в якому закріпити право фізичної особи на одержання сертифікату щодо наявності обставин непереборної сили. Внесення таких змін до законодавства України сприятиме забезпеченню реального захисту прав та інтересів фізичних осіб як суб'єктів цивільних прав [135, с.].

Законодавець не передбачає необхідності проведення будь-яких процесуальних дій для фіксування факту зупинення позовної давності. Фактично, у разі звернення до суду з позовом, та заявою іншої сторони про вплив позовної давності, тривалість обставин, які є підставою для зупинення позовної давності, судом не буде враховуватись у загальний строк позовної давності. Вважаємо, що факт існування таких обставин, має бути доведений належними доказами відповідно до правил цивільного судочинства.

На відміну від зупинення позовної давності, переривання позовної давності пов'язане з активними діями сторін.

Зокрема підставами переривання позовної давності відповідно до статті 264 ЦК України є:

1. вчинення особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку.

2. пред'явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач.

Зокрема, на практиці такими діями можуть бути підписання додаткових угод, що передбачають розстрочення боргу на декілька платежів, письмове підтвердження особою, що вона визнає певний обов'язок тощо.

Відмінною рисою переривання позовної давності від її зупинення є те, що після переривання перебіг позовної давності починається заново. Це означає, що у разі, коли особа визнала добровільно свій борг, позовна давність починає свій перебіг з початку і триває протягом передбаченого законодавством періоду (в залежності від вимоги). Тобто, час, що минув до переривання перебігу позовної давності, до нового строку не зараховується.

Пленум Вищого господарського суду України у постанові від 29 травня 2013 року № 10 «Про деякі питання практики застосування позовної давності у вирішенні господарських спорів» [136] роз'яснив підстави переривання позовної давності. Відповідно до п. 4.4 вказаної Постанови до дій, що свідчать про визнання боргу або іншого обов'язку, можуть, з урахуванням конкретних обставин справи, належати:

- визнання пред'явленої претензії;
- зміна договору, з якої вбачається, що боржник визнає існування боргу, а так само прохання боржника про таку зміну договору;
- письмове прохання відстрочити сплату боргу;
- підписання уповноваженою на це посадовою особою боржника разом з кредитором акта звірки взаєморозрахунків, який підтверджує наявність заборгованості в сумі, щодо якої виник спір;
- письмове звернення боржника до кредитора щодо гарантування сплати суми боргу;
- часткова сплата боржником або з його згоди іншою особою основного боргу та/або сум санкцій. При цьому якщо виконання зобов'язання передбачалося частинами або у вигляді періодичних платежів і боржник вчинив дії, що свідчать про визнання лише певної частини (чи періодичного платежу),

то такі дії не можуть бути підставою для переривання перебігу позовної давності стосовно інших (невизнаних) частин платежу.

При цьому зауважується, що вчинення боржником дій з виконання зобов'язання вважається таким, що перериває перебіг позовної давності, лише за умови, коли такі дії здійснено уповноваженою на це особою, яка представляє боржника у відносинах з кредитором у силу закону, на підставі установчих документів або довіреності.

Деякі автори висловлюють думку, що перебіг позовної давності переривається вчиненням зобов'язаною особою дій, що свідчать про визнання боргу тільки по спорах, в якій однією або обома сторонами є громадяни. Вчинення відповідних дій юридичними особами не зумовлює переривання позовної давності [32, с. 460].

Така позиція видається неаргументованою, а практика господарського судочинства свідчить, що норми статті 264 ЦК України можуть бути застосовані і по відношенню до юридичних осіб.

ЦК України уточнює, що перебіг позовної давності у разі залишення позову без розгляду не переривається. Однак, якщо суд залишив без розгляду позов, пред'явлений у кримінальному провадженні, час від дня пред'явлення позову до набрання законної сили судовим рішенням, яким позов було залишено без розгляду, не зараховується до позовної давності. Якщо в такому разі частина строку, що залишилася, є меншою ніж шість місяців, вона подовжується до шести місяців (стаття 265 ЦК України).

Одне з найбільш дискусійних питань, пов'язане з перебігом позовної давності нормативно врегульовано в статті 266 ЦК України, норма якої передбачає наступне: зі впливом позовної давності до основної вимоги вважається, що позовна давність впливає і до додаткової вимоги (стягнення неустойки, накладення стягнення на заставлене майно тощо). Водночас, щодо стягнення неустойки застосовується спеціальна позовна давність в один рік. Тоді як відповідно до статті 232 Господарського кодексу України нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання, якщо інше не

встановлено законом або договором, припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано.

Крім того, як зазначає О. Отрадна, однакова судова практика в питанні порядку обчислення позовної давності за вимогами про сплату неустойки [137, с. 8]. В багатьох випадках, не звертається увага на те, що щодо пені як триваючої неустойки строк позовної давності має обчислюватися щодо кожного дня прострочення виконання зобов'язання [138, с. 39]. Тобто перебіг позовної давності має обчислюватись окремо щодо нарахованої суми за кожен день прострочення.

Проілюструємо це прикладом з цього питання з судової практики. Так, відповідно до Постанови Верховного Суду України по справі № 6-116цс13, предметом якої був спір щодо стягнення заборгованості за кредитним договором, зазначено, що підставою, яка породжує обов'язок сплатити неустойку, є порушення боржником зобов'язання, яке визначається ст. 610 ЦК України. Відповідно до ч. 2 ст. 258 ЦК України до вимог про стягнення неустойки (штрафу, пені) застосовується позовна давність в один рік. Статтею 253 ЦК України визначено, що перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок. За правилами ст. 549 ЦК України неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторів у разі порушення боржником зобов'язання. Пенєю є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасного виконання грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання. Тобто пеня – це санкція, яка нараховується з першого дня прострочення й до тих пір поки зобов'язання не буде виконано. Її розмір збільшується від продовження правопорушення. Правова природа пені, як зазначив суд, така, що позовна давність до вимог про її стягнення обчислюється по кожному дню (місяцю), за яким нараховується пеня, окремо. Право на позов про стягнення пені за кожен день (місяць) виникає щодня (щомісяця), коли кредитор дізнався або повинен був дізнатися про порушення права.

Стаття 266 ЦК України передбачає, що зі впливом позовної давності до основної вимоги вважається, що позовна давність впливає і до додаткової вимоги (стягнення неустойки, накладення стягнення на заставлене майно тощо). Аналогічні висновки містяться в ухвалах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12.09.2011 року та від 07.11.2012 року. Отже аналіз норм ст. 266, ч. 2 ст. 258 ЦК України дає підстави для висновку про те, що стягнення неустойки (пені, штрафу) обмежується останніми 12 місяцями перед зверненням кредитора до суду, а починається з дня (місяця), з якого вона нараховується, у межах позовної давності за основною вимогою.

Правові наслідки впливу позовної давності. Відповідно до частини четвертої статті 267 ЦК України вплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові. Тобто якщо протягом позовної давності особа, чиї права порушено, не звернулася до суду з позовом без поважних причин, і про вплив позовної давності було заявлено, по суті вона втрачає право на судовий захист.

При цьому, варто зауважити, відповідно до частини другої статті 267 ЦК України заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від впливу позовної давності і, як ми уже звертали увагу, суд застосовує позовну давність тільки за заявою сторони.

А відтак, у разі якщо сторона не заявила про вплив позовної давності, можна констатувати, що в такій ситуації вплив позовної давності не зумовлює жодних правових наслідків. Оскільки суд за власною ініціативою застосувати позовну давність не може, позов повинен бути розглянутий та за достатності доказів, задоволений.

Однак, у випадку, якщо про позовну давність заявлено стороною, настають наступні правові наслідки:

- 1) відмова суду у задоволенні позову на підставі впливу позовної давності;

2) розгляд позову по суті та прийняття рішення відповідно до наданих доказів у випадку поважності причин пропущення позовної давності, що прямо випливає з частини п'ятої статті 267 ЦК України.

Якщо щодо першого виділеного нами наслідку особливих дискусій не має, то другий – потребує більш детального аналізу. Фактично йдеться про відновлення пропущеної позовної давності.

Відновлення позовної давності не можна кваліфікувати як продовження позовної давності, що нерідко можна знайти в літературі. Аналіз частини п'ятої статті 267 ЦК України дає можливість зробити висновок про те, що відновлення позовної давності судом у випадку поважності її пропущення можливе тільки для захисту права [45, с. 359].

Законодавство України надає судовим органам можливість відновлення позовної давності, якщо причини її пропущення будуть визнані поважними. При цьому відновлюється не якийсь строк, а можливість судового захисту порушеного права, не зважаючи на несвоєчасне пред'явлення позову.

На думку П. Гуйвана, суд не тільки може, але і зобов'язаний захистити цивільне право, щодо якого з поважних причин вплив давнісний строк [45, с. 366].

Водночас, іншої думки дотримується В. І. Цікало, який приходить до висновку, що зі впливом позовної давності незахищене суб'єктивне право повинно вважатися втраченим [109, с. 260].

В літературі звертається увага на те, цивільне законодавство України зазначає, що позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі. Оскільки стосовно відновлення строків давності таких застережень закон не містить, це дозволяє деяким авторам робити висновок, що такий правовий механізм може здійснюватися судом як за власною ініціативою, так і за ініціативою зацікавленої сторони за наявності заяви про вплив давнісного строку [45, с. 367].

Така позиція нами не підтримується з наступним міркувань. Причини пропуску позовної давності мають бути поважними та обґрунтованими.

Вважаємо, що в порядку доказування, сторона, яка просить про поновлення позовної давності має надати відповідні докази, що б підтверджували поважність пропуску строку звернення до суду. А відтак, за відсутності таких доказів та обґрунтованості поважності причин, на нашу думку, поновлення позовної давності за ініціативою суду є порушенням принципу об'єктивності.

Наведемо деякі приклади з судової практики з цього питання. Так Постановою Верховного суду України від 04.11.2015 року за справою № 6-148цс15 про пропуск строку вступу у спадщину, встановлено, що особа Х склала заповіт на ім'я особи Y, яким заповіла усе належне їй майно. Особа Х померла, а особа Y у встановлений законом термін спадщину не прийняла, пояснивши, що проживала окремо від особи Х та не знала про смерть останньої. Нотаріусом було відмовлено у видачі свідоцтва про право на спадщину у зв'язку з пропуском шестимісячного строку для звернення із заявою про прийняття спадщини.

Суд першої інстанції, до якої звернулася із позовом особа Y виходив з того, що позивачка пропустила шестимісячний строк для прийняття спадщини із поважних причин, оскільки не проживала разом із особою Х та дізналась про її смерть із запізненням. Тому згідно із положенням ч. 3 ст. 1272 ЦК України вимоги особи Y про визначення судом додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини є обґрунтованими.

Скасовуючи рішення місцевого суду й ухвалюючи нове рішення про відмову у позові, апеляційний суд керувався тим, що, вирішуючи питання про визначення особі Y додаткового строку для прийняття спадщини, необхідно виходити з того, що поважними є причини, пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на вчинення цих дій. Незнання про смерть спадкодавця як причина пропуску строку для прийняття спадщини не свідчить про поважність пропуску зазначеного строку.

Суд касаційної інстанції не погодився із висновками апеляційного суду, скасував його рішення і залишив у силі рішення суду першої інстанції. Проте у наданих для порівняння ухвалах суди касаційної інстанції виходили з того, що

за змістом ч.3 ст. 1272 ЦК України незнання спадкоємця про смерть спадкодавця саме по собі не є поважною причиною пропуску строку для прийняття спадщини.

Викладене свідчить про те, що існує неоднакове застосування судами касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, а саме ч.3 ст. 1272 ЦК України. У даному випадку Верховний суд України прийняв рішення про скасування рішень касаційного суду і суду першої інстанції.

Крім того, у Постанові від 08 квітня 2020 року у справі 359/9626/16-ц Верховний Суд, посилаючись на практику Європейського суду з прав людини та норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, висловив правову позицію, що для відновлення строку позовної давності позивач повинен довести той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права [139].

Також у Постанові Верховного суду України по справі № 6-2469цс16 від 09.11.2016 року про відновлення строку позовної давності зазначено, що пунктом першим статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено, що кожен має право на розгляд його справи судом. Європейський суд з прав людини, юрисдикція якого поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції (п. 1, ст. 32 Конвенції) наголошує, що позовна давність – це законне право правопорушника уникнути переслідування або притягнення до суду після закінчення певного періоду після скоєння правопорушення. Застосування строків позовної давності має кілька важливих цілей, а саме: забезпечити юридичну визначеність і остаточність, захищати потенційних відповідачів від прострочених позовів, та запобігати несправедливості, яка може статися в разі, якщо суди будуть змушені вирішувати справи про події, що мали місце у далекому минулому, спираючись на докази, які вже, можливо, втратили достовірність і повноту із плином часу (пункт 51 рішення від 22.10.1996 року за заявами № 22083/93, 22095/93 у справі «Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства»; пункт 570 рішення від

20.09.2011 року за заявою у справі «ВАТ «Нафтова компанія «Юкос» проти Росії»).

Верховний суд України також зазначав, що порівняльний аналіз термінів «довідався» та «міг довідатися», що містяться у ст. 261 ЦК України, дає підстави для висновку про презумпцію можливості та обов'язку особи знати про стан своїх майнових прав, а тому доведення факту, через який позивач не знав про порушення свого цивільного права і саме з цієї причини не звернувся за його захистом до суду, недостатньо. Позивач повинен також довести той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права, що також впливає із загального права про обов'язковість доведення стороною спору тих обставин, на котрі вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень. Відповідач, навпаки, мусить довести, що інформацію про порушення можна було отримати раніше [140].

Таким чином, при аналізі обставин, що потягли за собою пропущення позовної давності, правозастосовний орган має з'ясувати, що вони об'єктивно перешкоджали пред'явленню позову, уповноважена особа була не в змозі їм запобігти та усунути їх, хоча вчинила всі необхідні для цього дії. Тобто суд відновлює давність тільки за наявності поважних для цього підстав. Питання щодо поважності причин пропущених строків для захисту свого права знаходяться в компетенції суду [45, с. 373].

Оскільки питання визначення поважності причин пропуску позовної давності є досить оціночною категорією, в теорії та на практиці неодноразово велась мова про потребу певного регламентування цього питання. В першу чергу це пов'язано з тим, що суди нерідко, по-різному підходять до визначення поважності таких причин, в результаті може мати місце, коли поновлюється позовна давність, поважність пропуску якої не аргументовано, тоді як в іншому випадку навпаки – цілком аргументовані причини пропуску позовної давності не беруться судом до уваги. В будь-якому випадку, на нашу думку, наявність оціночних категорій в судовому процесі в умовах українських реалій завжди залишає місце корупції, неправосудним рішенням тощо. З іншого боку – робота

суду і полягає в тому, щоб дати оцінку правомірності чи неправомірності певним фактам чи відносинам.

Зауважимо, що П. Гуйван виступає категорично проти нормативного визначення підстав для відновлення позовної давності. На його думку, в межах такої конкретизації не виключені суб'єктивні тлумачення судових органів, а з другого боку, може виявитись незадоволеним клопотання про відновлення позовної давності, заявлене дійсно з поважних причин, але таких, що виходять за межі регламентованих [45, с. 383].

Частково з такою позицією можна погодитись. Однак, більш аргументованою виглядає думка З. Ромовської, яка вказує на неможливість такої регламентації у зв'язку з постійним розвитком цивільних відносин. Ті обставини, які мали суттєве значення вчора, сьогодні можуть бути не актуальними [4, с. 654]. Крім того, суспільні відносини завжди випереджають сферу їх нормативного регулювання, в результаті чого передбачити всі випадки, які слід вважати поважними для поновлення позовної давності просто було б неможливо. Тому ми погоджуємося з думкою, що нормативно передбачити підстави, які можуть вважатися поважними при прийнятті рішення щодо поновлення позовної давності недоцільно. Проте вважаємо, що законодавство має містити хоча б критерії, за якими певні обставини можуть вважатися поважними та/або передбачати механізми доведення поважності таких обставин. До речі, ЦПК України вже передбачає такі механізми, визначаючи види належних доказів. Однак, на нашу думку, цього недостатньо. Формалізація даного питання дозволить уникнути зловживань, в тому числі з боку суду.

Висновки до розділу 3:

Охарактеризовано теоретичні підходи та нормативне регулювання інституту позовної давності; визначені практичні проблеми, пов'язані з перебігом позовної давності, її зупиненням, перериванням, поновленням;

зроблено аналіз правових наслідків впливу позовної давності; розроблено конкретні пропозиції щодо удосконалення правового регулювання порядку визначення строків у цивільному законодавстві та інституту позовної давності.

При дослідженні строків позовної давності з'ясований їх взаємозв'язок та розбіжності з іншими видами строків, а також піддана критиці можливість договірної збільшення строку позовної давності.

Доведено, що на законодавчому рівні врегульовані відносини щодо видачі сертифіката про обставини непереборної сили лише суб'єктам господарської діяльності, проте відсутній законодавчо врегульований порядок видачі цього сертифікату фізичній особі, яка не є суб'єктом господарювання. Для здійснення захисту порушених цивільних прав та охоронюваних законом інтересів фізичної особи також є важливим підтвердження обставин непереборної сили задля зупинення перебігу позовної давності і забезпечення реалізації права на захист. Тому вбачається за доцільне доповнити ч.1 ст. 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» положенням, в якому закріпити право фізичної особи на одержання сертифікату щодо наявності обставин непереборної сили. Внесення таких змін до законодавства України сприятиме забезпеченню реального захисту прав та інтересів фізичних осіб як суб'єктів цивільних прав.

ВИСНОВКИ

В магістерській роботі здійснено теоретичні узагальнення і обґрунтовано пропозиції щодо вирішення теоретичних та практичних питань, пов'язаних з визначенням строків у цивільному праві, їх перебігу, в тому числі строків позовної давності як одних з основних строків захисту цивільних прав.

Проведене дослідження дало змогу отримати такі основні результати:

1. уточнено поняття «строку», а саме норму частини першої статті 251 ЦК України запропоновано сформулювати наступним чином: «строком є період у часі, з настанням, перебігом або впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення, та/або настають передбачені актами цивільного законодавства та/або договором цивільно-правові наслідки». Співвіднесено такі темпоральні категорії як «строк», «термін», «момент», «дата»;

2. з'ясовано, що строк (термін) у цивільному праві як юридична категорія характеризує наступні аспекти цивільних правовідносин: момент виникнення (початку), зміни та припинення цивільних правовідносин; зміст правовідношення (коли строк є умовою договору); правомірність поведінки учасників правовідносин з точки зору своєчасності; граничні межі реалізації прав та виконання обов'язків учасниками цивільних правовідносин; форму існування та розвитку прав та обов'язків учасників цивільних правовідносин;

3. аргументовано, що юридична природа строків визначається шляхом визначення їх місця в системі юридичних фактів. В процесі дослідження встановлено, що юридичний строк є окремим природно-правовим (об'єктивно-суб'єктивним) явищем, що тісно пов'язане з юридичними фактами (діями та подіями) і має незалежну назву "часовий показник". Встановлено, що строки в цивільному праві встановлюються в межах правового часу, який є часовим параметром суспільної діяльності людей, що визначається нормами права, але плин часу є об'єктивною категорією, яка не підкоряється законам людського буття. І тому слід враховувати, що вплив того чи іншого строку не можна назвати подією, оскільки настання подій хоч і не залежать від вольового

фактору, однак будь-яка подія, що є юридичним фактом, може або настати, або так і не настати. А час плине в будь-якому випадку, і строки як періоди часу - це певні упорядкування суспільних відносин, які накладаються на об'єктивно плінучий час;

4. виокремлено ознаки строків в цивільному праві: строк є певним проміжком часу (термін – моментом (миттю)); має імперативне або диспозитивне встановлення або закріплення; є часовим показником, що має тісний зв'язок з юридичними фактами (діями та подіями); встановлюється, як правило, для упорядкування цивільного обігу або захисту порушених цивільних прав;

5. здійснено класифікацію строків за цільовим призначенням. В результаті опрацювання наукового матеріалу та нормативних джерел до *строків здійснення цивільних прав* пропонується відносити строки існування цивільних прав, присікальні (преклюзивні) строки та гарантійні строки; до *строків захисту цивільних прав* - претензійні строки, строки оперативного захисту, процесуальні строки, строки позовної давності;

6. запропоновано доповнення загальної класифікації строків у цивільному праві поряд з визначеними та невизначеними строками абстрактними строками, до яких віднести строки, які визначені поняттями “розумний строк”, “негайно” і т.п.;

7. доведено, що цивілістичні строки можна розглядати як гарантії забезпечення реалізації та захисту цивільних прав. Наявність норм права із визначенням строків існування цивільних прав, а також можливість самостійного визначення цих строків є своєрідним гарантом у сфері реалізації суб'єктами цивільних правовідносин своїх прав та виконання обов'язків. Закріплення у нормах права преклюзивних строків здійснює упорядкування цивільного обігу та сприяє його стабільності та урегульованості тощо. Гарантійні строки є спеціальною юридичною гарантією, за допомогою якої здійснюється використання наданих суб'єкту цивільних правовідносин прав, пов'язаних, як правило, із гарантійними зобов'язаннями забезпечення якості

продукції, робіт та послуг. Претензійні строки, строки оперативного захисту та позовної давності є захисними строками, які гарантують своєчасну та доцільну охорону та захист цивільних прав суб'єктів як цивільних, так і інших правовідносин;

8. аргументовано, що невизначеність такого оціночного поняття як «розумний строк» негативно відбивається на практиці. Сучасні тенденції розвитку законодавства України прямо вказують на те, що введення в чинне законодавство дефініції «розумний строк» є необхідною умовою для реалізації механізму захисту права на судочинство в розумний строк або права на виконання рішення суду в розумний термін. Поняття «розумний строк» не повинно виражатися в конкретній цифрі, але має містити в собі терміни, в межах яких має бути прийнято або виконано рішення по справі. Тобто поняття «розумний строк» має виступати своєрідним балансом між усіма учасниками процесу;

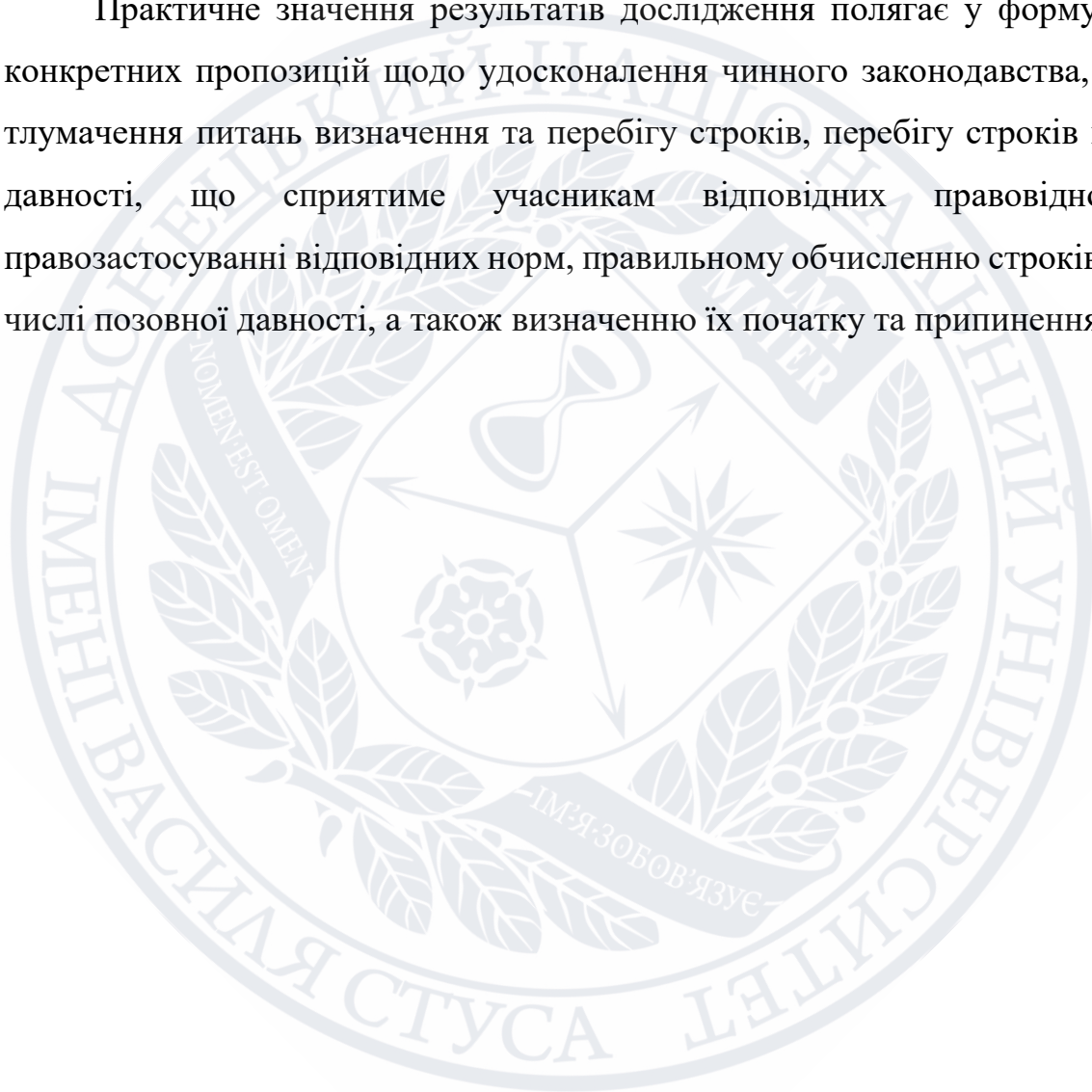
9. запропоновано поняття «розумний строк» розглядати у вузькому та широкому значенні. В першому випадку – як встановлений законом або судом період призначення до розгляду та розгляду судом цивільної справи, об'єктивно необхідний для виконання всіх необхідних процесуальних дій з урахуванням складності справи, кількості учасників тощо; в широкому – як будь-який (кожен) процесуальний строк, який є достатнім для вчинення передбаченої процесуальної дії, та сприяє швидкому та об'єктивному розгляду справи;

10. доведено, що на законодавчому рівні врегульованої відносини щодо видачі сертифіката про обставини непереборної сили лише суб'єктам господарської діяльності, проте відсутній законодавчо врегульований порядок видачі цього сертифікату фізичній особі, яка не є суб'єктом господарювання. Для здійснення захисту порушених цивільних прав та охоронюваних законом інтересів фізичної особи також є важливим підтвердження обставин непереборної сили задля зупинення перебігу позовної давності і забезпечення реалізації права на захист. Тому вбачається за доцільне доповни ч.1 ст. 14¹ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» положенням, в

якому закріпити право фізичної особи на одержання сертифікату щодо наявності обставин непереборної сили. Внесення таких змін до законодавства України сприятиме забезпеченню реального захисту прав та інтересів фізичних осіб як суб'єктів цивільних прав.

Результати дослідження мають теоретичне значення та практичне значення.

Практичне значення результатів дослідження полягає у формулюванні конкретних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства, а також тлумачення питань визначення та перебігу строків, перебігу строків позовної давності, що сприятиме учасникам відповідних правовідносин у правозастосуванні відповідних норм, правильному обчисленню строків, в тому числі позовної давності, а також визначенню їх початку та припинення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Маріц Д. О. Строки і терміни у договорах про реалізацію майна. К. : Дакор, 2013. 345 с.
2. ЦК України: Закон України від 16.01.2003 зі змін. і доп. *Відомості Верховної Ради України*. 2003 р. № 40. Ст. 356.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод зі змін. і доп. від 04.11.1950 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998 р. № 13. Ст. 270.
4. Ромовська З. В. Українське цивільне право: загал. частина : акад. курс : підручник. М-во освіти і науки, молоді та спорту України. Вид. 3-тє, допов. Київ : Дакор, 2013. 820 с.
5. Заставна С. Л. Про строки і терміни в національному праві України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 119-123.
6. Луць В. В. Методологічне значення категорій «строк» і «термін» у цивільному праві України. *Часопис цивілістики*. 2018. № 31. С. 80 – 87.
7. Гуйван П. Д. Теоретичні питання строків у приватному праві. Харків : Право, 2014. 631 с.
8. Цивільне право: підручник: у 2 т. / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого» ; за ред. В. І. Борисової, І. В.Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. 2-ге вид., переробл. та доповн. Х. Право, 2014. Т. 1. 1215 с.
9. Цивільний кодекс Української РСР : Закон від 18.07.1963 зі змін. і доп. *Законодавство України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1540-06> (дата звернення 01.09.2020).
10. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.07.1963 зі змін. і доп. *Законодавство України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1501-06> (дата звернення 02.09.2020).
11. Цивільне право України : навч. посіб. : у 2 ч. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Запоріж. нац. ун-т»; за заг. ред. Кройтора В. А., Кухарєва О. Є.,

Ткалича М. О. Запоріжжя: Гельветика, 2016. ч. 1: [Апанасюк М. П. та ін.], 2016. 578 с.

12. Великий юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемчушенка. К. :ТОВ «Видавництво «Юридична думка». 2007. 1092 с.

13. Temporalité juridique, *in Dictionnaire encyclopédique de théorie et de sociologie du droit*, 2ème éd., corrigée et augmentée sous la direction de A. J. ARNAUD, LGDJ. Paris, 1993. P. 608.

14. J. L. BERGEL, *Théorie générale du droit*, 4ème éd., Dalloz, Les méthodes du droit. Paris, 2004. №. 117.

15. F. TERRE, «Une synthèse », *in Le droit et le futur*, IIIe colloque de l'Association française de philosophie du droit, PUF. Paris, 1985. P. 2.

16. P. HEBRAUD, «Observations sur la notion du temps dans le droit civil », *in Etudes offertes à Pierre Kayser*, t. II, PUAM, Aix-en-Provence. 1979, №12.

17. Луць В. В. Строки і терміни у цивільному праві. Нац. АПРН України, НДІ приват. права і підприємництва. К. : Юрінком Інтер, 2013. 319 с.

18. Пленюк М. Д. Строки і терміни у договорах про виконання робіт: (цивіл.-прав. аспект); НДІ приват. права і підприємництва НАПРН України. Київ : Ред. журн. «Право України». 2013. 327 с.

19. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. М. : Госюриздат, 1958. 425 с.

20. Цивільне право України. Загальна частина: підручник; за ред. І. А. Бірюкова, Ю. А. Заїки. К. : 2006. 256 с..

21. Грибанов В. П. Сроки в гражданском праве. М. : Знание, 1967. 487 с.

22. Вахонєва Т. М. Строки (терміни) у цивільному праві : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2005. 22с.

23. Панченко С. С. Правова природа строку в цивільному праві. *Університетські наукові записки*. 2015. № 55. С. 87 - 97.

24. Цивільне право України : Загальна частина:підручник / [С. М. Бервено та ін.] ; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 3-тє вид., переробл. і

допов. К. : Юрінком Інтер, 2010. 1171 с.

25. ЦК України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 4 : Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки / Т. В. Бобко [та ін.] ; за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. 2010. 768 с.

26. ЦК України: Коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонова, Я. М. Шевченко. Одеса: Юридична література, 2004. 1112 с.

27. Луць В. В. Правова сутність і методологічна роль строків (термінів) у цивільному праві: Матеріали Міжнародної проблемно-наукової конференції «Інформаційні проблеми комп'ютерних систем, юриспруденції, енергетики, економіки, моделювання та управління» (ПНМК - 2011) (м. Бучач-Яремче, 17-20 травня 2011 р.). С. 295-297.

28. Гуйван П. Щодо строків застосування оперативних способів захисту порушеного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 18 – 22.

29. Черногор Н. В. Визначення строків та термінів у спадковому праві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 320-326.

30. Шовкова О.В. Позовна давність як різновид цивільно-правових строків [Текст]: дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2007. 295 с.

31. Маруніч Г. «Затягування цивільного процесу» та «зловживання цивільними процесуальними правами»: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 13 – 18.

32. Цивільне право України. Загальна частина : підруч. для студентів ВНЗ: [акад. курс] / Бошицький Ю. Л., Шишка Р. Б., Шишка О. Р., Шишка І. Р.; НАН України, Київ. ун-т права. Київ: Ліра-К, 2013. 921 с.

33. Лебедева К. Ю. Исчисление гражданско-правовых сроков. *Цивилистические исследования*. Вып. 2 (2005). М. : Статут. 2006. С. 22 – 27.

34. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. зі змін. і доп. *Відомості Верховної Ради України*. 2002 р. № 21. Ст. 135.

35. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2002 р. зі змін. і доп. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492

36. Положення про порядок здійснення уповноваженими банками операцій за документарними акредитивами в розрахунках за зовнішньоекономічними операціями : Постанова Правління Національного банку України № 580 від 29.09.2009 р. зі змін. і доп. *Офіційний вісник України*. 2003. № 52. Ст. 2831.

37. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. зі змін. і доп. *Відомості Верховної Ради України* . 2011. № 13, № 13-14, № 15-16, № 17. Ст.112.

38. Про платіжні системи: Закон України від 05.04.2001 р. зі змін. і доп. *Відомості Верховної Ради України* . 2001. № 29. Ст. 137.

39. Глосарій банківської термінології. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123145 (дата звернення 15.08.2020).

40. Щодо регламенту роботи системи електронних платежів Національного банку України та порядку роботи банківської системи України на період завершення звітного року : Рішення Правління Національного банку України від 6 грудня 2019 р. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/viznacheno-reglament-roboti-sep-nbu-ta-poryadok-roboti-bankivskoyi-sistemi-ukrayini-v-period-zavershennya-zvitnogo-roku-7446> (дата звернення 11.08.2020).

41. Кодекс законів про працю: Закон України від 10.12.1971 р. зі змін.і доп. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток № 50.

42. Правила планування перевезення вантажів (статті 17-21 Статуту): Наказ Міністерства транспорту України від 21.11.2000 № 644 зі змін. і доп. *Офіційний вісник України*. 2000. № 48. Ст. 134.

43. В. SOUSI-ROUBI, «Variations sur la date », *RTD civ.* 1991.

44. Роз'яснення Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 3302-

05/14840-03 від 07.05.2015 у відповідь на лист Державної служби України з надзвичайних ситуацій щодо застосування законодавства у сфері державних закупівель. *Доступ до правди.* URL:

<https://dostup.pravda.com.ua/request/5001/response/6864/attach/16/.343458.pdf>

(дата звернення 10.09.2020).

45. Гуйван П. Д. Позовна давність; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х. : Право, 2012. 446 с.

46. Рамазан-Байрам та Курбан-Байрам в Україні: Хто може встановлювати свята на державному рівні. *ZIK.* URL: https://zik.ua/article/ramazan_bairam_ta_kurban_bairam_v_ukraini_khto_mozhe_vs_tanovliuvaty_sviata_na_derzhavnomu_rivni_969015 (дата звернення 12.09.2020).

47. Відділення поштового зв'язку Києва. *Укрпошта.* URL: [http://www.ukrposhta.com/www/upost_kiev.nsf/\(documents\)/A41CCC3EC7780B2DC22576B1002F5FB1](http://www.ukrposhta.com/www/upost_kiev.nsf/(documents)/A41CCC3EC7780B2DC22576B1002F5FB1) (дата звернення 12.09.2020).

48. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. зі змін. і доп. *Відомості Верховної Ради України.* 1993. №39. Ст. 383.

49. Про поштовий зв'язок: Закон України від 04.10.2001 р. зі змін. і доп. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. № 6. Ст.39.

50. Ухвала апеляційного суду Чернівецької області від 13.11.2018 р. у справі № 727/2-8380/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35180393> (дата звернення 12.09.2020).

51. Ухвала Печерського районного суду м. Києва по справі № 757/28240/16-ц від 04.07.2016 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58753473> (дата звернення 14.09.2020).

52. Гражданский кодекс Российской Федерации от 21 октября 1994 г. URL : <http://www.gk-rf.ru/statia93> (дата обращения 14.08.2020).

53. Гражданское уложение. Кн. 1. Положения общие: проект Высочайше утвержденной Редакционной комиссии по составлению Гражданского уложения / П. Юренев, К. Малышев, А. Лыкошин и др.; председатель

редакционной комиссии И. Карницкий. *Российский правовой портал: Библиотека Пащикова*. URL: <https://constitutions.ru/?p=4930> (дата обращения 21.04.2020).

54. Коментар ЦПК РФ / під редакцією М.С. Шакар'ян. М., 2000. 628 с.
55. Маріц Д. О. Загальна характеристика строків (термінів) та їх класифікація. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 33. С. 87-92.
56. Алфьорова Т. М. Деякі питання класифікації строків у цивільному праві. *Форум права*. 2015. № 5. С. 5-9.
57. Гражданское право : в 2 т. Том I: учебник / Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. 2 – е изд., перераб. и доп. М.: Издательство БЕК, 1998. 565 с.
58. Цивільне право України : підручник: у 2-х кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. Юрінком Інтер, 1999. 277 с.
59. Загальна теорія цивільного права : підручник / О. А. Підпригора, Д. В. Боброва, О. В. Дзера та ін.; за ред. О. А. Підпригори і Д. В. Бобрової. К. : Вища шк., 1992. 620 с.
60. Цивільне право України : підручник: у 2-х кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. Юрінком Інтер, 1999. 378 с.
61. Советское гражданское право / под ред. О. А. Красавчикова. В 2-х т. М., 1985. Т.1. 484 с.
62. Сакара Н. Ю. Основні засади цивільного судочинства та розумність строків розгляду справи судом. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 142. С. 77 – 89.
63. Вахонєва Т. М. Поняття та особливості гарантійних строків у цивільному праві. *Держава і право*. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр. 2004. Вип. 25. С. 313-318.
64. Маріц Д. О. Гарантійні строки (терміни) у договорах роздрібної купівлі-продажу: порядок реалізації та проблеми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2011. № 2. С.

128-138.

65. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ зі змін. і доп. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 1 . Ст. 1.

66. Про реалізацію окремих положень Закону України «Про захист прав споживачів» : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. № 172 зі змінами. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/172-94-%D0%BF> (дата звернення 12.09.2020).

67. Рішення Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 15.10.2018 р. у справі №812/2737/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27184786> (дата звернення 15.09.2020).

68. Рішення Лубенського міськрайонного суду від 12.06.2017 р. у справі № 1618/2098/2017. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24644767> (дата звернення 16.09.2020).

69. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції: Закон від 19.05.2011 № 3390-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 47. Ст. 531.

70. Ухвала Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 18.11. 2013 р. у справі №335/4709/13-ц. *Відомості Верховної Ради України*. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44907693> (дата звернення 16.09.2020).

71. Гринько Р. В. Поняття та ознаки заходів оперативного впливу у зобов'язальних правовідносинах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2014. Вип. 3. Том 1. С. 136-140.

72. Хащівська Н. В. Строки оперативного захисту в договорах про передання майна у тимчасове користування. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Право. 2011. Вип. 2. С. 361-368.

73. Хащівська Н. В. Строки захисту цивільних прав у договорах про передання майна у тимчасове користування. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 10. С. 115-117.

74. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР зі змін. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

75. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. Ун-т внутр. справ. Х., 2004. 23 с.

76. Чепис О. І. До питання самозахисту цивільних прав та законних інтересів. *Науковий вісник УжНУ*. Серія «Право». Випуск 35. Ч. II. Том 1. 2015. С. 208-212.

77. Грачов О. А. Заходи оперативного впливу як способи захисту цивільних прав. Електронний архів-репозитарій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6397/1/Grachov_269.pdf (дата звернення 16.09.2020).

78. Ухвала Сарненського районного суду Рівненської області від 11.10.2018 р. у справі №572/4421/18-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61498309> (дата звернення 16.09.2020).

79. Пленюк М. Д. Претензійні строки захисту цивільних прав у договорі побутового підряду. Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні : *матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 18 груд. 2015 р.)* / уклад. : І. В. Андронов, М. В. Волкова, Р. Ф. Гонгало; МОН України; НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2015. С. 126-129.

80. Про затвердження Положення про порядок пред'явлення і розгляду претензій підприємствами, організаціями та установами і врегулювання розбіжностей за господарськими договорами (припинило дію) : Постанова РМ СРСР від 17 жовтня 1973 р. № 758. URL: <https://translate.google.com.ua/translate?hl=uk&sl=ru&u=http://www.jurbase.ru/texts/sector175/tez75543.htm&prev=search> (дата звернення 17.09.2020).

81. Про порядок ведення претензійної та позовної роботи на підприємстві, в установі, організації : Рекомендації Міністерства юстиції України від 23.01.2007 року № 35-14/7. *Законодавство України*. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v14_7323-07 (дата звернення 17.09.2020).

82. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII зі змін. і доп. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

83. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9. *Законодавство України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.

84. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 09.07.2002 р. № 15-рп/2002. *Офіційний вісник України*. 2002. № 28. Ст. 93.

85. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо досудового врегулювання спорів : Закон України від 23.06.2005 р. № 2705-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 33. Ст. 427.

86. Про медіацію : Проект Закону України №3504 від 19.05.2020 р. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення 17.09.2020).

87. Байдан Л. Спочатку – претензія, потім – иск, или претензионний порядок через призму возврата исков судом. *Вестник Высшего Хозяйственного Суда Республики Беларусь*. 2012. № 4. С. 66-71.

88. ГК України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV зі змін. і доп. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.

89. Угоди про міжнародне залізничне вантажне сполучення від 01.11.1951 р. зі змін. і доп. на 1 липня 2011 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 22. Ст. 3598.

90. Про деякі питання судової практики застосування Статуту залізниць України, інших норм транспортного законодавства: оглядовий лист Вищого господарського суду України від 29.11.2007 р. № 01-8/917. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 1. Ст. 43.

91. Пропопенко Я. Ю. Недоліки у процедурі пред'явлення претензії при досудовому врегулюванні господарського спору. URL: <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7211/1/39-43f.pdf> (дата звернення 30.09.2020).

92. Савченко О. Досудове врегулювання господарських спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 66-70.

93. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.]. К. : Ін Юре, 2005. С. 624.

94. Харитонов Є. О. Цивільний процес України. Навч. посібник. К. : Істина, 2012. 687с.

95. Цивільний процес України. Академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За заг. ред. Фурси С.Я. К. : Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. 932 с.

96. Андрійчук О. В. Процесуальні строки у цивільному процесі України: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ : Б. в., 2009. 21 с.

97. Білик Л. Д. Правові питання строків у цивільному судочинстві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. Число 2. С. 221-224.

98. Курило М. П. Щодо можливості уніфікації інституту процесуальних строків у Судовому процесуальному кодексі. URL: <http://repo.sau.sumy.ua/bitstream/123456789/2416/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%BE%20%D0%9C.%D0%9F.pdf> (дата звернення 04.10.2020).

99. Ткачук О. С. Розумні строки у контексті права на справедливий судовий розгляд. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 82 – 90.

100. Салтыков К. Г. Разумный срок как оценочное понятие. URL: <http://www.rusnauka.com/> (дата обращения 07.10.2020).

101. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду

цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 р. № 11. *Законодавство України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14> (дата звернення 20.10.2020).

102. Буга В. В. Загальні положення про обчислення, поновлення, продовження та зупинення процесуальних строків в цивільному процесуальному праві України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2015. Випуск 3. Том 1. С. 80-83.

103. Захарова О. С. Процесуальні строки як гарантія своєчасного розгляду цивільної справи. *Форум права*. 2014. № 4. С. 142–146.

104. Петренко К. Р. Давність у римському цивільному праві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2014. Випуск 6-1. Том 1. С. 189-192.

105. Цікало В. І. Поняття та правова природа давності в цивільних правовідносинах. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2001. Випуск 36. С. 302-306.

106. Цікало В. І. Давність у цивільних правовідносинах : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Л., 2004. 24 с.

107. Гужва А. М. Про деякі аспекти погашувальної давності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 1106. Серія: Право 2014. Вип. № 17. С. 97-100.

108. Петренко К. Р. Класифікація давнісних строків за чинним українським законодавством. *П'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвяч. пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (до 150-річчя Одеського нац. університету ім. І.І. Мечникова, Одеса, 22 травня 2015 р.)* / відп. ред.: І. С. Канзафарова ; ОНУ ім. І.І. Мечникова, ЕПФ . Одеса : Астропринт, 2015. С. 185-189.

109. Цікало В. І. Сфера застосування давності примусового виконання добровільно невиконаного обов'язку. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Науковий часопис*. № 2. Хмельницький, 2002. С. 258-261.

110. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII зі змін. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.

111. Маковій В. П. Набувальна давність у цивільному праві: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2007. 23 с.

112. Головкін О. Набувальна давність як спосіб набуття права власності на майно. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 42-48.

113. Міненкова Н. О. Набувальна давність у правозастосовній практиці: окремі проблемні питання. *Вісник Верховного Суду України*. 2015. № 1. С. 39-46.

114. Рішення Нижньогірського районного суду АР Крим від 12.08.2012 р. у справі № 2-888/08 № 2. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/5184842> (дата звернення 18.10.2020)

115. Гузь Є. В. Набувальна давність як підстава виникнення права власності на рухоме майно в Україні. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 127. С. 48-54.

116. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 5 від 07.02.2014 р. *Законодавство України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14> (дата звернення 25.10.2020).

117. Постанова Верховного Суду від 10.04.2020 р. у справі № 310/8822/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88832741> (дата звернення 26.10.2020).

118. Постанова Верховного Суду від 04.05.2020 р. у справі № 552/8510/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89130850> (дата звернення 26.10.2020).

119. Рішення Ленінського районного суду м. Полтави від 22.03.2017 р. у справі № 553/3921/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/65820135> (дата звернення 26.10.2020).

120. Постанова Верховного Суду від 21.06.2018 р. у справі № 234/5989/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963526> (дата звернення 26.10.2020).

121. Мірошниченко А. М., Куцевич О. П. Набуття права власності на нерухоме майно за набувальною давністю в умовах обов'язкової державної реєстрації речових прав. *Наше право*. 2015. № 1. С. 110-114.

122. Романюк А. Б. Проблеми правового регулювання строків реалізації права на судовий захист. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Вип. 1. С. 90-94.

123. Карнаух Б. П. Позовна давність у практиці Європейського суду з прав людини. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 134. С. 24-36.

124. Луць В. В. Строки (терміни) у механізмі правового регулювання цивільних відносин. *Приватне право і підприємництво*. 2019. Вип. 19. С. 87-92.

125. Онишко О. Б. Позовна давність в окремих країнах континентальної Європи та в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 2. С. 50-57.

126. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства : Закон України від 20.12.2011 р. № 4176-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 12. Ст. 340.

127. Конвенція ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів від 14.06.1974 року. *Законодавство України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_002 (дата звернення 27.10.2020).

128. Шовкова О.В. Позовна давність як різновид цивільно-правових строків : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. Х., 2008. 23 с.

129. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності : Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17 жовтня 2012 р. № 12. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 6. Ст. 57.

130. Мороз О. В. Строк як істотна умова договору оренди майна

державного підприємства. *Форум права*. 2017. № 1. С. 113 – 117.

131. Про окремі питання застосування строків позовної давності. Вищий спеціалізований суд : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.01.2013 р. № 10-70/0/4-13. *Законодавство України*. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_070740-13 (дата звернення 28.10.2020).

132. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 лютого 2015 р. у справі № 6-246цс14. *Офіційний веб-портал Судова влада України*. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/F0A56494D282895DC2257DF0004951F2](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/F0A56494D282895DC2257DF0004951F2) (дата звернення 28.10.2020).

133. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України 2 грудня 1997 р. № 671/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 13. Ст. 52.

134. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції : Закон України від 2 вересня 2014 р. № 1669-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 44. Ст. 2040.

135. Каланчук В. І. Позовна давність як строк захисту цивільних прав. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Осінні юридичні читання. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки» 26 листопада 2020 р.* С. 219-221.

136. Про деякі питання практики застосування позовної давності у вирішенні господарських спорів : Пленум Вищого господарського суду України від 29.05.2013 р. № 10. *Законодавство України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-13> (дата звернення 29.10.2020).

137. Отрадна О. О. Неустойка в цивільному праві : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2002. 24 с.

138. Цікало В. І. Правові наслідки спливу позовної давності. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 8. С. 38-40.

139. Постанова Верховного Суду від 08.04.2020 р. у справі №

359/9626/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88692275> (дата звернення 30.10.2020).

140. Постанова Верховного суду України від 09.11.2016 р. у справі № 6-2469цс16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 30.10.2020).

